

Pēc Šillera nāves.

Mēs redzējām, cik liela loma Šilleram bijusi piešķirta Goethes dzīvē, nevis ar to, ka viņš tanī būtu ienesis gluži jaunus motīvus, ka Goethes dzejai būtu devis jaunus saturus, bet ar to, ka viņš no jauna uzmodināja viņā snaudošās enerģijas, atdzīvināja viņa radošos spēkus, atdeva viņam atpakaļ zudušo ticību pašam sev. Līdz ar to Šillers, kas bija ne tikai liels dzejnieks, bet arī ievērojams domātājs-teorētiķis, kas arī daudz vairāk par Goethi interesējās par dzejas teoriju, vispār par mākslas filozofijas problēmām, Goethi ierosināja no jauna pārdomāt dzejas uzdevumu, formas un satura attiecību problēmu, arī tīras dzejas tehniskos jautājumus. Šī interese turpmāk viņā nekad vairs neatslāba. Goethe vecuma dienās daudz vairāk nodarbojās ar šām problēmām, daudzkārt pat dzejas formas un tehnikas motīviem piegriežot pārāk lielu vērību.

Vispār jāsaka, ka katra cilvēka garīgā attīstībā varam saskatīt parādību, ka jaunības laikā viņu vairāk interesē dzīves saturs, vēlāk — forma. Jaunībā cilvēks dzīvo vairāk instinktos un jūtās, liek dzīves plūsmei viņu nest un daudz neprasa, kurp tā viņu aiznesīs. Bez tam vecuma dienas no jaunības atšķiras ar to, ka tanis vairs nenorisinās intensīvi augšanas un tapšanas procesi, bet ka tas, kas jau sasniegts, tiek savākts, kārtots, objektīvās kritikas gaismā pārbaudīts un iekšīgi apvienots. Visā, kas rodas no jauna, nu vis vairs neizpaužas trauksmainā meklēšanā,

bet nosvērtā pārdoma, nobriedušas atziņas, gudras pamācības, objektīvi vērtējumi.

Goethe vecuma dienās, varētu teikt, kļuva arvienu pārdomīgāks, pie kam jāpiezīmē, ka viņa pārdomīgā nav nekā uzbāzīga, tiepīgi doktrināra, rupji neiecietīga, kā tas tik bieži mēdz būt ar vecākiem cilvēkiem, kad tie jūtas aicināti mācīt un audzināt.

Goethe neaizmirsā pats savu jaunību, saprata jaunības kļūdu un maldu būtību un arī vērtību, zināja, ka no jaunības romantisma un ilūzijām var izaugt vērtīgas objektīvas atziņas, no jaunības kaislībām — radošas enerģijas. Goethem nepiemita daudz vecākos un vecos cilvēkus nepanesamā tieksme citus pastāvīgi pamācīt, rāt, kritizēt, tiesāt, bez mazākās vēlēšanās un pūlēm viņus saprast.

Ar to izskaidrojas tas, ka Goethes vecumā sarakstītos darbus, pat viņa vecuma dienu vairāk didaktisko dzeju katrs inteligents jauns cilvēks var saprast, izjust un izdzīvot, to uztverot nevis kā skolmeistarisku morālizēšanu, bet kā vecāka drauga sirsnīgi mīļu padomu.

Goethes pamācība nekad neapvaino un neapkauno, neliek justies niecīgam un pamestam, bet tikai modina gribu iet uz priekšu un reizē ticību pašā spēkiem. Goethe tiešām arī ticēja, ka katrs cilvēks ik kurā katrā dzīves posmā arvienu var sākt jaunu dzīvi, ka nekad nekam nav par vēlu, ka, ja nevar sasniegt visu, tad tomēr var sasniegt daudz, ja vien stipri grib un cenšas.

Goethe tāds bija un varēja būt tāpēc, ka viņš pašā bija kaut kas no mūžīgas jaunības, tāpēc ka viņš pats līdz pašam mūža galam arvienu vēl auga. Tas, kas pats vairs neaug, nevar saprast cilvēku, kas aug, pati augšanas būtība un tās procesi viņam ir sveši, viņš tos ir aizmirsis, un tāpēc viņš nav spējīgs veicināt citu augšanu.

Ja nav noliedzams, ka Goethe šinī ziņā bija mūžīgi jauns, tad jāatzīmē tas, ar ko tomēr būtiski viņa vecuma dienu dzeja atšķiras no agrākajās, ar ko vispār atšķiras vecais Goethe no jaunā un vīra gadu Goethes.

Goethes dzīves galvenais motīvs līdz viņa Itālijas ceļojuma beigām noteikti bija — pašam par sevi tikt skaidrībā, lai sevi piepildītu. Galvenais dzinējs spēks visos viņa darbos bija — savu būtību realizēt. Tas bija ne tik vien viņa ilgas, bet viņš to uzskatīja par viņam tieši lemtu, tīri objektīvu uzdevumu, kā viņš pats par to izteicās runājot par savu dzīves «piramīdi» kuņas bāze esot uz-mesta un par to, ka viņam tā jāuzceļot tik augstu, cik vien iespējams.

Viņa visas būtības svaigās enerģijas lauzās uz āru, kūšāja un mutuļoja, un tām klausīdams, viņš maz domāja par to, ko tieši panāks. Tas nu reiz ir jaunības formula, ka tai pati dzīvošana, paši dzīves procesi ir svarīgāki, nekā tās tiešie satūri. Jaunībā cilvēks grib dzīvot, viņš jūt brie-ostošos spēkus, kas grib rosīties, gan sāpēs, gan laimē, intensīvi sajūt savu es, tam visa pasaule ir arēna, kuņā viņš grib ļaut iztraktoties savām enerģijām, vienalga vai cīņā, vai ciešanās, vai svētlaimības baudā.

Vecumā cilvēkam šie paši pārdzīvojami dzī-ves procesi un momenti nav galvenais. Nu viņam arvienu svarīgāks kļūst viss objektīvais, tas, kas pasaulē notiek, un pret ko viņam jāieņem stāvoklis, kas viņam vai nu jāveicina, vai jāap-kaņo, un proti nevis sevis dēļ, bet visa tā īstās, objektīvās vērtības vai nevērtības dēļ. Visā savā personīgā dzīvē viņš tagad arvienu vairāk riko-jās pēc ārpus viņa, pāri viņam stāvošām objektī-vām normām.

Goethes visā jaunībā valdīja jūtas par sa-prātu, entuziasms par nosvērto domu, sajūsma par kritiku, subjektīvais par objektīvo. Viņš

toreiz visās lietās ticēja, ka sirdsbalsis viņam pareizāk teiks, kas labs, vai ļauns, nekā intelekts. Viņam likās, ka visu labāk var saprast mīlot, nekā teorētiski par to domājot.

Bet jau toreiz viņš nojauta, ka dzīvot jūtās vien ir bīstami, un sava Vertera likteņos rādīja, ka, ja cilvēkā jūtas dominē par citiem gara spēkiem, viņam jāiet bojā. Tas vien jau, ka Goethe, Vertera likteņus tēlodams, to pats saprata, ir zīme, ka viņš jau toreiz bija ceļā uz jaunu personīgās dzīves posmu, ka saprata, ka uzsvars liekams citā vietā, uz cita motīva.

Pēc atgriešanās no Itālijas viņam tas bija pavisam skaidrs. Nu Goethe vairs nevarēja dzīvot jūtu vadīts vien, nevarēja vairs paklausīt tikai sirds balsij, ļaut sevi nest vitālo spēku plūsmei. Nu viņam vajadzēja rīkoties pēc mērķiem, kādus viņu piespieda stādīt dzīve un tās dažādās prasības, pēc uzdevumiem, kādi nāca no sabiedrības, valsts, no praktiskās ikdienas. Nu viņš vairs nevarēja katram savam darbam nodoties ar sirdi vien, bet viņam vajadzēja daudz sirds vēlēšanās ja ne nomākt, tad mazākais ierobežot.

Kur tas ar cilvēku notiek, kur viņš sāk saprast, ka nevar ļaut visām savām enerģijām plūst no viena vienīga avota, bet ka viņam tās jāieplūdina dažādās gultnēs, ka jāsadalās, jādiferencējas, jāierobežojas, tur enerģiju daudzums un spēks mēdz palikt mazāks. Ar Goethi tā nebija. Ja viņa vēlākajā dzīvē arī daudz trūka no jaunības spraiguma, svaiguma un šarma, tad tanī nebija mazāk spēka un dzīvības. Ar Goethes pārēju no subjektīvās aizrautības uz apzinīgi objektīvo darbības posmu nebūt nemazinājās viņa dzīves intensīvā dinamika. Tas tāpēc, ka Goethem jau diezgan agri stāvēja acu priekšā viņa totālās personības ideja, ka viņam jau agri uzausa atziņa, ka cilvēks kļūst par kaut ko tikai tad, ja attīsta ne tikai kaut kādus atsevišķus spēkus, ja

izkopj kaut kādus īpašus talantus, bet ja izkopj visu savu veselo es. Tāpēc ka viņš arvienu domāja par veselo, bet ne atsevišķo, viņš katrā savā darbā, visā dzīvē arvienu ielika visas savas, no viena un tā paša dziļā avota plūstošās garīgās enerģijas.

Vecumā tā tad šo enerģiju daudzums un spēks nekļuva mazāks, bet tās tika virzītas uz to, ko viņš senāk mazāk bija uzsvēris, proti uz objektīvu atziņu gūšanu un vērtīgu darbu darīšanu, pie tam mazāk palaujoties jūtām, bet vairāk kritiskai domai un pašai objektīvai dzīvei, ar kuŗas normām, likumiem un prasībām viņš nu arvienu vairāk skaitījās. «Manos gadus,» tā viņš izteicās, gadus 50 vecs būdams «jāapvalda savs subjektīvisms, un objektīvām lietām jāpiešķir viņām pienācīgās tiesības un jālūko tās saprast viņu īpatnībās.»

Reizē ar to viņš nu arvienu vairāk uzsvēra to, ka dzīvē nepietiekot arī ar to, ka daudz zīnot par dzīvi un ka to saprotot, bet ka galvenais esot — daudz darīt, darboties. Esot laiks jūtu posmu atvietot ar teorētiski-praktisko. Tāpēc viņš tad arī arvienu vairāk nodevās dabas zinībām un dzejā ienesa iekšā arvienu vairāk tā, kas varētu par labu nākt arvienu lielākas skaidrības gūšanai par dzīvi un kas arī varētu modināt gribu dzīvē būt aktīvam. Tagad viņš vēl jo vairāk sāka nīst to, kas tikai dod zināšanas, bet kas nemāca un nepieradina pareizi dzīvot.

Balstoties uz šeit sacīto, mēs tagad labāk sapratīsim starpību starp Goethes romāna Vilhelms Meistars pirmo un otro daļu. Pirmā mēs redzam Vilhelmu veidojam savu es un dzīvojam jūtu un jūsmu pārpilnībā. Ari gandrīz visas romāna pirmās daļas personas vadās no jūtām, dzīvo jūtās, it īpaši sievietes. Nevienai no tām nestāv acu priekšā kaut kāds pārpersonīgs ideāls, kāds augsts princips, tās nekalpo ne kaut kādam ob-

jektīvam uzdevumam, bet dzīvo tā, kā jūt, ka jādzīvo.

Romāna otrā daļā, kā redzējām, uzsvars likts uz objektīvi vērtīgo darbību, uz to, ko pavēl prāts, ko prasa dzīve. Te vairs neredzam norisnāmies atsevišķo cilvēku augšanas procesus, bet te katrs pilda zināmas funkcijas, ar ko iekļaujas sabiedriskās dzīves sakaros. Te visi ir padoti vieniem un tiem pašiem objektīviem likumiem, tos vada skaidras atziņas un dzīves gudrība, tie nedomā par savas personības vispusīgu izveidošanu, bet par sava es pakļaušanu objektīvās dzīves kārtībai.

Runājot par Goethes romāna otro daļu, mēs redzējām, kā tanī tiek uzsvērtā cilvēka sagatavošana kādai speciālai profesijai un kā katra cilvēka īsta vērtība realizējas nesavtīgā, ideālā kalpošanā dzīvei un cilvēkiem, pie kam valda pārliecība, ka arī tīri individuālā pilnība iegūstama vienīgi tādas objektīvi vērtīgas darbības ceļā.

Šo ideju Goethe tīkoja realizēt arī pats savā dzīvē, un jo vecāks kļuva, jo vairāk centās sevi šādā nozīmē padarīt «objektīvu». Viņa subjektīvā dzīve nekļuva seklāka, šaurāka, mazāk intensīva, bet viņš visas garīgās rosmes, visu savu aktivitāti virzīja uz objektīvu vērtību realizēšanu, lai subjektīvais tieši pārietu objektīvā, ar to saplūstu un būtu viens. Goethem pašam tik dziļas saknes bija dzīves īstenībā, dabā, kosmā, viņš tik stipri sajuta savu vienību ar visu esošo, ka tas, ko subjektīvi radīja, arī mēdza atbilst objektīvai visa esošā kārtībai. «Piesūcies pilns» dzīves objektivitātes, viņš, arī tad, kad klausīja savām subjektīvām tieksmēm, mēdza realizēt kaut ko objektam atbilstošu. Viņš, protams, arvienu arī apzinīgi uz to centās, ik brīdi pats sevi pārbaudīja, kritizēja, kontrolēja, ierobežoja, apvaldīja. Bet tas, uz ko apzinīgi centās, arī jau no pašas dabas viņā bija guldīts un saskanēja ar

viņa subjektīvās dzīves raksturu un ritmu. Ir tikai tā, ka šis apzinības moments ar gadiem izcēlās arvienu skaidrāk un noteiktāk, ka viņš vispār sāka arvienu apzinīgāk dzīvot un ar saviem spēkiem gudrāk rīkoties. Bet ja viņam arī nu nācās savu jūtu dzīvi stingri disciplinēt, tad tomēr arī tagad, un arvienu, bija un palika jūtu bagāts un pārbagāts, un vēlākos gados vēl izteicās tā: «Man šķiet, ka ja par kādiem rakstiem vai darbiem nerunā ar mīļu līdzjūtību, ar zināmu partejisku entuziasmu, tad tik maz paliek pāri, ka par to pat vērts nav runāt. Vienīgi reālais dzīvē ir mūsu prieks par lietām un mūsu līdzjūtība, un tikai ar to arī var kaut ko labu panākt; viss cits ir tukšs un dara tukšu.»

Tas rāda, cik maz Goethe ar gadiem zaudēja dzīves intensitātē, bet tikai mainīja savu garīgo centienu virzienu. Ja tomēr arī vēl vecumā domāja nevaram un nedrīkstam nekā darīt bez «partejiska entuziasma», tad nu tikai saprata, ka entuziasms vēl nav viss, un ka ar to vien nekā vēl nevar panākt, bet ka daudz jāzin, jāsaprot, jāgrib un — galvenais — jādara.

Un — jāmāca darīt, jāsauc un jāaicina uz aktīvu, ražīgu, auglīgu darba dzīvi. Jaaudzina arī tauta tādā garā.

Mēs nu arī redzam, ka Goethe arvienu vairāk apzinās, ka viņam jābūt tautas audzinātājam,

Viņš piedalās Šillera izdotos laikrakstos un almanachos, kuŗos uzstājas ar visādu nevēlamu un kaitīgu parādību kritiku, kā literātūrā, tā dzīvē; tā viņš cenšas Veimāras teātri, kuŗu vada, padarīt par tādu iestādi, kuŗā ne tik vien piekopj labu mākslu, bet kuŗā rāda ideālas dzīves ainas; savās revolūcijas drāmās sumina kārtību, likumību un lēnas, pakāpeniskas evolūcijas ideju. Kad runā un stāsta pats par sevi un savu dzīvi, tad arī nevis jūsmīgā liriskas valodā, bet nosvērtos,

pamācošos, dzīves gudrības pilnos vārdos. Ari Goethes lirika ar katru gadu ir mazāk līdzīga ģeniālām improvizācijām, tanī arvienu mazāk izteicas subjektīvu jūtu savīļņojums, bet tā arvienu vairāk apzinīgi pauž augstas idejas, svētas patiesības, gudras pamācības. Goethe, protams, arī tagad ir un paliek īsts dzejnieks, viņa dzejoļi arī tagad nav sausi didaktiski, tanīs arī tagad skan dzīvas dvēseles balsis, bet tās tomēr ar gadiem arvienu vairāk ir lielu, svarīgu dzīves notikumu ierosinātājas, augstu ideju izraisītājas, viņš tanīs apzinīgi kalpo šām idejām, grib tās vest pie uzvaras. Viņam nav no svara izteikt to, ko jūt, ko mīl, vai nīst, pēc kā ilgojas, ko acumirkļa savīļņojumā subjektīvi pārdzīvo, nav arī no svara tikai tēlot dzīves un tās parādību jēgu, būtību, ideju, lai kļūtu skaidrs, kā pareizi jādzīvo. Ne acumirkļa pārdzīvojuma noskaņojumu viņš nu tērpj idejas formā, bet grib rādīt pārs subjektīvu spēku dzīvus simbolus. Un arī dzejas forma viņa vecuma dienu dzejoļos nav vis iekšķīgu satricinājumu un savīļņojumu tieša izteiksme, kā senāk, bet tikpat stingra, kā visas dzīves mūžīgā stingrā kārtība un tās likums.

Protams, nav iespējams eksakti uzrādīt lūzumu, robežas, noteikti atzīmēt pārmaiņu laiku, jo tā nenotika pēkšņi, bet lēnām, pakāpeniski. Bez tam visos laikos Goethes dzejā izpaudās gan jau pārdzīvoto, gan vēl nenasniegto posmu motīvi. Runa šeit var būt tikai par viena vai otra motīva dominēšanu. Un tad gan var runāt par Goethes jaunības, vīra gadu, vai vecuma dienu dzeju. Un tad jāsaka, ka pēdējā arvienu mazāk izpaudās viņa jūtās dzimušais subjektīvais ideālisms, bet arvienu vairāk novērojumu un pārdomu par objektīvo dzīvi radītā arvienu lielākā lietišķība un zināms racionālisms, kas viņam jaunībā bija bijis svešs, pat nepanesams.

Un ja Goethe pats par savu jaunību saka, ka

viņš toreiz esot bijis valstirdīgs un pieklāvīgs, tad vecumā kļuva arvienu atturīgāks savu jūtu izpausmē un atzinās, ka mīlot vairāk klusu ciest, nekā runāt, un runājot visu līdz galam neizteikt, bet daudz ko, neizteiktu tērt noslēpuma plīvurī. Un tagad daudz vairāk, nekā senāk, domāja par formu, kādā izteikt to, kas viņam bija sakāms.

Jaunībā viņš formu tik augstu necienīja, kā vispār jauni cilvēki formu nerespektē un tās likumus labprāt un viegli pārkāpj. Ari Goethe jaunībā tā darīja. Viņš vairāk dzīvoja trauksmē uz bezgalīgo un tāpēc, kaut arī toreiz jau prata par sevi valdīt, koncentrēties, prata arī redzēt un ieturēt robežas, tomēr bieži pret formu bija ļoti nevērīgs. Visa iekšķīgā disciplīna, pie kādas viņš jau agri bija pieradis, viņu tomēr neatturēja bieži jaukt senas tradīcijas, bez lietišķiem motīvējumiem patvaļīgi lauzt bijušās formas, pārkāpt nospraustās robežas kā dzīvē, tā dzejā. Viņa iekšķīgās dzīves straujais ritms negribēja un daudzreiz nespēja turēties cietos krastos, bet bangodams tiem pāri vēlās.

Pirmos Veimāras gados mēs jau saskatām pāreju uz lielāku objektīvitāti, bet dzirdam viņu izsakām nopietnas bažas par to, ka pats vēl arvienu nevarot un neprotot būt lietišķs.

Vecumā, kad viņš jau tik ilgi bija vērojis un pētījis dzīvi, pasauli, dabu, cilvēkus, kad tik dziļi bija gremdējies objektīvās lietās, notikumos un parādībās, viņš arvienu vairāk turējās pie objektīvi iespējamā, sākot ar metafizisku problēmu risināšanu, beidzot ar visu sīki praktisko dienas darbu darīšanu. Viņš arvienu vairāk baidījās izplūst bezkrastu miglainā jūsmībā, neapvaldītā romāntikā, skaistās, bet tukšās fantāzijās.

Un tomēr šim viņa vecuma dienu viedoklim nebija itin nekā kopēja ar daudz vecu cilvēku bailīgu mērenību, ar jūtām nabagu rezonējošu

prātīgumu. Nē. Goethes lietišķība, objektivitāte nebija nespēks, bet spēks, nebija nevarības un glēvuma, bet lielas garīgas drosmes un lielas dzīves gudrības izpausme, nebija garīga noguruma, bet lielāka garīga plašuma un dziļuma pazīme. Viņa lietišķība arvienu bija saistīta ar bezgalīgā un mūžīgā nojautu, arī visu «iespējamo» viņš mācīja uztvert un darīt tā, lai tas būtu ceļš uz «neiespējamo», lai būtu radniecīgs šim neiespējamam, bezgalīgajam.

Visos lielākos viņa vecuma dienu darbos caur visu reālo, iespējamo, objektīvo spīd cauri šī mūžības gaisma, šis bezgalības mirdzums. Viss reālais, viss «pārejošais» viņam arvienu vairāk kļūst par mūžīgā «līdzību» un simbolu.

Tā Goethes dzīves varenā dinamika, sprai-gums, spēks, viņa garīgo enerģiju daudzums ar gadiem nemazinājās, tikai mainīja savu virzienu. Goethe līdz mūža galam bija spējīgs katru situāciju pārvaldīt, katras tās prasības pildīt, lai viņš tad, kad nāca viņa pēdējā stunda, dzīvi izdzīvojis līdz pamatiem, tās uzdevumus izsmēlis un piepildījis līdz galam, mierīgi varētu aizvērt acis uz mūžību savas «laimīgās acis», kas visā, arī visā tumšajā, redzējušas mūžīgo skaistumu.

Kā šo tieksmi uz bezgalīgo un neiespējamo, tā Goethe līdz mūža galam uzglabāja arī savu svēto izbrīnu visa tā priekšā, ko ar prātu nevar tvert, ko ar vissmalkākiem aparātiem un vispilnīgākām un eksāktākām metodēm nevar izpētīt, bet ko viņš sajuta, kā īstenībā esošu. Šai Goethes pietātei pret «brīnumu» nebija nekā kopēja ar maz inteligentu cilvēku lētticību vai mānticību, kas, dzīvē daudz ko nevarēdami saprast, nespējīgi tikt galā pat ar to, ko cilvēku doma itin labi spēj izskaidrot, tik lēti padodas ticībai visādām «burvībām», par to būtību tomēr galvu tālāk nelauzīdami. Tie ir garā nevarīgi un kūtri cilvēki, tie arī ētiski nestāv augsti, jo paši nekā

nedarot, lai gūtu skaidras atziņas par visu, tie nepelnīto atbildi sagaida un saņem kā ubaga dāvanu. Šie garīgie miētpilsoņi viegli ir pieietami visādām nezinātniskām, fantastiskām teorijām, visādu okultu mācību sludinātājiem, gatavi visādiem noslēpumainiem jautājumiem atbildes sagaidīt un ticīgi saņemt pat vai no spiritistu galdiem, kas griežas.

Šādi cilvēki ir līdzīgi tiem, kas saimnieciski nevarīgi un slinki, nespējīgi patstāvīgi sev nopelnīt dieniško maizi, gaida, ka kādā baltā dienā tie tomēr kļūs bagāti, ka notiks kāds «brīnums», un viņi būs glābti.

«Brīnumam» ticēt, kā Goethe ticēja, ir kaut kas pavisam cits. Šī Goethes ticība vis nenozīmē neticēt savam prātam, atmest ar roku tam, ko cilvēka gars ilgā meklēšanā sasniedzis, ko zinātniskā doma noskaidrojusi, bet nozīmē — apzinoties prāta robežas un kompetences, saprast, ka pasaulē, dabā, cilvēku dzīvē un likteņos rosās arī neizdibināmi, neizprotami un aplēpti likumi, kuņi mums jānojaus, kuņiem pazemīgi jāpadodas, kuņus nedrīkst pārkāpt, kuņus neatzīstot var bojā iet, vai nu fiziski vai morāliski.

Šī ticība nav akls fatālisms, jo mūsu atziņai un brīvai gribai atstāta ļoti plaša darbības sfaira. Tā tikai māca un liek turēties savos krastos, iet pa sev piemērotu ceļu, neuzņemties to, ko nevar izdarīt, nesolīt to, ko nevar pildīt. Tā ir skaidrība par to, ka visam, kam mēs dzīvē skaramies klāt, kas kaut kā iekļaujas mūsu dzīves lokos, vai tas būtu otrs cilvēks, vai māja, kuņā dzīvojam, vai priekšmeti un riki, kādus ņemam rokā, vai darbs, kādu esam izvēlējušies, ka visam tam ir kaut kāds daudzreiz neizskaidrojams, nesaprotams iespaids uz mums, ka viss mūs šā vai tā ietekmē, ka nekas nav gluži bez kādas nozīmes mūsu dzīvē un likteņos, un ka daudzreiz kaut kādam sīkumam, kam mēs nepiegrīžam ne ma-

zākās vērības, dažreiz piešķirta liela loma mūsu personīgos likteņos.

Tā nav fantastika, tas nav fatālistisks determinisms, nav akla padošanās neizbēgamiem un tumšiem, akliem dabas spēkiem, kā kādam pasakas pūķim, bet tas izteic to, ka katra cilvēka dzīvē rosās ne tikai saprotami, skaidri saredzami un racionāli tverami spēki un faktori, bet ka visā dzīvē, arī katra cilvēka rakstura audumā ir ieaukti pavedieni, kuņu sākumi nav zināmi, un ka ar katru cilvēku var notikt un notiek daudz tāda, ko prāts gan neatzīst par neiespējamu, bet kas ir un paliek nesaprotams, kā patiens «brīnums». Tas var nākt no sabiedriskās dzīves, no tanī valdošām tradīcijām un normām, var būt neizyairāmi saistīti ar iedzimtā individuālā rakstura īpašībām, ar katra personīgā likteņa īpatnējo, neizprotamo likumību. Visu to kopā Goethe nosauc par dabu, un dabas visu aptverošo spēku starpā ir tādi, kas pieejami un tverami cilvēka prātam, un tādi, kas ir un paliek noslēpumaini un kuņu darbība mums šķiet kā brīnums.

Cilvēks nav kaut kas par sevi esošs, no visa cita šķirts, bet katrs ir iekļauts pārpersonīgu spēku un likumu sistēmā. Un taisni garīgi vislielāko cilvēku būtība ir visdziļāk tanī saistīta, kamēr mazu, seklu, tukšu cilvēku primitīvā dzīvē nesniedzas tādos tumšos atvaļos, tanī nevalda nekādi ārkārtīgi, noslēpumaini spēki, bet tā norisinājas zem viegli pārredzamu, tīri elementāru faktoru iespaīda un vadības.

Šie neizprotamie, noslēpumainie likumi ir individuāli dažādi, katrā cilvēkā tie rosās vairāk vai mazāk citādi, katrā izpaužas citādā veīdā. Bet viņu spēks ir tas, ka tie cilvēku piespiež domāt, just un darīt to, ko ar prātu varbūt neatzīst par pareīzu un ko tomēr grūti ir nedarīt.

Vēlreiz jāuzsver, ka tas nav akls, mechaniski kauzāls determinisms un fatālistsms, jo Goethe at-

zīst, ka cilvēks nav šo pārpersonīgo varu vergs, bet ka viņš līdz zināmam mēram var izvēlēties ceļu, pa kuŗu iet, vai nu atsakoties no iedomātā un iegribētā, vai arī sevi brīvprātīgi upurējot pareizi atzītai idejai jeb principam.

Šo pārpersonīgo, noslēpumaino cilvēku rakstura un likteņu spēku rosību un lomu, šo «brīnuma» motīvu Goethe vispilnīgāk ir attēlojis savā romānā «Pirmradniecība».

Pirmradniecība.

(Wahlverwandtschaften.)

Romāna fabula īsumā tāda.

Barons Eduārds jaunībā ir bijis iemīlējis augstas kārtas jaunavā, Šarlottā, bet praktisku aprēķinu dēļ abu vecāki tos ir piespieduši šķirties. Eduārds apprec bagātu mantinieci, un Šarlotta turīgu, godājamu vīru. Pāriet daudz gadi, nomirst Eduārda sieva un Šarlottas vīrs, abi ir atkal brīvi, un abos uzmostas senā mīlestība. Viņi atkal sadodas kopā un nodibina laulības dzīvi.

Viņi dzīvo Eduārda muižā, kopā vada saimniecību un apkopj savu māju. Bet drīz izrādās, ka Eduārdu neapmierina šī kopdzīve. Viņā pamazām mostas sajūta, ka ir vīlies, ka tas, ko bija turējis par mīlestību, tāda nemaz nav bijusi, ka viņš tikai, pagātnes jauku atmiņu vadīts, romantiskā aizrautībā, bet nevis Šarlottu patiesi mīlot, ir ar to savu likteni saistījis. Ari Šarlotta pati mana, ka viņa savam vīram nevar dot to, ko viņš no tās gaidījis. Abu dzīve kļūst vienmuļīgi garlaicīga un skumja, un Eduārds kādā dienā paziņo savai sievai, ka gribot ielūgt pie sevis ciemā savu draugu, kādu majoru, krietnu cilvēku, lietpratēju arī saimniecības jautājumos, instinktīvi nojauzdams un cerēdams, ka tas ienesīs abu dzīvē patīkamu pārmaiņu.

Šarlotta majoru jau sen pazīst, ciena un ir ar savu vīru vienis prātis, ka tas viņiem varētu būt labs padomdevējs un palīgs, bet tomēr pretojas

sava vīra nodomam ievest mājās trešu cilvēku, kas varētu izjaukt līdzšinējo kluso mājīgumu. Galu galā Eduārdam izdodas savu sievu pierunāt, lai tā nepretotos, un kādu dienu majors tiešām ierodas viņu pilī.

Pirmā laikā abi vīrieši vairāk dzīvo uz savu roku, Eduārds ir labā omā par to, bet Šarlotta nu ir vēl biežāk viena pati un jūtas vientulīgāka, nekā līdz šim. Tikai vakaros visi trīs mēdz laiku pavadīt kopā. Majors, kas ļoti interesējas par dabas zinībām, kādā vakarā ievirza sarunas par ķīmiju un fiziku, un stāsta par kādu savādu dabas likumu, proti par to, ka, ja divi no dažādām vielām sastāvoši ķermeņi viens otram tiek tuvināti, tad viena ķermeņa tās sastāvdaļas, kas zināmām otra ķermeņa sastāvdaļām iekšķīgi vairāk radniecīgas, nekā tā paša ķermeņa citām daļām, ar otrā radniecīgām vielām saplūstot kopā.

Šo dabas likumu vēlāk redzam izpaužamies arī cilvēku dzīvē.

Kad Šarlotta uzaicina pie sevis ciemā savu radnieci Otiliju, tad drīzā laikā sāk norisināties it kā dabisks process — no vienas puses tuvināšanās starp Eduārdu un Otiliju, no otras starp majoru un Šarlottu.

Šis process sākas pamazām, neiestājas pēkšņi, bet to tiesu ar neatvairāmu spēku.

Eduārds kaislīgi iemīlas Otilijā, viņa arī baronā, par kuņu jau kā maza meitene bija jūsmojusi. Tāpat uzmostas savstarpēja mīlestība majora un Šarlottas sirdīs.

Šarlotta, intelektuāli un ētiski augsti stāvoša sieviete, lai neizpostītu savu laulības dzīvi, spēj sevi pārvarēt, un arī majors to spēj. Viņi atsakās no iespējamās laimes, paklausot augstākiem ētikas likumiem.

Otilija gan arī visiem spēkiem lūko pretoties mīlestības varai, kas pār viņu nāk kā vētras negaiss, viņa lūdz un pavēl Eduārdam no viņas aiz-

iet, bet viņš nav vairs kungs par savām kaislēm. Sirdsapziņas balss viņā klusē. Viņš ir laimīgs, kad redz, kā viņa sieva un majors viens otram tuvojas, jo cer, ka viņam tad vieglāk būs ievadīt šķiršanos ar Šarlottu.

Bet majors atstāj Eduārda pili, un Šarlotta pārvelk švītru visam, kas starp viņiem abiem bijis. Viņa vēlas, lai mājas miera dēļ arī Otilija aizietu prom, bet to dara pats Eduārds, lai Otilijai būtu iespējams viņa mājā palikt, lai tai nebūtu jāklejo pa pasauli un pašai grūti maize jāpelna, lai līdz ar to lietas galīgu izšķiršanu novilcinātu.

Pilī nu dzīvo Šarlotta ar Otiliju divas vien. Otilija lūko būt viena, staigā pa mežu, brauc ar laiviņu, sapņo par iespējamo laimi un reizē skumst par to, ka tik maz cerības šo laimi gūt.

Kad dabū zināt, ka Šarlotta gaida piedzimstam bērnu, kuŗa tēvs Eduārds, viņa jūt, ka nu katra cerība jāatmēt, bet Eduārds, sagrauzts un satriekts, pilnīgi nespējīgs pār sevi valdīt, brīvprātīgi aiziet kuŗā, nebēdājot par to, vai paliks dzīvs, vai nē.

Otilija jūt, ka tagad visam jādara gals, bet viņai trūkst spēka.

Šarlottai piedzimt dēls. Viņa jūt, ka tas ir it kā grēkā dzimis, ka nav īstas, dziļas mīlestības auglis. Mazā puisīša sejiņā redz majora un Otilijas sejas vilcienus. Tas ir kā brīnums. It kā zīmogs tam uzspiests, ka nav dzimis svēti, bet melos, un mostas nojauta, ka viņš nebūs dzīvotājs.

Tas skan kā mistērija, bet nav nekas neiespējams. Ja arī bērna sejiņas līdzība ar Otiliju un majoru šķiet esam brīnums, tad tomēr nekā pārdabiska tanī nav. Zinātne nevar atspēkot līdzīgas parādības, tāpat kā, lai ņemtu no šī romāna kādu citu brīnumainu piemēru, to, ka Otilijai, rakstot Eduārdam visādus saimniecībā va-

jadzīgus dokumentus un papīrus, sācis rokraksts stipri līdzināties Eduārda rokrakstam.

Ja arī kā mistērija izklausās, tad tomēr arī neiespējams nebūt nav tas, ka Šarlottas bērna kristībāš nomirst mācītājs, kas to kristīja. Tāpat nav neiespējams tas, ka mazais puisītis mirst caur Otilijas vainu.

No satikšanās ar Eduārdu, kurš no kaŗa pārnācis mājās, pils parkā, kur viņa bija sēdējusi ar mazo puisīti, steigoties uz mājām, viņa tādā steigā un uztraukumā bija iekāpusi laivā, ka no pēkšņā laivas grūdiens bija pakritusi, un puisītis bija iekritis ūdenī. Viņa to gan vēl aiz svārciņiem izvelk ārā, bet viņš vairs neelpo.

Tas viņai ir neapgāžams viņas vainas un grēka pierādījums un apliecinājums. Viņa jūt, ka nav gājusi par sev lemtu ceļu, ka ir smagi maldijusies un grēkojusi. («Ich bin aus meiner Bahn geschritten».) Nu visam jādara gals. Viņa nolemj aiziet no dzīves, atsakās pieņemt barību, kļūst arvienu vājāka un mirst kā moceniece. Visi ļaudis viņā skatās kā svētā, lūdz Dievu pie viņas nedzīvām miesām un gaida brīnumu.

Pēc viņas nāves arī Eduārds, kam visa dzīve nu izliekas tukša, bez jēgas, nepanesama, brīvprātīgi iet nāvē.

Abu nedzīvās miesas tiek līdzās guldītas zemes klēpī.

Romānā ir daudz tādu vietu, kur notiek kaut kas pavisam negaidīts, sīkumiem tanī dažreiz piešķirta liela, pat izšķirša loma, visam ir kaut kāda noslēpumaina nozīme, no visa izriet it kā kāds māģisks spēks: no parka, no parka celiņiem, no vārtiem, durvīm, drēbēm, no kakla ķēdītes, no ezera. Tas katra cilvēka dzīvē īstenībā tā arī mēdz būt, jo ap visiem mums nav itin nekā, kas kaut kādā veidā nebūtu saistīts ar mūsu dzīvi, viss taču arvienu mūsos modina kaut kādas domas, iegribas, nojautas, no visa dveš kaut

kāda īpatnēja elpa un mūsos bieži izraisa dīvainus, gan skumjus, gan priecīgus, gan baigus noskaņojumus.

Romānā cilvēku dzīves notikumi un stāvokļi brīnumaini saistās arī ar dabu, ar gadskārtām, laiku, ar rītu, vakaru un nakti, ar mākoņiem, miglu, mēnesi. Daba un cilvēku dzīve ir viens, viss viena liela spēka un likuma radīts un vadīts.

Goethes romāns valodas un stila ziņā ir ne tik vien kā nevainojams, bet var tikt uzskatīts par vienkārši skaistas valodas spīdošu paraugu. Šinī ziņā vācu valodā līdz šim nekas labāks nav uzrakstīts. Nevienā citā prozā sarakstītā darbā Goethe tik pilnīgi nav izvairījies no visa liekā, izteiksmē neviens nav tik pilnīgi koncentrēti precīzs, skaidrs, spēcīgs, nevienā nevalda tāda nepārprotama noteiktība, kā šinī romānā. Tā valoda nav spīdoša, krāšņa, kaislīga, bet ir visvienkāršākā, visgodīgākā, neliekuļoti sirsnīgākā valoda, kas necenšas lasītājus aizraut, apmulsināt, sajūsmināt, bet tikai grib, lai tie visu saprotamo dziļi saprastu, sirsnīgi visam līdzjustu, bet nesaņemotamā, brīnumainā priekšā godbijīgi noliektu galvu, apzinoties, ka ap mums visiemi vijas brīnumu loki, ka visa dzīve ir brīnums, ka mēs paši un mūsu likteņu dziļākie avoti ir brīnumu pilni.

Kas zīmējas uz romāna pamatmotīvu jeb ideju, jāsaka, ka, ja Goethe ar šo romānu arī nav apzinīgi uzstājies kā ģimenes svētuma un pašas ģimenes idejas sludinātājs — kā to daudz kritiķi un biografi viņu saprot — tad no visa, kas tanī rādīts, stāstīts un tēlots, tā tomēr pati izriet, kā liela svētīga pamācība. Ja Goethi pašu nekādā ziņā nevar identificēt ar romānā tēloto bijušo mācītāju, Mittleri, kā speciālitāte ir iet un mācīt, rāt, dot padomus, mierināt, sanīdušos atkal savest kopā, brīdināt no iespējamās pārsteidzības, teikt un slavēt senās labās tradīcijas, tad tomēr nevar liegt, ka pats autors sirdī neva-

rēja nepiekrīst šī sirsnīgā, ja arī naivā spredi-
kotāja vārdiem, kādus tas runā par ģimeni, par
ģimenes dzīves augsto nozīmi un tās svētumu:
«Lai sargās no manis katrs, kas laulību aizskaņ,
kas vārdos vai darbos grauj šos visas ētikas pa-
matus! Ģimene cilvēkiem dod tik daudz laimes,
ka atsevišķi nelaiemes gadījumi, kas tanī notiek,
nekas nav pret to. Cilvēkiem tikai dažreiz uz-
nāk untumaina nepacietība, un tad viņiem patik
iedomāties, ka viņi nelaimīgi. Vajaga brīdi pa-
gaidīt, lai tas pāriet, un tad cilvēks būs laimīgs
par to, ka šis tik senais iestādījums — ģimene —
vēl arvienu pastāv.»

Tālāk Mittlers saka:

«Cilvēku dzīve priekos un bēdās stāv tādos
augstumos, ka nemaz nav aprēķināms, cik daudz
laulātie draugi viens otram parādā. Šis parāds
ir tik liels, ka to visā mūžā nevar samaksāt. Tas
tiesa: ģimenes dzīve daudzkārt ir neērta, bet tas
ir labi. Mēs taču esam salaulāti arī ar savu sirds-
apziņu, no kuņas daudzkārt gribētu tikt vaļā. Tā
daudzkārt sagādā lielākas neērtības, nekā var sa-
gādāt viens otram vīrs un sieva.»

Ja nu, bez šaubām, arī pat Goethe tā domā,
tad viņš tomēr ar savu romānu patiesībā negrib
nedz tiesāt, nedz sodīt, viņš tikai grib rādīt un
likt sajūst dabā, dzīvē un cilvēku likteņos valdo-
šos likumus, kuņus neviens nesodīts nevar pār-
kāpt un novārtā likt. Tā nav morāles sprediķo-
šana, tāpat kā nav morālizēšana, kad p. p. ārsts
rāda, ka cilvēki saslimst un mirst, ja neievēro dzī-
vas likumus. Protams, ka ārsts reizē arī māca
kā dzīvot, un, bez šaubām, arī Goethe sirds dzi-
ļumos sajuta un saprata, kā pareizi jādzīvo. Un
šī viņa sirds pārlicība, ja arī ne uzbāzīgā veidā,
tomēr izpaužas viņa romānā un sasilda sirdis.

No romānā tēlotām personām centrā stāv
Otilija. Tā ir maigi sievišķīga, slimīgi trausla,
skumji klusa meitene, viņa dažā ziņā atgādina

Minjonu. Pazemībā viņa uzņem visus likteņa lēmumus, ar visu sirdi atdodas īsai laimei, bet tāpat ar visu būtību padodas par svētu atzītai prasībai, ka viņai jāatsakās, sirdsšķīstā padevībā nolemj iet nāvē un mirst kā svēta moceniece. Viņai ne prātā nenāk doma, ka ar viņu pie tam notiktu kāda netaisnība, svēto likumu, kuŗu tā pilda, tā nesajūt kā bargas tiesas spriedumu, bet tas viņai ietveŗas visas dzīves jēgā, tas ir pati dzīve. Viņa zin, saprot un dziļi dvēselē jūt, ka dzīve prasa, lai cilvēks sevi ziedotu, un viņa to dara, nevis kurnot, bet svētot visu, ko dzīve devusi.

Goethem pašam tas nu reiz bija un palika mūžīgi nesatricināms cilvēka dzīves likums, ka brīvprātīgi un padevīgi jāierobežo savas subjektīvās tieksmes, kaisles un vēlēšanās, lai nepaliktu par nederīgu un neauglīgu sabiedrības locekli, bet ka tanī jāiekļaujas tā, kā atsevišķs nepieciešams organs dzīvās miesās. Goethe arī zināja, ka sievietē to vispilnīgāk un skaistāk panāk ar to, ka padodas un sevi ziedo, un ka īstai sievietei šī sevis pašas ziedošana ir vispilnīgākā forma, kādā tā vispār savu dziļāko būtību var piepildīt. Ar savas dzīves un nāves piemēru to rāda tik bezgala trauzlā un reizē dvēselē tik heroiskā un stiprā Otilija, kas nu ir svēta ne tikai to ļaužu acīs, kas ap viņas zārku stāv, bet arī Goethes acīs. Viņa lielais romāns tādā kārtā izskan it kā mistērija, rādot lielo brīnumu, kā cilvēks kļūst svēts.

Goethes Pandora un viņa atmiņu grāmata.

Starp Goethes vecuma dienu darbiem gluži īpatnēju vietu ieņem viņa autobiografija, ar nosaukumu «Dzeja un patiesība». Šinī darbā viņš grib rādīt, kā viņš augs un izaugs par to Goethi, kāds viņš toreiz bija, un grib raksturot pats sevi, līdzīgi kaut kādai objektīvai dabas un vēstures parādībai.

Goethem piemita tiešām apbrīnojama spēja sevī vēroties, kā tīri objektīvā fainomenā, it kā, viņa paša vārdiem runājot, viņš vērotos saules lēktā vai rietā. Viņš savā autobiografijā gribēja it kā pasaulei dot norēķinu pats par sevi, par to, uz ko bija centies, par saviem mēģinājumiem, maldiem un sasniegumiem, kā arī par to un par tiem, kas viņam palīdzējuši sevi atrast.

Pirms tam viņš savā alegoriskā dzejā «Pandora» bija lūkojis saņemt kopā un sakarā rādīt visus garīgos momentus, kam bijusi piešķirta loma viņa pasaules un dzīves uzskata izveidošanā, izcelt savas dzīves vadošās idejas.

Pandora dzejas valodā runā par idejām, par principiem, kuņus iemieso šīs svinīgās drāmas alegoriskās personas, kamēr «dzeja un patiesība» konkrētās ainās tēlo reālo dzīvi, reālos cilvēkus un kā šinī cilvēku dzīvē audzis, un uzaudzis pats Goethe.

Pandora, kā zināms, bija sengrieķiem skaištuma devēja un nesēja. Skaista dzīve un laba

dzīve griekiem bija viens un tas pats. Goethe nu piesauc Pandoru, sauc viņu un lūdz, lai tā atkal nāktu pie cilvēkiem, liktu viņiem iemīlēt to, kas skaists un labs, lai tie tad censtos labi un skaisti dzīvot.

Viņš šo alegorisko drāmu nepabeidza un apstājās tai vietā, kur ir pasludināta Pandoras nākšana, un kur to katru brīdi var sagaidīt.

Goethes Pandora ir domāta kā skaistuma, bet reizē arī kā patiesības nesēja. Goethem patiesība ir skaista, un īsts skaistums viņam pauž patiesību. Skaistums pauž mūžīgo visdzīves likumu, atklāj visu lietu un parādību būtību un ideju. Skaistumā mirdz dievības gars, absolūtā Skaistumā manifestējas, parādās pats Dievs. Cilvēks, kas nepazīst un nesaprot skaistumu, nepazīst arī Dievu. Ārpus un bez skaistuma dievišķīgā visdzīves būtība nemaz nevar parādīties un cilvēkiem mūžīgi paliek apslēpta.

Goethes Pandora, tādā kārtā simbolizējot skaistumu, patiesību un mūžīgo Dieva likumu, ir gan mākslas un dzejas, gan arī zinātnes sargātāja. Patiesība, pēc Goethes domām, ir gan mākslas un dzejas, gan arī zinātnes dvēsele. Meli un māņi nevar būt nedz mākslas, nedz zinātnes pamati. Bet mākslu un zinātņi var saprast tikai tas, kas pats mīl un meklē patiesību, kas pats sevī ir patiesīgs. Goethe sagaida, ka Pandora nāks un rādīs cilvēkiem īsto skaistumu un patiesību, mācīs viņiem pašiem dzīvot patiesībā un skaistumā un tā visu cilvēku dzīvi padarīs skaistu, pildīs to ar dievības garu. Cilvēki, kas dzīvo skaistumā un patiesībā, dzīvo cilvēcīgi labu dzīvi, atrodas saskaņā ar visdzīvi, ar pasaules kārtību, ar Dievu. Jau agri Goethem bija uzaususi atziņa, ka tie, kas tā dzīvo īstā mākslā un īstā zinātnē, skaistumā un patiesībā, dzīvo reliģijā. Tāda cilvēka dvēselē valda svēts miers.

Tas Pandorai jānes cilvēkiem, jānāca tie, lai

viņi kļūtu labi, patiesīgi, lai mīlētu īsti skaistu un patiesu dzīvi.

Bet labo, skaisto un patieso dievi cilvēkiem nedod gatavu. Viņa to cilvēkiem tikai rāda. To vajaga iegūt, iekārot, nopelnīt. Un tas ir iespējams tikai cilvēcīgi cēlā dzīvē un darbā.

Tā tad Pandora nāks un cilvēkiem mācīs, kā skaisti dzīvot. No tām dievišķām būtnēm, kas viņu sagaidīs, Prometejs viņu neatzīs, jo viņš nemeklē skaistuma, bet tikai grib būt stiprs, lai varētu derīgu darbu darīt un cīņu vest, kamēr Epimētejs, viņa brālis, nicina darba rīkus un ierocus, bet tikai cenšas pēc garīgā, pēc augstām idejām, pēc skaistuma. Viņš Pandoru saņem sajūsmā, iemīlē viņu un salaulājas ar to. Pandora ir atnesusi līdz trauku, no kuŗa izlido visādi skaisti tēli. Bet Epimētejs tos neredz, redz tikai skaisto Pandoru, un alkst tikai mīlestības laimes ar viņu. Viņš ir tīrais baudas cilvēks, aistēts, jūsmotājs, sapņotājs, bet nav spējīgs pats ko radīt. Pandora, viņā vīlusies, to pēc kāda laika atstāj un aiziet atpakaļ dieva mītnēs. Epimētejs nododas rūgtam pesimismam, raud un sēro, bet nekā nedara un ved neauglīgu, tukšu dzīvi sapņos un skumjās atmiņās.

Bet Pandora viņam ir atstājusi savu meitiņu, Epimelēju. Kad tā uzaug liela, tad viņa visiem ir palīgs, kopēja, mierinātāja, kā mīļa māsiņa vai māte. Viņu iemīl Prometeja dēls — Fileross. Šis ari, tāpat kā tēvs, ir cīņas un darba enerģijas pildīts, bet ir vairāk apgarots, viņš, tāpat kā darbu, mīl ari skaistumu.

Epimelēja un Fileross ir līdzīgi saviem tēviem, bet abi ir savu tēvu vienpusību pārvarējuši. Epimelēja ari ir maiga un sapņaina, kā viņas tēvs, bet reizē ir ari spraigas enerģijas un darba prieka pildīta, un Fileross, līdzīgi savam tēvam, ir cīņas un darba cilvēks, bet reizē ari ideju draugs, mīl skaistumu un ir spējīgs sajūs

mināties arī par to, kas ir augstāks par praktiskās ikdienas dzīvi un tās prasībām.

Abi jaunieši piepilda paša Goethes sirds vēlēšanos, abi apvieno domu ar darbu, patiesību ar lietderību, skaistumu ar derīgumu. Abi gatavi arī mirt par to, ko tura par labu. Un mirstot mierīgi atdzimst garā, un abi kopā, tīri garīgas būtnes, arī rāda, kādiem jābūt cilvēkiem, kā jādzīvo reizē vārdos un darbos, idejās un dienas uzdevumu pildīšanā, skaistumā un viso sīko zemes lietu sirsnīgā cieņā.

Ja Goethe savā Pandorā māca tās idejas, kādās viņš pats centies dzīvot un kādas gribēja redzēt vispār valdām cilvēku dzīvē, tad savā atmiņu grāmatā viņš mūs ved nevis ideju augstumos un abstraktu principu pasaulē, bet tiešā dzīvē, dzīvu cilvēku vidū, ar kuriem viņam nācies kopā savas dzīves gaitas nostaiģāt.

Savu atmiņu grāmatu Goethe nosauc par dzeju un patiesību. Viņš tānī apraksta, attēlo savu dzīvi, augšanu un iekšķīģā cilvēka tapšanu no dzimšanas līdz 1775. ģ., kad viņš iestājās Veimāras hercoga dienestā un kad viņa augšanas procesu varēja uzskatīt par noslēģtu. Ar to nav teikts, ka pēc 1775. gada būtu apstājies viņa iekšķīģās veidošanās process. Nē, Goethe, kā mēs zinām, gāja uz priekšu visu mūģu. Bet ap to laiku viņa garīģie spēķi bija sasnieģuģi savu pilnbriedumu, toreiz jau bija iespējams viņa dabas, rakstura un visas iekšķīģās būtības pamata ievirzi diezģan skaidri saskatīt. Pēc tam ģan mainījās apstākļi, kāģos viņam nāģās dzīvot, mainījās viņa darbības veidi, līdzekļi un paņģmieni, bet visa viņa būtība vairs nemainījās. Āri cilvēķa miesas taģu attģstās un veidoģas visu mūģu, un tomģr vairāk vai mazāk precģzi ir nosakāms laiks, kad cilvēķs fiziski uzskatāms par pilnģģi pieaģuģu.

Turpmākai savai biograjai Goethe ir atstā-

jis citus bagātus un svarīgus materiālus, savus ceļojumu aprakstus, dienas grāmatas, vēstules, visādas piezīmes. Bet visi šie dokumenti nevar ilustrēt Goethes tapšanu, bet tikai to, kā viņš dzīvojis un kā savu darbu darījis pēc tam, kad jau bija sasniedzis savas garīgās personības briedumu.

Savā atmiņu grāmatā Goethe mums ir atstājis īstas biografijas vispilnīgāko piemēru un paraugu, ja mēs no tādas prasām vairāk, nekā tikai dzīves notikumu atstāstījumu vai attēlojumu. Par īstas biografijas un arī par savas atmiņu grāmatas uzdevumu Goethe pats ir izteicies tā:

Runājot par sevi, par to, ko viņš iekšīgi pārdzīvojis, kas viņu no ārienes ietekmējis vai ierosinājis, kādus teorētisku atziņu un praktiskas darbības posmus viņš sasniedzis, viņš saka, ka arvienu esot centies savu privāto dzīvi saistīt ar visdzīvi, ar lielo pasauli, ar cilvēci un cilvēces likteņiem. Viņš lūkojis rādīt daudz ievērojamas personības, kam viņa dzīvē bijusi piešķirta lielāka vai mazāka loma un nozīme, esot attēlojis vispārīgās pasaules politikas gaitas, zem kuņas iespaidiem viņš un visi viņa laika cilvēki auguši. Tas taču esot biografijas galvenais uzdevums, rādīt cilvēku viņa laika vispārīgos dzīves apstākļos, rādīt, kā tie no vienas puses viņam stājušies ceļā, kā naidīgi pretspēki, gan arī kā tie viņam palīdzējuši un viņa darbu sekmējuši, kā viss tas viņā veidojis viņa ieskatu par cilvēkiem un par visu dzīvi, un kā viņš tad par to visu guvis skaidrību, par to runājis ar citiem, kā savas dzīvās atziņas izpaudis savā īpatnējā veidā un valodā.

Tāpēc, ka Goethe pirmā kārtā bija dzejnieks, tad viņam visvieglāk bija savu dzīvi, savus piedzīvojumus un pārdzīvojumus, savus novērojumus un pārdomas izteikt dzejas formā. Viņa dzīves stāsts tāpēc ir ne tikai kaili empīriskā, bet

dzejas formā tērpta īstenība, tā tad reizē dzeja un patiesība. Tāpēc viņam nepietika ar chronoloģiski sakārtoto un sistematizēto savas ārējās un iekšējās dzīves faktu sarindojumu. Visam, kā viņš rakstīja, bija jābūt spilgti konkrētam, dzīvam, visam vajadzēja būt ne tikai atstāstītam, bet tēlotam. Bez tam katru atsevišķu notikumu, parādību, vai personību, par kuŗu runāja, viņam vajadzēja ne tik vien paŗu par sevi darīt dzīvi saskatāmu, bet visu vajadzēja rādīt tā, lai tas reizē izpaustu kaut ko vispārcilvēcīgu, visu atsevišķo vajadzēja saistīt ar vispārīgo, lai kļūtu skaidrs kāds mūžīgs, bezlaicīgs visdzīves motīvs. Vajadzēja rādīt cilvēkus un paŗu sevi kā īpatnējas individuālas būtnes, bet reizē arī kā zināma vēsturiska momenta veidotas, un beidzot kā kosmisku spēku vadītas. Tā tad vajadzēja rādīt, kā visu cilvēku dzīvē izpaūžas paŗa individuālitātes, vēstures un kosmiskās visdzīves gan racionāli izprotamie, gan noslēpumainie, nekad neizdibināmie likumi, lai tā tad viss atsevišķais, nejaušais, pārejošais būtu kaut kā mūžīga līdzība un simbols.

Lai Goethe savā autobiografijā šo uzdevumu veiktu, viņam nenācās vienīgi tikai ārēji saistīt faktus ar faktiem, notikumus ar notikumiem, bet no visu notikumu virknes vajadzēja izlaist visu nebūtisko, izcelt visu raksturīgi būtisko, visus tipiskos sīkumus saskaņot savā starpā, līdzīgo apvienot, svešādo šķirt, vajadzēja kārtot, rindot, skaisti arhitektoniski atsevišķās daļas sargrupēt, tā tad vajadzēja visu pacelt dzejas sfairā, vajadzēja to «ideālizēt», bet nevis tādā nozīmē, lai visu attēlotu labāku un skaistāku, nekā tas īstenībā bijis, bet lai dzejiski koncentrētā un dzīvi raksturīgā visu būtisko motīvu izcelšanā atvērtos un vispilnīgākā veidā izpaustos katras lietas, parādības, vai katra tēlotā cilvēka īstā būtība, viņa «ideja».

Tā ir domāta Goethes autobiografija. Tā nevienā gadījumā neapvairo īstenību, ne mazākā mērā nerunā pretim patiesībai. Goethe apliecina, ka viņš tanī ar vislielāko apzinību lūkojis attēlot «pašu īstāko īstenību», ka visu uzrakstījis «ar visrūpīgāko uzticību», to, ko tiešām pārdzīvojis. Un tomēr šis īstenības tēlojums reizē ir īsta dzeja, jo viss kopā un visas atsevišķās tās daļas ir īstenības kāpinājums, skaists stilizējums, caur visu nebūtisko un nesvarīgi nejaušo momentu izmešanu pacelts tādos vispārcilvēcīgas dzīves augstumos, ka viss dziļi simboliskas jēgas pildīts.

Ja Goethes atmiņu grāmata galvenām kārtām, protams, stāsta par pašu tās autoru, tad tomēr savu personu Goethe tura it kā ēnā, to daudz vietās gandrīz kā nemaz nemana, viņš to nekad un nekādā ziņā neizceļ uz citu rēķina. Nez' vai pasaules literatūrā vēl būs atrodams otrs tāds paša dzīves stāsts, kā Goethes atmiņu grāmata, kurā autora es tik kautrīgi stāv it kā nomalē, un kurā viņš ar tik lielu objektivitāti raksturo tos cilvēkus, kurus viņš uzskatīja par saviem audzinātājiem. Tēlojot visus vairāk vai mazāk ievērojamus un lielos cilvēkus, ar kādiem viņš dzīvē nācis sakarā un zem kuņu tiešiem vai netiešiem iespaidiem pats veidojies, Goethe nākamām audzēm ir atstājis ļoti daudz sava laika garīgo darbinieku spīdošus raksturojumus, savas tautas garīgās kultūras plašas ainas, tā tad ne ar ko neatvietojamu, meistariski veidotu kultūras vēstures visai svarīgu nodaļu.

Daudzās, mums pazīstamās lielu vēsturisku personību sarakstītās autobiografijās autori galvenām kārtām vai nu lūko izskaidrot savas darbības motīvus, vai noskaidrot pārpratumus, vai taisnoties pret uzbrukumiem, bet arvienu tad rādot sevi visizdevīgākā apgaismojumā.

Goethem no svara bija rādīt savu dzīvi, kā

visdzīves daļu, rādīt savu tapšanu kā kosma, dabas un vēstures parādību, kā pasaules un visdzīves spēku izstrāvojumu. Lai visā viņa pasaules uzskatā personības jēdzienam arī piešķirta varēn liela nozīme, loma un jēga, tad tomēr viņa acīs visģeniālākais cilvēks reizē arvienu ir Dieva gara pildītās visdzīves organiskā daļa. Viss vispersonīgākais, viss visindividuālākais ir šī gara caurstrāvots un tanī izpaužas vieni un tie paši mūžīgie dabas un cilvēku likteņu dievišķie likumi. Katrs cilvēks savu likteņu neizpētāmās gaitās Goethem bija kā brīnums. Un ja viņš pats savā dzīvē arī daudz ko saprata, pret daudz ko prata ieņemt noteiktu stāvokli, pats sevi lielā mērā spēja vadīt un pār sevi valdīt, tad arī savā dzīvē sajuta rosāmie spēkus, kuŗiem viņam bija jāpaklausa un jāpadodas, sajuta un arī rādīja pats savu dzīvi, kā brīnumu. Ja Goethes dzīves stāsts arī nerunā par neko neiespējamu, tad tomēr sākas un beidzas kā liela brīnuma stāsts, kā mistērija.

Pie tam nevienā teikumā, nevienā vārdā Goethe necenšas būt noslēpumaini svinīgs. Kā viņš vispār nīda katru neīstu patosu, tā viņš sevišķi pats savā dzīves stāstā no tāda vairījās. Blakus Goethes romānam *Wahlverwandschaften*, Goethes atmiņu grāmata valodas ziņā pieder pie viņa paša, bet arī pie visas vācu literatūras viskošākiem darinājumiem, nevis ar savu ārējo krāšņumu, bet ar savu dziļo un tomēr kautrīgo dvēselīgumu un ideālo vienkāršību.

Mums nekas attiecībā uz Goethi nevar būt interesantāks par to, ko viņš mums pats par sevi stāsta. Un nekas viņu mums nevar padarīt tuvāku un mīļāku, kā šie sirsnīgi vienkāršie nostāsti par tēva māju, vecākiem, rotaļu biedriem, draugiem, mīlotām meitenēm, par saviem audzinātājiem un skolotājiem, un par savas tautas lielākajiem dēliem.

Paklausīsimies šinī viņa atmiņu grāmatas brīnišķīgi vienkāršajā valodā.

«Atceros,» tā viņš stāsta par savu agrāko bērnību, «ka mēs dzīvojām vecā mājā, kas patiesībā pastāvēja no divām it kā dalītām ēkām. Trepes, kā tornī, veda uz nesakarīgām istabām, un mājas stāvu nevienādību izlīdzināja trepju kāpšļi. Mums bērniem, man un mātai, jaunākai par mani, vismīļākā vieta bija plašā priekštelpa apakšā. Blakus ārsdurvīm bija lieli koka treliņi, caur kuņiem varēja sazināties ar ielu un caur kuņiem nāca svaigs gaiss. Aiz šiem treliņiem, kā lielā putnu būrī, mēdza sēdēt sievietes ar saviem šuvekļiem un adīkļiem. Kalpones tīrīja salātus, kaimiņienes pāri ielai sarunājās. Tādā kārtā pilsētas (Frankfurtas) ielas siltos mēnešos bija līdzīgas kādas dienvidus pilsētas ielām ...

Caur šiem treliņiem arī mēs bērni sazinājāmies ar kaimiņu bērniem. Tā mani ļoti iemīlēja trīs brāļi Ochsenšteini, nelaiķa pilsētas domnieka dēli, un mēs nu kopā visādi ņēmāmies un vieni otru visādā veidā kaitinājām.

Manējie atstāstīja visādus niķus, uz kādiem mani pavedināja šie trīs brāļi, kas citādi bija nopietni vīri. Es šeit atstāstīšu tikai vienu no šām palaidnībām. Pašlaik pilsētā bija noturēts podu tirgus, un mūsmājās šādas mantas bija iegādātas lielā daudzumā ne tik vien virtuvei, bet bija ar iepirkti daždažādi mazi trauciņi bērnu rotaļām. Kādā jaukā pēcpusdienā, kad mājā viss bija kluss, es aiz treliņiem ņēmos ap savām bļodiņām un podiņiem, un tāpēc ka no tā nekas lāga neiznāca, es vienu trauciņu izmetu uz ielu un nopriecājos, ka tas tik jauki sašķīda. Ochsenšteini, redzēdami, kādu man tas prieku dara, un kā es līgsmi situ plaukostas, kļiedza: «Vēl, vēl!» Es nekavējos, bet kad mani arvienu no jauna skubināja ar saucieniem: «vēl, vēl!» es pamazām

izsviedu uz ielas akmeņiem visas blodīņas, kanīņas un podīņus. Mani kaimiņi turpināja man izrādīt savu piekrišanu, un es biju laimīgs, ka viņiem varēju sagādāt tādu prieku. Bet kad viss mans krājums jau bija izsviests uz ielas, un man arvienu vēl uzsauca: «vēl, vēl,» es mudīgi aizsteidzos uz virtuvi un stiepu no turienes māla šķīvjus, kas tad, uz ielas akmeņiem sadrūpot, vēl jaukāku troksni taisīja. Un tā es skrēju šurpu un turpu, nesu vienu šķīvi pēc otra, cik nu varēju no plaukta noņemt, un tāpēc ka šie trīs brāļi nemitējās mani skubināt, es visus traukus, cik vien spēju sadabūt, notiesāju tam pašam posta liktenim. Tikai pēc ilgāka laika parādījās kāds cilvēks, kas visam tam padarīja galu. Bet nelaime bija notikusi, un tik daudz sadauzītu māla trauku vietā nu mazākais bija jauks nostāsts, par kuŗu it sevišķi tie trīs vainīgie līdz savam mūža galam nevarēja diezgan nopriecāties.»

Šādā vienkāršā, it kā ikdienas sarunas valodā, Goethe turpina savu dzīves stāstu līdz pašam galam.

«Ielai, kuŗā mēs dzīvojām,» viņš stāsta tālāk, «bija nosaukums «Briežu grava»: bet tāpēc, ka mēs neredzējām nedz grāvu, nedz briežus, mēs gribējām, lai šī nosaukuma nozīmi izskaidrotu. Un nu mums stāstīja, ka mūsu māja stāvēt tādā vietā, kas senāk atradusies ārpus pilsētas, un ka tur, kur tagad esot iela, senāk tiešām esot bijusi grava, kuŗā tikuši turēti daži brieži. Šos dzīvniekus tur esot audzinājuši un barojuši tāpēc, ka pilsētas senātori pēc vecas parašas, ikgadus atklātās viesībās esot vienu briedi apēduši, un šinī gravā tāds arvienu esot bijis pie rokas, ja kungi un bruņinieki kaut kādā veidā pilsētniekiem vai nu būtu atņēmuši, vai mazinājuši medību tiesības, vai atkal kad ienaidnieki kādu reiz pilsētu būtu ielenkuši.

Mūsu mājas sētas pusē, sevišķi no augšējā

stāva logiem, bija ļoti patikams skats pār kaimiņu dārziem... Otrā stāvā bija istaba, kuŗu sauca par dārza istabu, tāpēc ka uz tās palodzēm atradās dažas puķes un augi, kas atvietoja īstu dārzu. Šinī istabā es bērna dienās vismīļāk uzturējos, ja arī ne skumju, bet tomēr ilgu pilns. No turienes, aiz mūriem un vaļņiem, bija redzams plašs auglīgs līdzenums. Šinī istabā es vasaras laikā mēdzu sagatavot uzdotās mācības, tur es pavadīju pārkoņa negaisa brīžus un tur nevarēju diezgan noskatīties saules rietā, kas atspīdēja istabas logos. Un kad es redzēju, kā kaimiņi savos dārzos staigāja un savas puķes apkopa, kā tur rotaļājās bērni, kā laiku kavēja ciemiņi... tad tas jau agri manī modināja vientulības sajūtu un ilgas, kas, atbilda manā dabā guldītai nopietnībai un noslēpumu nojautai...»

Ne tik vien šādus vienkāršus skatus no bērnu dzīves ikdienas Goethe apraksta tik vienkāršā valodā, bet tāpat stāsta arī par svarīgām tā laika sabiedriskās un politiskās dzīves parādībām, par septiņgadu karu, par lielo Prūsijas karali Frīdrihu un par to, kā vieni viņu mīlējuši, slavējuši un dievinājuši, otri lādējuši un karsti nīduši. Kā gandrīz katrā ģimenē, arī pašu mājās, ap to ir norisinājās karstas debates un asas cīņas. Spilgti viņš apraksta Frankfurtas pilsoņu ikdienas dzīvi, lielus tautas svētkus, ķeizaru kronēšanas svinības, lielos gada tirgus. Viss kopā tas dod plašu tā laika sabiedriskās dzīves ainu.

Visai interesantas ir nodaļas, kuŗās Goethe stāsta par to, kā franču karaspēka daļas bija ieņēmušas Franfurti, kā daudz ģimenēs, arī viņu mājās, mitinājās franču kareivji un virsnieki, kā viņš tādā veidā mācījies pazīt franču cilvēkus, iemācījies franču valodu un iemīlējis franču teātri.

Šinī atmiņu grāmatā ir lasāms viņa pirmās mīlestības stāsts, kas beidzās viņu ļoti pazeminošā

veidā, jo bija izrādījies, ka viņa karsti iemīlētā Grietiņa viņu bija milējusi tikai kā jaunāko brālīti, kā bērnu.

Brīnišķīga idile ar bezgala skumju noslēgumu ir stāsts par daiļo Zezenheimas mācītāja meitiņu Frideriku, kas vēlāk Goethem deva ierosinājumu viņa Grietiņas traģēdijai Faustā; aizkustinošs ir mīlestības stāsts ar viņa drauga Kestnera līgavu Lotti, kas vēlāk, pārveidots, pārgāja romānā «Jaunā Vertera ciešanas»; tāds pat ir stāsts par aristokratiski daiļo Liliju, kas Goethi ierosināja vismaigākiem liriskiem dzejoļiem. Šie stāsti Goethes atmiņu grāmatā ir kā gluži patstāvīgas tanī iepītas meistariski uzrakstītas noveles, un tanīs tēlotās personas neizdzēšamas paliek atmiņā.

Goethe arī plaši attēlo visu savu audzināšanas un izglītības gaitu, raksturo savus audzinātājus un skolotājus, atstāsta kādu iespaidu uz viņu atstājušas visas lasītās grāmatas, lielo domātāju idejas, bet sevišķi ievērojami cilvēki, ar kādiem jaunībā bijis kopā.

Visos šinīs aprakstos manāma autora atturība un kautrība, kas viņam nekad neļauj izcelt savu personību pirmā vietā, bet to rāda kā labvēlīgu gudri vadītu brīnuma spēku.

Kā brīnums un Dieva dota laime viņam šķiet arī tas, ka viņam bijis lemts savā dzīvē sastapt tik daudz ideālu cilvēku un no tiem tik daudz gaišu dāvanu saņemt.

Atzīmēsim šeit kaut to, ko Goethe stāsta par Herderi, ar kuŗu viņš iepazinās Strāsburgā, un kam viņa dzīvē — kā jau zinām — bija piešķirta tik liela loma, kā bez viņa tikai Šarlottai Šteina kundzei un Šilleram.

«Visievērojamākais notikums,» tā stāsta Goethe, «kam manā dzīvē bija vissvarīgākās sekas,

bija mana iepazīšanās un vēlāk tuvākā saistīšanās ar Herderi.

Herders bija ceļojumā pavadījis garīgi slimo Holšteinas princi, un ar viņu bija nonācis Strāsburgā. Tiklīdz mūsu savienība (studentu pulciņš) dabūja zināt par viņa ierašanos, tā vēlējās viņam tuvoties. Pavisam nejauši un negaidot tas man laimējās pirmam. Es biju aizgājis uz Svētā Gara viesnīcu, lai tur sastaptu nez' kādu svešu kungu. Apakšā, pie pašām trepēm, es ieraudzīju kādu vīru, kas pašlaik taisījās kāpt augšā, kuŗu es noturēju par garīdznieku. Viņa pūderētie mati bija sasprausti apaļā kamolā, viņš bija ģērbies melnā uzvalkā un gaŗā, melnā zīda mētelī, kuŗa galus bija saņēmis kopā un iebāzis kabatā. Viņa diezgan uzkrītošā, bet visā visumā smalkā un patikamā izturēšanās, par kuŗu jau agrāk biju dzirdējis, man neļāva šaubīties par to, ka tas bija slavenais ciemiņš. Es viņu uzrunāju, un viņš nu manīja, ka es viņu pazīstu... Mana vaļsirdība, kā likās, viņam patika, viņš bija ļoti laipns ar mani un, jau kad pa trepēm kāpām uz augšu, viņš ar mani bija iesācis dzīvu sarunu.»

Gothe stāsta, ka Herders viņam atļāvis viņu apciemot, kā viņš šo atļauju bieži izlietājis, un kā abi, students Goethe un gadus piecus vecākais, jau labi pazīstamais rakstnieks-filozofs Herders, kļuvuši viens otram tuvi. Gothe par Herderu bija silti sajūsmināts, un ari vēlāk, kad nepatīkamā kārtā parādījās Herdera dabas negatīvās īpašības, sevišķi viņa tieksme ironizēt, zoboties, īgni kritizēt, kad viņš to ari Gothem dažreiz lika sāpīgi sajūst, kad viņu nekad ne par ko neslavēja, bet vienīgi tikai darīja uzmanīgu uz viņa kļūdām, paviršību, pretrunām, konsekvences trūkumu, un kad to visu darīja tiešām dziļi pazeminošā veidā, Gothe tomēr to ļaunā neņēma, bet lūkoja arvienu no visa smelties kādu labu pamācību. Viņš Herderi turēja par pārāk lielu garu,

pats savas kļūdas un nepilnības itin labi atzina un neļāva savā sirdī mosties īgnumam pret dziļi cienījamo vecāko draugu-audzinātāju.

«Es panesu,» tā viņš raksta, «viņa dīvainības un untumus, tāpēc, ka man bija tik dziļa viņa tik ārkārtīgi lielās vērtības izjūta, ka es katru iekšķīgu pretestību pret viņu sevī nomācu, kas viņam būtu varējusi par sliktu nākt.»

Goethe savu dabas doto tieksmi cienīt un dievināt, arī savu iedzimto godbijību pret visu, ko turēja par patiesi lielu, prata un centās Herdera personā vispirms redzēt to, kas patiesi liels un labs, apbrīnodams pat Herdera rokrakstu, no kuŗa, kā viņš saka, esot izgājis savāds māģisks spēks. «Es neatceros,» raksta Goethe, «ka es kādu reizi būtu nometis vai saplēsis viņa rakstītu zīmīti, pat vēstules aploksni.»

Goethem piemita tā labā īpašība, kuŗu Nicše tā cildina, proti prasme un griba būt skolniekam, (man muss verstehn Schüler zu sein).

Pietāte pret tiem, kuŗus Goethe turēja par saviem audzinātājiem, pietāte pret īstām autoritātēm un pret dārgām un svētām tradīcijām, pilda visu viņa atmiņas grāmatu. Šī grāmata patiesībā ir kā pateicības apliecinājums visam un visiem, kas viņam palīdzējuši par ko tapt. Nez' vai vēl ir atrodama otra tāda grāmata, kas tā varētu mācīt īstu godbijību, kā šī, nez' vai vēl otra tāda ir, kas cilvēkā varētu modināt tik dziļas atbildības sajūtu pašam pret sevi, pienākuma apziņu un stipru gribu pie sevis strādāt, kā pildot Dieva svētu likumu.

Goethes autobiografija jāuzskata par grāmatu, kuŗu neviens nedrīkst nelasīt, kas apzinīgi meklē ceļu pats uz sevi un ceļu uz pareizu un auglīgu dzīvi ar citiem.

Goethes lirikas posmi.

Kā Goethe savā autobiografijā savu dzīvi atēlo reālās ainās, tā viņa intimāko dvēseles pārdzīvojumu dažādie posmi atbalsojas viņa lirikā.

Goethe dzejnieks vispirumā un galvenā kārtā ir lirīķis, ir vislielākais vācu un viens no vislielākiem pasaules lirīķiem.

Viņa dvēseles struktūru vispār raksturo tas, ka viņš ir dzimis, visaugstākām radīšanas spējām apveltīts mākslinieks. Viņa elements, stichija, viņa ceļš, pa kuŗu ejot viņš visdrošāk cerēja «tikēt klāt» dzīvei, to tiešām saprast, tās būtību un ideju tvert, bija māksla, mākslinieciska domāšana un radīšana.

Ar to vien vēl nav viss par Goethi izteikts. Ja mēs zinām, ka viņš pirmā kārtā bija radošs mākslinieks, tad mēs zinām, ka viņš bez tam bija arī vēl kas cits, ka viņš bija domātājs, zinātnieks, bija dziļi reliģiozs, arī smalkjūtīgi atsaucīgs sociālas dabas cilvēks. Mums jāsaprot arī tas, ka, ja mēs uzskaitītu visus motīvus un spēkus, kas sastādīja viņa dvēseles struktūru, arī tad mēs Goethi pilnīgi un līdz galam nepazītu un nesaprastu, jo neviena cilvēka būtību tā nevar racionālizēt un izsmeloši iztulkot. Cilvēku var pazīt tikai ilgā intimā kopdzīvē, un arī lielu dzejnieku domātāju pazīt un saprast mēs tad vien vēl nebūt nevarēsim, ja tikai racionālas domas ceļā būsim konstatējuši viņa dvēseles dzīves sastāvdaļas un elementus. Goethi patiesi saprātīs tikai tas, kas ar viņu ilgi kopā būs dzīvo-

jis, kas kaut ko līdzīgu pats būs pārdzīvojis, par to pašu skumis un priecājies, no tā paša cietis, pēc tā paša ilgojies, tāpat meklējis un maldījies kā viņš.

Grāmata par Goethi var tikai ceļu uz viņu nolīdzināt, atvieglot un saīsināt, var dot derīgus aizrādījumus, kā, no kuņas puses izdevīgāk viņam pieiet klāt, kam piegriezt galveno vērību.

Un te nu tiešām jāsaprot, ka vislabāk viņu sapratisim, ja vispirmā kārtā viņā redzēsim ģeniālu mākslinieku-dzejnieku.

Šis mākslinieciski-dzejiskais motīvs dod viņa domai, viņa jūtām un gribai, arī visai viņa darbībai īpatnēju noskaņojumu, un ja no tā izejam, tad mēs visu redzam īpašā apgaismojumā, saprotam to, ko, izejot no cita viedokļa un lietājot citu mērogu, nekad nebūtu sapratuši.

Goethe pats sevi ir nosaucis par «acu cilvēku», acis par tiem orgāniem, kas viņam vislabāk liekot visu aptvert. Arī visus citus «taustekļus» viņš tomēr arī turot par vajadzīgu likt darbā, lai tiktu klāt lietām un parādībām, arvienu cenšoties ar visu savu garīgo būtņi visam skārties klāt, neticot, ka prāts varētu būt vienīgā atslēga, ar kuņu varētu atslēgt visas durvis. Tikai atverot visus orgānus, liekot funkcionēt domai, jūtām, nojautai, instinktiem, viņš cerot izprast tik daudz, cik atsevišķam cilvēkam vispār iespējams izprast. Tas neesot vis tikai pasīva ārēja iespaidu uzņemšana, bet reizē arī visa uzņemta pārveidošana.

Šis aktīvais, radošais elements, kas saistīts ar katru apzinīgu vērošanu, māksliniekā ir sevišķi stiprs, un ja viņā arī spēcīgi rosās jutekļi, tad tie viņā darbojas citādi, nekā citos cilvēkos, tāpēc ka tiem līdztekus iet doma, kas visu kārtā, saista, visu iekļauj jēgas pilnos sakaros. Māksliniekā jutekļu darbība, kas ir sevišķi intensīva, tomēr arvienu ir saistīta ar prāta darbību, tā, ka

mākslinieks reizē jūt, redz, dzird un domā. Viņš ne tik vien ar miesīgām acīm redz, bet ar garīgām, apgarotām, un tā ari redz ne tikai lietu ārpusi, bet iekšķīgo būtību, to «ideju». Goethe tieši tā izteicās, ka mākslinieks esot tāds cilvēks, kas «ar acīm skatot idejas». Tā ari ir. Patiesībā ari tie mākslinieki, kas sakās uz mata atdarinām tikai pašu empīrisko, kailo īstenību, patiesībā to radoši pārveido un stilizē. Vērojot, skatot, mākslinieks reizē ari jau veido. Goethe to izteica tā, ka tas, kas neesot mākslinieks, lietas tikai redzot, mākslinieks turpretim tās skatot. Esot fundamentāla starpība starp redzēšanu (Sehen) un skatīšanu (Schauen). Pēdējā esot apgarota, tāpēc redzot garīgo, būtisko, redzot idejisko.

Šī spēja «ar garīgām acīm skatīt», ar jutekļiem uztverto reizē ari veidot, tam dot tēlu, šī iekšķīgā, radošā, veidojošā skatīšanas dāvana Goethem piemita tik varen lielā mērā, kā reti kādam citam mirstīgam cilvēkam.

Viņš allaž par to runāja, ka viņš skatot arvienu domājot, un domājot arvienu skatot. Viņš apgalvoja, ka cilvēkam vislielākā skaidrība par kaut ko uzaustot tad, kad domāšanas un skatīšanas akti esot vienādi stipri un kad abi pilnīgi saskanot. «Visi mēģinājumi atrisināt dabas problēmas,» viņš izteicās, «patiesībā pastāv konfliktā starp domāšanu un skatīšanu.» Kur šis konflikts pārvarēts, kur domāšana un skatīšana vienādi spēcīga un kur abi momenti pilnīgi saskan, tur uzaust vēlāmā skaidrība.

Tas ir īstais mākslinieka viedoklis, tas bija ari Goethes viedoklis un ar to izskaidrojas viņa dzīves uztveres, viņa pasaules uzskata būtība.

Ja nu Goethes garīgo personību nemaz nevar saprast, ja viņā neredz vispirms mākslinieciskās struktūras cilvēku, tad viņu vēl dziļāk

raksturo tas, ka viņš pirmā kārtā bija dzejnieks-lirikis.

Par liriku Goethe sauc to mākslinieciskās radišanas veidu, kādā vispilnīgāk sevi izteic no vienas jūtas pildīta, pārpilna dvēsele.

Visaugstākie sasniegumi lirikā tā tad ir tur, kur spēja «ar garīgām acīm skatīt» saistīta ar dziļu un bagātu jūtu dzīvi.

Par Goethes liriku un tās dažādiem posmiem jāsaka, ka, jo tālāk atpakaļ ejam viņa jaunībā, jo vairāk — kā mēs to jau redzējām — pārsvarā bija viņa jūtu dzīve. Viņš vēl neprata lietas tā «skatīt», kā vēlāk. Un kad jau ilgi bija vingrinājies šinī mākslā, tad šinī skatīšanas procesā zināmos gados spēcīgāk rosījās viņa instinkti, spraigāki un asāki bija viņa jutekļi, mazāk intensīvi darbojās viņa doma, kamēr vēlākos gados, it īpaši vecumā, taisni doma kļuva arvienu vairāk noteicēja, kamēr vispēdējo viņa dzīves gadu lirika kļūst arvienu racionālistiskāka, programātiskāka, didaktiskāka.

Protams, arī vecuma dienās Goethes jūtu dzīve — kā jau agrāk minējām — nebija vājāka un bālāka. Viņš līdz dziļam vecumam vēl pazina karstu naidu un kvēlošu mīlestību (des Hassens Kraft, die Macht der Liebe). Attiecībā uz astoņdesmit gadus veco Goethi viņa draugi un pazīstami vēl runāja par viņa «vulkānisko» aizraušanās spēju. Arī viņa «galvenais atziņu gūšanas orgāns», viņa acis, un visi viņa jutekļi līdz dziļam vecumam funkcionēja nevainojami, bet, sakarā ar viņa tieksmi, «kļūt arvienu objektīvākam», viņš arvienu stingrāk kontrolēja savas garīgās darbības veidus un paņēmienus, ar stingri disciplinētu domu pārbaudīja visos dzīves novados un visādā ceļā gūtās atziņas, visās centās ievest stingru kārtību, visu arvienu vairāk savā starpā saskaņot un racionālizēt. Tāpēc tad arī viņa vecuma dienu dzeja, protams, ar iz-

ņēmumiem, ir daudz vairāk racionālistiska, nekā vīra gadu un jaunības dzeja.

Arvienu Goethe savā lirikā centās izteikt to, kas izpauda ne tikai kādu acumirkļa pārdzīvojumu, šo vienu izdzīvoto momentu, bet kas šo acumirkli pacēla augstākā līmenī, kas laicīgo pārvērtā mūžīgā, mazo padarīja par lielu, šauro par plašu, nejaušo lika sajust kā likumīgi nepieciešamo. «Poētiski skatīts acumirkļa stāvoklis,» saka Goethe, «paceļas visumā, visdzīves lokos, tā kā mazā, aprobežotā telpā mums šķiet atveramies visa pasaule.» Atsevišķais gadījums tā viņam kļūva par daudz citu līdzīgu gadījumu ilūstrāciju, par neskaitāmi daudzu citu lietu un parādību līdzību un simbolu.

Savu jaunības liriku viņš pats nosauca par entūziasma radītu, tā tad par tādu, kurā dominēja jūtas, sajūsma, dvēseles straujš saviļņojums. Viņš dzejojot jutās it kā «Dieva gara pildīts», kas viņu likās padarām gaišredzīgu, kas viņu pacēla tādos augstumos, ka viņam šķita, it kā viņš no tās vietas, kur stāvēja, saskata «visu pasauli».

Goethes jaunības dienu lirika tā tad bija asi subjektīva, vēlākā lirika arvienu objektīvāka, viņa vecu dienu dzejā vēl vairāk atspoguļojās objektīvās pasaules normas, kamēr viņa vispēdējā posma dzejas pārvērtās par prātulēm, par pantos izteiktām pamācībām un gudriem padomiem. Tā tad no entūziasma radītās lirikas Goethe beigās nonāca pie tīri didaktiskas dzejas, protams, šad un tad vēl darinot dzejas darbus, kuŗos kūsāja karstas jūtas, dega kaislības, dvēseles ilgas un sāpēs, neizdzēšama sirds kvēle, kā p. p. pazīstamā Marienbādes elēģijā, kurā vecais Goethe tik aizgrābjoši izvaid savas vientulības un pamestības mokas pēc tam, kad bija atvadījies no pēdējās mīlestības, no jaunības, no visas dzīves.

Stingras robežas starp viņa dzejas dažādiem posmiem chronoloģiski nav velkamas. Var būt runa tikai par to, kādi elementi un motīvi katra posma dzejā dominēja.

Visai viņa lirikai iet cauri, visu to pilda bagāta simbolika. Visa ir dziļdomīga, aiz visas nojaušami tāli apvāršņi, ap visu plešas plašu ideju loki. Vissubjektīvākos Goethes dzejoļos, kas dzimuši dziļi izdzīvota acumirkļa jūtu kvēlē, kas arī tiešām šķiet izteicam tikai šī viena acumirkļa saturus, tomēr ir kas vairāk: arī no tiem vijas pavedieni uz tālāko, vispārīgo, arī tie ir simboli kaut kam vispārcilvēcīgam.

Varētu teikt, ka vislabākais un ideāli pilnīgākais, ko Goethe vispār radījis — tas ir viņa bagātais dziesmu-dzejoļu krājums un visskaistākās vietas viņa romānos, eposā, arī Faustā ir tīri liriskās.

Par nožēlošanu Goethes lirika līdz galam nevar būt saprotama tam, kas ideāli nepārvalda Goethes valodu un kas viņa dzeju pazīst tikai tulkojumos vien, arī vislabākajos. Visvērtīgākais, visīstākais, vispoētiskākais viņa dzejoļos tulkojumā iet zudumā. Daudzreiz nemaz nav iespējams likt nojaust visu neizteicamo daiļumu, kas slēpjas mazmazā vārdu, smalkās izteiksmes niansēs, vārdu skaistos sakopojumos, brīnišķīgi zīmīgajos jaunradītos vārdos, nav iespējams likt sadzirdēt visu plūstošās valodas skanošo muziku.

Neizsmelama motīvu bagātība! Klusas nopūtas, silts sirdsprieks mīļās gaidās, mīļš apsveikums ar piesūtītu dāvanu, mazas dziesmiņas, kā silts smaids, varenas himnas, drausmīgs revolucionārs protests un apsūdzība, bezbēdīgi smieklī, mistiski dziļumi, kaislības kliegzieni, svinīgi pravietojumi, te pašas dzīvās dabas elpas vilcieni, te lielu ideju abstraktais dzidrums. Pasaulē literatūrā nav otra lirika, kurā koklei būtu tik daudz stīgu, vienādi skaisti skaņotu, kā

Goethes dziesmu koklei, un nav otra, kas būtu spējīgs visdziļāko domu, siltu jūtu apdvestu, izteikt tik brīnišķīgi vienkāršā valodā un tik vienkāršās pantu formās, kā Goethe.

Goethes lirisko dzejoļu forma arvienu viegli un vaļīgi piekļaujas to pamata motīvam. Cik neizsmejami bagāti šie viņa lirikas motīvi, tik liela viņa ārējās formas bagātība — vārdu izvēlē, kombinēšanā, ritmizēšanā, vārsmu uzbūvē, atskaņu plūdumā. Viņš ir izlietājis sensenās vācu, sengrieķu, romāņu tautu un pēdīgi orientāliskās formas visdažādākās variācijās un kombinācijās, ir radījis pavisam jaunas formas, vēl nekad nelietātas, bet arvienu tikai tādas, kas pilnīgi piekļaujas saturam un ari ideāli atbilst valodas garam.

Goethe ir izteicies, ka viņš nemaz nebūtu spējīgs kaut cik labu dzejoli uzrakstīt, ja viņš izietu no zināmas saistošas formas. Formai esot no dzejas jāizaug, kā ap koku augot miza, kā ap miesu āda. Formu viņam daudzreiz sakot priekšā iekšējās balsis, kas viņam to dziedot, dūcot, čukstot, viņš staigājot, sākot pēc šīs melodijas un ritma kustēties, viss viņa ķermenis no tā esot pildīts. Iemācīties kaut kādus dzejas formu likumus, kā Goethe pats izteicās, viņš nekad neesot varējis. Antikās dzejas metros viņš kā labirintā arvienu esot maldījies. Kad tie viņam bijuši tieši vajadzīgi, tad viņa sekretāri un palīgi tos viņam esot atzīmējuši, lai viņš neklūdītos. Pats viņš tos pastāvīgi aizmirstot. Mēs zinām, ka viņš arvienu svārstījās ari ortografijā, ka ari pieturas zīmes viņam allaž darīja galvas sāpes. Viņš visvairāk palāvās minētajām iekšējām balsīm, padevās dvēseles muzikas dzīvajam ritmam.

Ja Goethe ari nebija muzikāli dziļi izglītots, tad tomēr muziku ne tik vien mīlēja, bet bez tās nemaz nevarēja dzīvot. Bieži viņš runāja par

to, ka vislielāko sirds prieku viņam arvienu dodot muzika. Tā dvēseli ne tik vien mierinot, tanī izlīdzinot sāpīgas pretešķības, to skaisti harmonizējot, bet tanī arī izraisot radošus spēkus.

Grūtos brīžos viņš meklēja muzikā patvērumu. Pēc kādas ilgas grūtas slimības izveselojies, viņš vispirms sajūt vēlēšanos dzirdēt labu muziku. Dzirdot skaistu koŗa dziesmu, saka, ka tādā klausoties cilvēks sajūtot, ka viņš Dievam līdzīgs. Muzikai esot tik liels spēks, viņš vecumā izteicās, ka tā cilvēka būtībai «cauri un cauri spiežoties». Ja ar acu palīdzību, tā izteicās Goethe, cilvēks sev vislabāk noskaidro visu prātam tveramo, tad muzika liekot iekšķīgi nojaust irracionālo, noslēpumaino. Muzika liekot nojaust bezgalīgo un mūžīgo, tās pašā dabā esot «kaut kas bezgalīgs», tā plūstot no visdzīves dziļākām dziļēm. Muzika liekot sajūst visa esošā dziļāko, acīm un prātam netveramo jēgu, liekot sadzirdēt to, kas «pasaules dziļumos» notiek. Acis vairāk tverot virspusi, muzika spiežoties iekšā visa būtības centrā.

Ja, pēc Goethes domām, dzejiskā radišanā ļoti liela nozīme tam, ko ierosina muzika, tāpēc, ka tā izraisa to, kas slēpjas dvēseles dzīlēs, jeb, kā to tagad mēdz nosaukt, zemapziņas sfairā, tad, no otras puses, viņš atzīst, ka būtu nepareizi, ja mākslinieks-dzejnieks klausītos tikai šinīs, zemapziņā iznirušās balsīs, un prasa, lai viņš arvienu turētos pie redzamās īstenības, arvienu no tās izietu, un lai arī pastāvīgi ļautu rošīties prātam, spēcīgai un disciplinētai domai.

Goethe, kas pats sevi mēdza nosaukt par archi-reālistu (Erzrealiste), nemaz nevarēja necienīt īstenību, viņš neatzina tādu mākslu un dzejū, kas dzīvoja tikai miglainās fantazijās un sapņos un savus motīvus meklēja dzīves īstenībai svešās sfairās.

Daba, īstenība Goethem šķita esam īstas

mākslas pamats (Grundfeste), poēzijai esot jādzimst īstenības klēpī. Pati dzīves īstenība, viss esošais, dabas visas parādības viņam bija «it kā Dieva izrunātie pirmie vārdi».

Ir runāts par Goethes «mīlestības panteismu», par viņa «pasaules erotiku», par to, ar kādu entuziasmu un kaisli viņš mīlēja visu, kas ir, atzina visa jēgu un karsti apkaņoja dzīves un dzīvības noliedzējus. It īpaši jaunībā (bet patiesībā līdz mūža galam) viņa sirdī pāri kūsāja šis «pasaules erotika», viņš visu pasauli gribēja it kā iesūkt sevī un pats sevi atdot visumam. Viņš bija pārliecināts, ka mākslinieks-dzejnieks sevišķi spējīgs tā mīlēt «visa esošā burvīgumu». «Pasaule,» saka Goethe, «īsta mākslinieka acīm atveras, kā sava Radītāja priekšā, tas tanī brīdī, kad par visu radīto priecājas, vēl izbauda visas tās harmonijas, kuŗās viss dzimis un pastāv.»

Bet ja mākslinieks-dzejnieks visdziļāk izjūt šo skaistuma bezgalību un varenību, tad viņš arī ir garā diezgan stiprs, lai ar šo pārspēku varētu cīnīties, tam pretoties, lai tas viņu nenomāktu, kā Verteri, kas teicās bojā ejam, sabrūkam zem šī bezgalīgā skaistuma un varenības nastas. Māksla, saka Goethe, esot līdzeklis, ar kuŗas palīdzību varot dabas chaosu organizēt, tā mācot no dabas ņemt to, un ņemt tikai tik daudz, cik cilvēks var nest un cik tālu tas viņu padara gaišredzīgāku, dziļāku un stiprāku. Māksla mācot no visa dzīvības un dabas «izkaisītā, nesakārtotā skaistuma un no visas tās laimes bagātībām» izvēlēt to, kas atbilst viņa īstām un patiesām gara prasībām, un no tā visa tad sev uzbūvēt skaistu pili stikla mūriem.

Tā tad visu mīlēt Goethem-dzejniekam reizē tomēr nozīmēja — taisīt izvēli, kārtot, apvienot un šķirt, organizēt, radoši veidot un pārveidot, lai viss kļūtu garam pieņemams un par garīgās dzīves veidotāju spēku. Dzīvi, pasauli, dabu va-

jaga aizrautībā mīlēt, bet to vajaga idejiski apvert, gara un dvēseles spēkiem «sagrābt, apstrādāt, mīcīt un jaunā veidā atdarināt.»

Tā tad mākslinieks-dzejnieks vis neuzņem sevī pasauli tīri pasīvi, nav trauks, kuņģā tieši ieplūst tās saturi, bet viņš ir liela garīga darba darītājs, viņam viss jāpārcilā, jāsalīdzina, jāpārbauda, jo «daba pati ir konfūza», tanī «viss ir sajaukts un samaisīts», un tāpēc visā jāienes un jānodibina skaista kārtība. Tā tad daba un visa dzīves īstenība gan «ar mīlestības acīm» jānovēro, jāciena, jāmīl, bet nevis katrā nejaušā tās empīriskā faktā, bet ideju apgaismota, gara radošo spēku pārbaudīta, tīrīta no visa nejauši nebūtiskā un «konfūzā». Tā viss īstenībā tiek «ideālizēts». Tas nenozīmē, itin kā kas tiktu falsificēts, tā, kā p. p. fotogrāfs dažreiz, glaimodams oriģinālam, to padara skaistāku, bet tiek tikai izcelts tas, kas vispilnīgāk atbilst lietas vai parādības «idejai», tās īstākai būtībai. Mēchaniski atdarināt, kopēt visus kailos īstenības faktus, tas nav mākslinieka uzdevums. Ar dabu šinī ziņā tā vai tā viņš nevar sacensties. Goethe šādu sacenšanos pat nosauc par negodīgu konkurenci, kas māksliniekam nemaz nepiestāvo. Mākslas tēlam gan vajagot būt radītam īstenības iztulkošanas dēļ, un neviens mākslinieks nekad īstu mākslas darbu nevarēšot radīt, ja viņš dzīves īstenību dziļi nepazīšot. Bet īstenības pazīšana nepastāvo tās ārpuses un tās daudz un dažādo singulāro faktu pārzināšanā, bet parādību dziļās iekšķīgās likumības izpratnē. «Pareizība mākslā,» saka Goethe, «nav vērts sešu feniņu, ja tanī bez šīs ārējās pareizības cita nekā nav.»

Tieksme, kas iziet uz tīri natūrālistisku pareizību, Goethem bija smieklīga. Kad viņam reiz slavējuši kādu gleznotāja darbu, kas esot pūdeli attēlojis tik dzīvu, ka, ja šai gleznai noliktu blakus īsto, dzīvo pūdeli, tad vienu no otra grūti

būtu izšķirt, Goethe pasmaidījis un teicis: «Kas tad ar to nu ir panākts? Viena pūdeļa vietā tagad ir divi, bet nevienam no tam nekāda labuma nav, neviens no tam nav gudrāks tapis.»

Vienkārša īstenības kopēšana nav māksla, tāpat kā vienkārša ārēju faktū krāšana nav ziņātne.

Bet tikpat aplami, kā īstenību kopēt, ir īstenību nepazīt un neatzīt. Goethem bija nepanesami tie mākslinieki, kas p. p. glezvoja cilvēku tēlus, nepazīstot cilvēku ķermeņa anatomiju. Lai arī māksla ir īpatnējs, autonomš gara darbības aploks, ja arī māksliniekam nav verdziski jākalpo kailai empīrikai, un ja viņš drīkst empīriski tverto iztulkot, radoši pārveidot, stilizēt, tad tomēr, pēc Goethes domām, arī neviena stilizācija nebūs dzīvi raksturīga, ja mākslinieks pamatīgi nepazīs oriģinālu, pēc kā stilizējums darināts.

Tā tad iedomīgs un pārspīlēts subjektīvisms Goethem bija tikpat maz pieņemams, kā verdziska turēšanās pie singulārām ārējām pazīmēm. Kā viņš neatzina mākslu, kas dzīvoja tikai abstraktu ideju augstumos, kas turējās pie māksliniekam personīgi tīkamām teorijām jeb pie teorētiski darinātiem principiem, tāpat viņam bija smieklīgi tīro «naturālistu» iebildumi, kad tie kādā mākslas darbā meklēja nesaskaņu starp tēloto un oriģinālo priekšmetu. «Es esmu dzirdējis,» viņš saka, «kā daži braucēji antikās gemmas tādēļ nopel, ka uz tām tēlotie zirgi vāgus velk bez aizjūga. Protams, ka braucējam ir taisnība, jo ir taču nedabiski, ka neiejūgti zirgi velk ratus; bet māksliniekam arī ir taisnība un ir tiesība zirga ķermeņa formu nesabojāt ar nelaimīgo siksnas līniju. Šādas fikcijas, šādus hieroglifus visi tie nesaprot un ņem ļaunā, kas visu grib redzēt «dabīgu» un tādā kārtā izrauj mākslu no viņas sfairas.»

Goethes kundze Kristiāne, dzimusi Vulpiuss.

No visa sacītā būs skaidrs, kādi elementi Goethes acīs sastāda īstu mākslu un dzeju: — dziļa īstenības cieņa un tās iekšķīgās būtības un likumības izpratne, tās noslēpumaino spēku smalka nojauta un dziļa izjūta, spējš dvēseles savilņojums, ko izraisījusi īstenības pieredze un pārdzīvojums, un gaiša, skaidra doma, kas izvēl raksturīgo, atmet nebūtisko, saskata daļu sakarību ar veselo, visa veselā sakarību ar visumu, un kas prot atrast pareizo formu, tērpu, izteiksmi, valodu, kādā visu izjusto, pārdzīvoto un izprasto skaidri, pārliecinoši, iespaidīgi izteiktu.

Kur visi šie elementi kopā darbojas, kur visi šie faktori spēcīgi rosās vienā virzienā, tur tiek gūtas visskaidrākās un pilnīgākās atziņas par visu, un kur šāda skaidrība izpaužas mākslas darbos, tur tie ir mākslas vispilnīgākie un augstākie sasniegumi.

Ko mākslā un dzejā sauc par skaistu? Goethe to saprata un iztulkoja tā:

Viens Goethes pasaules uzskata un pasaules izjūtas pamatmotīvs bija tas, ka viņš to, kas dziļi paties, arvienu arī sajuta kā skaistu. Nepatiesība ir neskaista, patiesība arvienu ir skaista. Un kur uzmirdz īsts skaistums, tur tas arvienu ietvēr sevī kaut kādu patiesību. Ja mēs kaut kur nesaredzam skaistumu, tad tas ir zīme, ka neesam ceļā uz patiesību, tāpat kā neesam ceļā uz tiku mību, jo arī netikums ir neskaists, kamēr tikumība arvienu ir skaistums.

Patiesība arvienu izpaužas skaistumā, un kad mēs to kaut kā izpostam vai jaucam, tad mēs nevis izjaucam kādu tikamu ilūziju, bet iznīcinām kaut ko reālu, patiesi esošu, dzīvu.

Būtu nepareizi tādā Goethes pārliecībā saskatīt tikai mākslinieka ārējā skaistuma kāri, kas vis nemeklē objektīvo patiesību, bet tikai aistētisku baudu, kas tāpēc vis necenšas tvērt lietu dzīvo būtību, bet meklē tikai tīri subjektīvu pa-

tiku. Nē. Goethem tā bija dziļa metafiziska pārlicība, ka visā esošā ir sava ideja, un ka šī ideja, šī visu lietu pati centrālā būtība manifestējas, izteicas skaistumā. Viņam šķita, ka tur, kur mēs kādā lietā skaistumu nesaskatām, mums tās būtība ir un paliek apslēpta. Tā tad nevis patikas un aistētiskas baudas dēļ Goethe visur meklēja un sumināja skaistumu, bet cenšoties pēc skaidrības, pēc pareizām atziņām, pēc lietu un parādību patiesas izpratnes, viņš skaistumā redzēja objektīvi pareizu mērogu, īpatnēju drošu patiesības kritēriju.

Redzēt lietas viņu skaistumā un ideālā pilnībā, redzēt tās saskaņā pašas ar sevi un saskaņā un vienībā ar visu citu, Goethem nozīmēja saprast viņu dziļāko būtību un jēgu. Skaistums viņam tādā kārtā bija patiesa, nepārprotama lietu un parādību būtības atklāsme.

Viņš tieši tā saka, ka skaistums esot apslēptu dabas spēku manifestācija, izpausme, kas mums bez tā mūžīgi paliktu neizprotami.

Līdz ar to viņam skaistuma jēdziens arvienu bija saistīts ar vienības jēdzienu. Skaists viņam bija tikai tas, kas izteica kaut kādas lietas iekšīgu vienību, vienbūtību un reizē saskaņu, vienību ar visu citu. Katrs īsts mākslas darbs esot sevī tikpat apvienots, kā daba, kā kosms, kā visa pasaule. Visaugstāko skaistumu mēs sajūtam, saka Goethe, kad mūsos uzaust dzīva nojauta par visas dabas dziļo iekšējo vienību. Visaugstākā vērtība ir tādām mākslas darbam, kurā katrs vilciens saskan ar visiem citiem, balsta tos, padara dzīvākus, kurā valda vispārīga noskaņojuma vienība, un kas reizē liek sajūst mākslas darbā izpausto motīvu saskaņu ar visdzīves melodiju.

Goethem šķiet, ka katrs īsts mākslinieks visur meklē, sajūt un arvienu arī cenšas realizēt kaut ko totālu, sevī apvienotu, veselu. Totālītares un vienības motīvs māksliniekam saistīts ar

skaistuma motīvu, pie kam šī vienība nav atsevišķo daļu mehanisks salikums, kur viena daļa vienkārši atrodas blakus otrai, bet organiska un dzīva. Kur kādā dabas dotā, vai cilvēku gara radītā lietā saskatāms šis daudzo daļu organisks un dzīvs apvienojums, tur tas ir augsti vērtīgs, ir, kā Goethe saka, «patiesi esošs».

Tā sevī apvienots ir kosms.

Tanī valda neizsmejama, bezgalīga dažādība, bet tomēr dažādībā reizē vienība. Viss ar visu ir saistīts, viss ar visu sakarībā, viss no visa atkarībā. Bet Goethes visuma vienības ideju nekādā ziņā nedrīkst samainīt ar teorētisko monismu, kas ir tikai abstrakta konstrukcija, bet ne plūstošās dzīves vienības organiska izjūta. Goethe uztvēra pasauli un visu, kas ir, organiski, bet ne mehaniski, viņa atziņas par to nebija nedzīvas teorētiski konstruētas, bet visā vienā dzīvā, totālā būtībā iznēsātas, dzimušas un dzīvas. Kā cilvēks savas miesas, savu dzīvo organismu sajūt viņa totālītātē, bet ne viņa atsevišķās daļās un katras tās daļas jēgu saprot tikai sakarā ar visa organisma dzīvi, tā Goethe arvienu visu saprata un mācīja saprast, izejot no totālā, veselā, pārlicībā, ka tikai izejot no tā iespējams saprast atsevišķās daļas. Filozofiskais monisms, kuŗa viedoklis Goethem svešs un pretējs, zin tikai abstrakto vienības jēdzienu, bet nezin organiskās vienības plūstošo dzīvību. Monisms vispār neredz dzīvību, tam ir svešs tapšanas, mūžīgās maiņas, nemitīgās metamorfozas jēdziens, tas neredz raibo dzīvo dažādību organiski dzīvā vienībā, vienību dzīvā dažādībā.

Filozofiskais monisms visu iekļauj sastingušās loģikas schēmās neredz, ka visu aptverošā vienība ir dzīva, līdzīgi dzīvam organismam, un ka viss dzīvais ir vienība.

Goethem šis dzīvās, organiskās vienības motīvs gan visas dzīves iztulkošanā, gan mākslas

darbu vērtēšanā ir tikpat svarīgs, kā skaistuma motīvs.

Kas zīmējas uz paša Goethes dzeju, un sevišķi uz viņa liriku, tad, protams, ne katrs viņa dzejolis atbilst tām skaistuma un iekšķīgās vienības stingrām prasībām, kādas viņš stāda katram mākslas darbam. It īpaši viņa agrākās jaunības lirikā bieži neapvaldītu un pie tam arī vēl neskaidru jūtu uzplūdi neļāva rasties šai vienībai un īstam skaistumam, kas arvienu ir iekšķīgas skaidrības pazīme. Visi viņa jaunības laika dzejoļi vēl nebūt nerāda, ka dzejnieks visu, ko tēlo, līdz galam būtu izdomājis un dziļi pārdzīvojis, tāpēc tanīs arī vēl trūkst īsta skaistuma, kas arvienu ir dziļš. Tanīs vēl nav pilnīgas iekšķīgas vienības un arī vēl trūkst dziļās simboliskas, vienu motīvu saskaņas ar visdzīvi, tāpēc, ka Goethe gan pats sevī, gan ar pasaules objektīvo kārtību vēl nebija nodibinājis šo vienību un kārtību.

Tikai kad viņš pats kļūva dziļāks, kad pats par sevi un pasauli guva arvienu lielāku skaidrību, kad pats sevi arvienu vairāk harmonizēja un savu personīgo dzīvi pamazām apzinīgi iekļāva visdzīves jēgas sakaros, arī viņa dzeja kļuva vienbūtīgāka un reizē plašāki simboliska, tā tad skaistāka. Viņa dzejas tēli, gleznas, ainas kļuva arī arvienu dzīvākas, plastiskākas, sakarā ar viņa nodarbošanos ar dabas zinībām, kas viņu pieradināja visu ilgi un pamatīgi novērot, kā arī ar vingrināšanos zīmēšanā un glezniecībā, kas lielā mērā padziļināja viņa īstenības izjūtu un izpratni.

Viņa jūtu dzīve nekļuva vājāka, bālāka, bet arvienu skaidrāka, apvaldītāka, tā tad stiprāka. Viņa piedzīvojumi personīgos likteņos viņu padarīja arvienu plašāku, un viņa iedzimtās tiesmes, arvienu meklēt skaidrību pašam par sevi un par savām attiecībām ar objektīvo pasauli, vi-

nam vĕra arvienu plašākus apvāršņus, un tas viņa dzeju padarīja arvienu vairāk par visas dabas un visas cilvēku dzīves dziļu iztulkotāju.

Kad šķirstam Goethes dzejoļu grāmatu, tad gandrīz katrā lapas pusē atduramies uz liriskas viskošākiem ziediem. Minĕsim tikai dažus dzejoļu sākumus: «Es schlug mein Herz», «Wie herrlich leuēhtet mir die Natur», «Warum siehst du mich...», «Der du von dem Himmel bist», «Warum gabst du uns die tiefen Blicke», «Über allen Gipfeln», «Des Mensclen Seele gleicht dem Wasser...», «Sag ich's euch, geliebte Bäume», «Füllest wieder Busch und Tal», «Kennst du das Land», «Tage der Wonne», «Dem Schnee, dem, Regen, dem Wind entgegen» u. t. t.

Tie visi, ja tie ari noteikta personīga pārdzīvojuma ierosināti un tanīs dzimuši un visi ir «gadījuma» dzejoļi, tādā nozīmĕ, kādā Goethe runā par visu savu dzeju, kas neesot «izdomāta», bet pašas īstenības un noteikta konkrĕta gadījuma radīta (alle meine Dichtung ist eigentlich Gelegenheitsdichtung), tomĕr nevis tikai šo nejaušo gadījumu attĕlo, bet reizĕ ir daudz citu gadījumu līdzība, tā tad visām ir dziļāka simboliska nozīme.

Ari konkrĕti gleznieciskais, plastiskais moments arvienu spilgtāk un dzīvāk viņa dzejās izceļas. Un valoda kļūst arvienu tvirtāka, sulīgāka, niansu bagātāka. To Goethe pa daļai sasniedz ar saviem daudzajiem jaundarinājumiem, kas sevī ietveŗ ne tik vien konkrĕto priekšmetu skaidri saskatītos tĕlus, bet reizĕ ari liek nojaust to kustību, plūsmu, vibriāciju, tapšanu, maiņu, visu rāda dzīvu, apgarotu, dvĕselīgu, liek sajust visa īpatnĕjo smaržu, skaņu, kolorītu.

Ir grūti, pat neiespĕjami latviski vienā vārdā tulkot daudzos oriģinālos Goethes salikteņus, kurus substantīvā forma vienā vārdā neparasti saistās ar advektīvo vai verbālo, kur šķietami nesavienojamas gramatikas formas saplūst kopā, kur

vārdu atsevišķās daļas pieder pavisam citai jūteklju pasaulei, kas viss varbūt runā pretim formālās loģikas likumiem, bet kam ārkārtīgi liels sugestīvs, pat māģisks spēks un kas nebūt nerunā pretim dzīvajam valodas garam. Latviski vienā vārdā nav izsakāms tas, ko sevī ietver tādi salikti vārdi, kā Zitterzweige (trīsoši zari), Herbstgefühl (rudens nojauta, sajūta, ka ir rudens), Silberschauer (trīsošs, drebošs sidrabs), Wechselwinde (mainīgi vēji), Blüenträume (sapņi, kas vēl tikai ziedā), Sonnenklarheit (saulei līdzīga skaidrība), Nebelkleid (miglu tērpa), Scheideblick (skats atvadoties), Morgenblumenhauch (rīta puķu dvesma), Götterselbstgefühl (dievišķīga pašapziņa), Bruderquelle (brālis-avots), Schattental (ēnu klāta leja), silberprangend (laistās sudrabā), schangenwandelnd (vijas kā čūska), tieftrauernd (dziļās skumjās), überselig (bez gala svētlaimīgs), freigebohren (brīvs dzimis), rosenbekränzt (rozēm apvīts), schmerzbeladen (sāpju nospiests), frisch-erneut (svaigs, kā atjaunots), morgenschön (skaists kā rīts) u. t. t.

Noslēpuma un brīnuma noskaņojums, kas raksturo Goethes visu dzīves uztveri, viņa filozofiski-zinātnisko un arī dzejisko domu, kas jau stipri izpaužas viņa romānos «Jaunā Vertera ciešanās», «Pirmradniecībā», un drāmās, pat viņa autobiografijā, it īpaši pilda viņa balādas. Balādei vispār raksturīgs ir tas, ka tanī viss, arī tas, ko stāsta par cilvēkiem un viņu likteņiem, ir sajūtams kā noslēpumainu kosmisku spēku izpaudums. Viss tajās tēlotais norisinās uz tumšu neizpētāmu un neizbēgamu likteņu fona. Nekas, kas tanīs notiek, nepadodas vienkāršam, kauzāli mechaniskam izskaidrojumam, visā valda it kā brīnuma spēki. Kaut gan tanīs nav nekā pēc būtības neiespējama, tomēr visā jūt rosāmie kādas pārpersonīgas, pārcilvēcīgas un pārdabīgas varas, par kuŗu eksistenci mēs nešaubāties, bet

kuŗas tikai nepadodas mūsu apzinīgai rīcībai, pār kuŗām mēs nespējam valdīt, bet kas valda pār mums.

Savās balādās «Erlkönig», «Der Fischer», «Der Sānger», «Der Zauberlehrling», «Die Braut von Korinth» u. c. Goethe attīsta varenu sugestējošu spēku, tās dziļi un neaizmirstami iespiežas atmiņā, un tanīs tik daudz mums visiem pazīstama, daudzkārt pārdzīvota, ka mēs daudz un dažādās pašu dzīves situācijās atceramies tās tēlus, ainas un simbolus. Daudzreiz, kad mēs kādu lielu dzīves notikumu, kā brīnuma priekšā, stāvam, mums iekrīt prātā šādu balādu dziļā, noslēpumainā gudrība, kas māca klusu ciest un bijībā padoties tām varām, kas valda ne tikai zvaigzņu pasaulē, bet arī cilvēku likteņos.

Kā Goethes acīs cilvēku dzīvē rosās ne tik vien ar prātu tveŗamie faktori un motīvi, bet arī noslēpumainas varas, kuŗām jāpadodas, tā viņam likās, ka arī cilvēka dzīves dziļāko jēgu un ētisko vērtību nevar noskaidrot, turoties vienīgi cilvēku darinātu likumu robežās, un ka bezgalīgās visdzīves priekšā, visu aptveŗošo kosmisko likumu un Dieva priekšā taisnīgais var izrādīties par netaisnīgu, un grēcīgais var tikt nomazgāts balts, kā tas sevišķi aizgrābjošī izteicas balādā — «Dievs un bajadēra».

Tās pamatmotīvs ir šāds:

Indiešu Dievs, pasaules valdnieks, Mahadō nonāk cilvēku zemē un grib būt cilvēks, lai visu cilvēcīgo labāk saprastu, lai varētu pret viņiem būt taisnīgs.

Indijas pilsētas pašā nomalē viņš sastop pamestu, nabaga meiteni ar krāsotiem vaigiem. «Kas tu tāda esi?» viņš jautā. «Esmu bajadēra. Nāc iekšā, svešinieķ.»

Viņš tai seko. Meitene nu sit cimbalu, un dejo viņa priekšā. Viņa to mīļi apkalpo, gatava darīt visu, ko ciemiņš vēlas. Dievs smaida, jo

jūt, ka meitenes grēcīgās miesās mājo silta sirds. Viņš to vēl tālāk grib pārbaudīt. Skūpstā viņas krāsoto vaigu. Un meitene jūt, ka mīl. Pirmo reizi mīl. Un pirmo reizi mūžā raud, nometusies zemē pie viņa kājām.

Viņš paliek pie viņas.

Bet kad rītā meitene uzmostas, tā redz, ka svešinieks viņas apkampienos — miris.

Viņa briesmīgās sāpēs vaimanā, kad svešinieka nedzīvās miesas nes uz sārtu, lai to sadedzinātu, kā to prasa zemes likums. Viņa neiet prom no mīļotā vīra nedzīvajām miesām, jo viņš taču ir viņas vīrs, viņa to mīl un grib pati mirt, kad viņa vairs nav.

Priesteri viņu atstumj nost, viņa taču neesot mirušā sieva, esot tikai bajadēra. Bet viņa, rokas izstiepusi pret degošo sārtu, pati tanī metas iekšā.

Bet no liesmām nu paceļas jauneklis-dievs, apskauj viņu un paceļas ar viņu gaisā, ugunīgām rokām pamesto nelaimīgo bērnu aiznes prom — debesīs.

Īpaši vēl jārunā par Goethes vecuma dienās sarakstīto dzejoļu krājumu «Rietumastrumu Dīvāns» un par viņa «Marienbādes elēģiju».

Kā visi Goethes dzejoļi, tā arī šie pēdējie viņa liriskās muzas darinātie, izcēlušies sakarā ar paša piedzīvojumiem, arī tie, kā viss, ko viņš rakstījis, ir «Gelegenheitsdichtung». Un kā visu mūžu, tā arī te viņam daudzu skaistu dzeju motīvus deva daiļu sieviešu mīlestība.

Sirsnīgā draudzība ar temperāmenta bagāto, asprātīgo, mākslinieciski apdāvināto un reizē dziļi sievišķīgo Mariannu Villemera kundzi, Goethi ierosināja daudziem dzejoļiem, kurus uzņēma savā «Rietumastrumu Dīvānā». Šis viņa dzejojumu krājums pa lielai daļai pastāv no persiešu dzejnieka Hafisa garā un stilā sarakstītiem mīlestības dzejoļiem un no alegoriskas dzejas,

kuņā Goethe teic un slavē dzīvi un visu, ko tā cilvēkam dod, un kuņā nosoda tos, kas redz tikai dzīves tumšās puses, un visur redz tikai grēku, viņš te smeļ par liekuļiem, šaursirdīgiem morālistiem, par tiem, kas, paši maziņi, nezinot, kas ir īsts diženums un gara dižciltība, notiesā katru, kas citāds, nekā paši.

Goethes interese par persiešu dzejnieku Hafisu*) un vispār par austrumu mākslu un literatūru izskaidrojama tā:

Vispirms viņš Hafisa personā, kuņa darbus pazina gan tikai tulkojumā, saskatīja iekšķīgi radniecisku garu, dzejnieku, kas, no vienas puses, tāpat kā viņš pats, atvērtām acīm prata skatīties dzīves īstenībā, kas dzīvi mīlēja, kas pilniem malkiem baudīja tās skaistumu, bet kam arī bija liela dzīves gudrība, fundēta ticībā visa esošā dievišķībai. Ka Goethi valdzināja taisni austrumnieku dzeja un filozofija, saprotams tā, ka viņš instinktīvi nojauta, ka tur vislabāk varēs atpūsties un aizmirsties pēc nerimstošā nemiera, kas šinī laikā vilņoja vācu sabiedrību, sakarā ar atbrīvošanas cīņām un ar turpmākiem politiskiem, gan revolūcionāra, gan reakcionāra rakstura notikumiem. Goethe, kas tanīs gados arvienu mazāk visam tam dzīvoja līdz, bet arvienu vairāk uz visu lūkojās sub specie aeterni, austrumnieku gara pasaulē domāja atradis to dziļo mieru, kādā varēja nodoties savu dzejisko domu risināšanai par visādām pasaules lietām. Goethe ar sajūsmu runāja par austrumu pasaulē valdošo miera pilno «patriarchu atmosfairu», kuņā domāja varam visvieglāk elpot, raibās dzī-

*) Hafiss, viens no vislielākajiem austrumnieku liriķiem, dzīvoja 14. g. simtenī Persijā. Viņa dzeja, odas un elēģijas pēc viņa nāves tika sakopotas vienā greznā, spīdošā kopojumā «Divānā».

ves knādas netraucēts domāt, dzejot un citiem savu dzīves gudribu mācīt.

Dzejoļos par Suleiku, kuŗas tēlam ierosinājumu devusi minētā Goethes draudzene Mariana, Goethe izteic to mīlestības laimi, kādu viņam vēlreiz liktenis, vecumam tuvojoties, bija piešķīris, ļaudams viņam pārdzīvot it kā otro jaunību.

Savā dzejoļu krājumā «Dievs un pasaule» Goethe mums rāda, kādu viņš iedomājas, kādu izjūt, kādu redz pasauli, bezgalīgo, Dieva gara pildīto.

Dzejoļa «Pasaules dvēsele» motīvs ir ticība, ka visa sākums, sakne, avots, no kuŗa viss izverd, ir mūžīgā mīlestība. «Sākumā bija mīlestība,» tā varētu izteikt Goethes kosmogonijas pamatdomu. Mīlestība ir mūžīgs kosmisks spēks, kas visu radījis un veidojis, kas arī cilvēku stādījis pasaules dārzā, kā košu stādu.

Bet pasaule nav vēl gatava, nekas nekad vēl nav gatavs, bet viss top. Pasaule ir mūžīga tapšana. Bet šinī nemitīgā plūsmē cilvēkam nevarīga sevi pazaudēt. Viņš var būt mierīgs, kad tanī vērojas, to pārredz, to saprot. Kad viņš apzinīgi iekļaujas šinī tapšanas procesā, kad pats līdzī plūst, pats arī vēl arvienu top, tad viņš nav svešumā, bet mājās, viņš ar visu ir viens, viss ir viņā, viņš ir visā. Tā cilvēks visumā it kā izkūst, bet reizē arī pastāv, ir, nepazūd. «Kein Wesen kann zu nichts zerfallen!» — tā iesākas Goethes šī krājuma cits dzejolis. Neviena būtne nevar sadrupt par neko! Mūžīgais rosās visos. Sajūti, ka tu esi, un esi laimīgs! Mūžība valda un tās likumi sargā visu pasaules skaistumu. Mūžīga vispirms ir patiesība: turies pie tās! Vērojies pats sevī, klausies balsīs, kas tevī runā: tava sirdsapziņa ir kā saule, kuŗas gaismā tu redzi, kas tev darāms. Klausī prāta un sirds padomam! Ar gaišu skatu uztver bagāto krāšņumu, kas pilda visas āres! Cieni pagātņi, mīli nā-

kotni! Tad acumirkļis tev kļūs par mūžību. Vērojies visumā un visdzīves likumā, un saskaņā ar to dari savu mazo darbu! Kamēr pasaule pastāv, visskaistākais ir bijis mīlestībā darītais klusais darbs.

Sava «Dīvāna» pēdējos dzejoļos Goethe mazāk runā par cilvēku laicīgo dzīvi, bet par dievības garu, kas visu pilda. Tas izpaužas dabā, pasaulē, cilvēku likteņos. Visas lietas ir dievības atklāsme, visā mājō mūžīgi dievišķais. Ari acumirkļi var būt mūžība, un lai tā būtu, tad acumirkļis jāizdzīvo dziļi, jāuztver svēti. Jo dziļāk to uztversim, jo sirsnīgāk izdzīvosim, jo skaidrāk tanī nojautīsim mūžības dvesmu. Ari laicīgā mīlestībā var būt dievišķīgās mīlestības nojauta, tai var piemist mūžīga vērtība un svēta jēga.

Dzejoli «Augstais un augstākais» Goethe grib likt nojaust, kā laicīgais, jutekliskais var tikt paaugstināts, pacelts augstākas jēgas līmenī, kā laicīgā mīlestība var pacelties līdz mūžīgās mīlestības skatīšanai.

Krājuma pēdējā dzejoli «Ar labu nakti», dzejnieks, it kā atvadoties, katram grib likt pie sirds, lai tas ar atvērtām jūtām, labā un priecīgā prātā ietu klāt dzīvei, jo tā ik uz soļa dod kaut ko jaunu un skaistu. Dzejniekam žēl to cilvēku, kas to nesaprot, vai kas tam netic, viņam žēl katra radījuma, kam nav uzaususi dzīves un pasaules skaistuma nojauta. Viņš pat sunītim novēl šo dzīves prieku un atļauj viņam savu kungu pavadīt viņa labās gaitās.

Goethe daudz šī krājuma dzejoļos izteic ticību, ka dzīve, lai tā būtu kāda būdama, tomēr ir laba. («Wie es auch sei, das Leben, es ist gut.»)

Mīlestības dzejoļos par Suleiku un Hatemu, viņš rāda, cik pasaule ir skaista, dzīves gudrības dzejoļos, it īpaši «Paradīzes grāmatā», grib likt

nojaust, cik dzīve ir laba. Visos dzejoļos ir dzīves sumināšana. Visi aicina dzīvot, māca būt un palikt uzticīgam dzīvei. Un šī uzticība jārāda darbā. Darbs ir zemes svētīšana, darbs ir dievkalpojums, darbā dzīve tiek pasargāta, atjaunota, kāpināta. Laba darba diena ir īstā svētdiena, jo tā nes svētību. Labu darbu darīt ir — Dievam kalpot. Dievu mīlot vajaga visu viņa garā darīt. Visaugstākā dzīves gudriba ir ikdienas smaga kalpošana. Katra diena dod izdevību skaistai kalpošanai un ar to skaistai dzīvei. Jāvērš tikai skats saulē. Un pašam jābūt tīram un gaišam. Miesa un gars jāmazgā balti. Tad katrs jaunais rīts nesīs svētību. Jāmīl viss tas, kas daiļš. Tāds lai būtu mūsu tīrums, tāds lai mēs stādītu kokus, tīrs un skaidrs lai būtu ūdens, ko dzeņam. Skaisti ir celiņus taisīt un ap tīrumiem skaistus grāvjus rakt. Par skaistu un auglīgu zemi pašai saulei prieks spīdēt. Un kad cilvēks tā ap sevi radījis skaistumu, viņš to tad izjūt kā dzīvības līdzību. Kad viņš no akmens izšķēļ dzirkstis, viņš sajūt, ka tā ir mūžīgā gaišuma atspulga. Katras lampas uguntiņā viņš bijībā tad var saskatīt augstāka gaišuma atstarojumu («...in jeder Lampe Brennen fromm den Abglanz höher'n Lichts erkennen...»).

Dzejolī «Viens un viss» Goethe runā par to, kas tā par laimi, kad cilvēks var justies viens ar visu, ka var ar to saplūst. Viņš sauc, karsti lūdzas, lai nāktu, nāktu visuma dvēsele un mūs pildītu. Cik skaisti ir sacensties, cīnīties ar pasaules, ar visuma garu! Cik liels un jauks darbs ir — visu veidoto tālāk veidot, lai tas nesa stingtu! Kas tā par laimi, kad var līdzī darboties mūžam darbīgajam, radošajam pasaules garam! Tas, kā vēl nebija, tas nu taps, tas būs! Uzmirdzēs jauna saule, uziedēs jauna zeme! Tā tad lai viss rosās, kustas, plūst, lai veidojas un pārveidojas un nemirst nekad! Par neko sadrups

tikai tas, kas stāv uz vietas. («Alles muss in nichts zerfallen, wenn es im Sein beharren will».)

Tā mēs īsos vilcienos uzmetu esam redzējuši Goethes lirikas attīstību no tā laika, kad viņš pārdzīvoja savu «Sturm und Drang», un kad viņa dzejā pār krastiem plūda viņa jaunās sirds pāri kūsājošā jūtu brāzma; tad redzējām, kā viņš vēlāk, arvienu lielāku skaidrību guvis, radīja savu nosvērto klasisko dzeju; beidzot, kā viņa dzejā sāka runāt dzidri apskaidroto vecuma dienu dziļā dzīves gudrība. Mēs redzējām jaunekli, kas titāniskā, prometejiskā trauksmē darināja savas ģeniālās improvizācijas, gāja cīņā ar pasauli un ar dieviem, kad, kā Mahomets, centās valdīt par pasauli, vai, kā Ganimēds, saplūst, svētā liksmē apvienoties ar to; redzējām vīru, kas ar mierīgu, nosvērtu un plašu skatu aptvēra dzīves raibi krāšņo bagātību un to tērpa klasiski skaistā dzejas formā un beidzot lielo cilvēces audzinātāju, visdzīves tulkotāju, augsta, reliģiski fundēta ētosa sludinātāju.

Jaunībā viņa dzejā kvēloja entūziasms, viņa klasiskajā posmā mirdzēja bagāti krāšņas pasaules un dzīves objektīvi tēlotas ainas, viņa vecuma dienu lirikā skanēja mācītāja, ceļa rādītāja gudrais padoms. Kādureiz viņš dzejā tērpa skaisto vai sāpīgo acumirkli, tad rādīja skaidri skatītās, garīgi pārvaldītās pasaules plašu tēlojumu, vēl vēlāk teica un slavēja Dievu, bezgalību un mūžību. Pirmā posmā jūtas pašas runāja, otrā — dominēja siltas cilvēcības apdvesta «skaidrā» skatīšana, trešā — simbolos un alegorijās vērās dziļāko pasaules atziņu atklāsme.

Protams, te nav iespējams vilkt stingru robežu līnijas. Visos trijos posmos — titāniskajā, klasiskajā un dzīves gudrības posmā — arvienu izjūtami visi motīvi. Pirmajā jau arī ir daudz nosvērta miera, otrajā vēl daudz titāniskās trauksmes, trešajā, pat vienkāršās prātulēs

(«Sinnsprüche») jūtama dzejnieka saviļņotā dvēsele.

Pavisam īpatnēja vieta Goethes vecuma dienu dzejā ierādāma viņa Marienbādē uzrakstītam dzejolim, kas pazīstams ar nosaukumu Marienbādes elēģija. Tā dzimusi no viņa sāpēm par to, ka bez atbildes un piepildīšanās palika viņa karstā mīlestība, ar kādu viņš, vairāk par 70 gadiem vecais Goethe, bija iemīlējis jauno meiteni — Ulriku Levecovu.

Ja citos Goethes vecuma dienu dzejoļos dominē doma, aicinājums, dzīves gudrības mācība, tad šinī elēģijā, līdzīgi viņa jaunības dzejai, kūsā kaislība, deg karsta kvēle, bezgala sāpēs raud dzīvā dvēsele. Mēs jūtam, ka Goethe te ir stāvējis bezdibeņa malā, ka ir nojautis sabrukumu, galu, dzirdam viņa izmisuma kļiedzienu, vaimanas par zudušo laimi, par irstošo mīlestību, par mirstošo jaunību, par nāvīgo vientulību. «Mir ist das All, ich bin mir selbst verloren!» — viss pagalam, viss zudis, pats sevi es pazaudējis! Un tomēr arī šīs mokas un sāpes viņš pārvar, arī šoreiz, pēdēja reizi dzīvē, no šādas cīņas nāk kā uzvarētājs. Kā jaunā Vertera mokas Goethe sevī izcīnīja un viņa nāves izmisumu pārvarēja, tā arī šīs pēdējās mīlestības radītās sāpes viņu nesalauza. Ja arī sāpīgā rezignācijā, tad tomēr klusā padevībā nesalaužamam likteņa lēmumam, Goethe samierinājās ar to, kam jābūt, kaut gan tagad, dziļā vecuma vientulībā, savas dzīves pēdējā cēlienā, tas viņam bija nesalīdzināmi grūtāk, nekā Vertera laikā, kad visa dzīve tam vēl bija priekšā. Ja Goethem toreiz, jaunībā, bija jāsaka ardievas vienam sapnī, jāatsakās no vienas laimes, tad tagad, atsakoties no mīļotās meitenes, viņš reizē atvadījās no visas dzīves. Doma par viņu, brīnišķīgi daiļo jaunavu, viņam bija likusi jaunā mirdzumā uzmirdzēt visai dzīvei, mīļu domu stari tam visu bija apzeltījuši. Un

nu viss gaišums nozuda, staru mirdzums nobāla, vēsa tumsa visu klāja. Nāves roka tam skārās klāt.

Un tomēr ari šoreiz viņa stiprais gars uzvarēja. Viņš gan nu bija viens, kā aizmirsts, kā galīgi pamests, bet nebija salauzts. Un ari tagad viņš dzīvi nevis apsūdz, likteni nevis lād, bet svētī par to, ka tas viņam ari šīs pēdējās sāpes vēl devis, lai viņš nu zinātu un saprastu visu līdz galam. Nu ari šis rūgtais kauss viņam nebija gājis secen, viņš ari to līdz pamatam bija tukšojis. Un nu, vēl dziļāks un vēl bagātāks kļuvis dvēselē, viņš šo savu jauno dziļumu un jauno bagātību nesīs citiem, dalīs un dāvinās, kā Dieva dāvanu.

Liels un sāpīgs bija viņa ziedojums liktenim, likteņu Dievam, bet līdz ar to pats šis Dievs nu kļuva vēl lielāks viņa acīs. Bezgala daudz dzīve no viņa bija prasījusi, bet nu pati dzīve viņam šķita lielāka. Un lielāki ari uzdevumi, ko tā viņam uzlika. Un ar jo lielāku mīlestību un ar jo lielāku gudrību viņš nu dzīvei taisījās kalpot.

Tā ir augsti cēla rakstura cilvēka pirmā pazīme: sāpes to padara vēl cēlāku, paša ciešanas viņu padara vēl vairāk spējīgu līdzī cīst cītiem, viņā nu ir vairāk mīlestības un līdzjūtības, vēl stiprāk viņš sajūt savu vienību ar visu un visiem. Un nelaimē ir laimīgs. Un savu nelaimi, savas sāpes un ciešanas svētī.

Mēs zinām, ka aiz šādiem motīviem Goethe silti mīlējis šo savu Marienbādes elēģiju, kas viņam līdz mūža galam bija viens no vismīlākajiem savas muzas darinājumiem.

Goethe kā domātājs.

Goethem, tāpat kā dažam labam, iekšķīga nemiera, dvēseles sāpīgu konfliktu brīžos nesusi mieru un viņu dziedinājusi ir daba. Dabā viņš bieži atrada to, kā viņam pašam trūka. Ja paša dvēselē valdīja chaoss, tad dabā tas saskatīja mūžīgu kārtību, nesatricināmu likumību. Ja dzīvoja nesaskaņā pats ar sevi un citiem, tad dabā sajuta mūžīgu iekšķīgu harmoniju. Pie dabas krūts atdusējies, viņš tad smēla jaunus spēkus un ticību, ka arī pats sevī varēs nodibināt kārtību un saskaņu. Veimārā Goethe dzīvoja daudz tuvāk dabai, nekā bija dzīvojis lielajās pilsētās. Dzīvot Veimārā bija gandrīz tas pats, kā dzīvot uz laukiem, jo visapkārt bija zaļumi, dārzi, parki, ūdens. Viņa paša mītne bija skaišta mājiņa plašā parkā, kurā viņš arī tad, kad pārgāja uz lielāku pilsētas dzīvokli, arvienu un ilgi mēdza uzturēties. Bez tam viņš daudz klejoja vai jāšus apjāja Veimāras apkārtni, amata darīšanās apmeklēja savas dzimtenes visas malas un tādā kārtā pastāvīgi atradās dabas tuvumā.

Bet no dziļas dabas izjūtas, no siltas mīlestības uz dabu, kas skaisti un arvienu skaistāk atbalsojās Goethes dzejā, viņš pamazām pārgāja arī uz koncentrētu un sistematisku dabas novērošanu. Sākās viņa dabas pētīšanas darbi, kas viņu ne tik vien kā veda pie svarīgām atziņām par dabas dzīvi, bet kas viņam deva izdevību izstrādāt augsti vērtīgas un auglīgas pētīšanas metodes. Šis viņa novērošanas un pētīšanas meto-

des citi no viņa tieši gan nevar iemācīties, jo tās stāvēja sakarā ar visu viņa iekšķīgo domātāja-dzejnieka struktūru, bet bagātus ierosinājumus no tām visi ir dabūjuši, kas bez aizspriedumiem tās centušies saprast.

Speciālistu-zinātnieku atsauksmes par Goethi kā zinātnieku tomēr ne arvienu ir atzinīgas. Daudzi no tiem Goethes zinātnisko darbību uzskata par interesantu, bet galu galā tomēr diletantisku, tanī redz izpaužamies vairāk dzejisku fantaziju, nekā stingru lietišķību un zinātnisku pamatību.

Daudzējādā ziņā Goethe šos pārmetumus ir pelnījis, proti tanīs gadījumos, kur viņš savā antipatijā pret visāda veida abstraktas analizes, mechaniskas skaitīšanas, svēršanas un mērīšanas paņēmieniem zinātnē, tos apkaŗoja arī tur, kur tie ne tik vien formāli pareizi, bet arī lietišķi, auglīgi un pilnīgi neatvietojami. Tā ģeniālais dzejnieks-vērotājs Goethe, p. p. fizikas laukā noteikti kapitulēja ģeniālā matēmatika Ņutona priekšā.

Bet neatspēkojams Goethe ir tad, kad viņš rāda, cik svarīgi ir dabas parādībām, dabas pašai dzīvei ar visiem orgāniem tieši stāties klāt, būt arvienu tās tuvumā, ar viņu dzīvot, viņā skatīties un klausīties, tai, kā Goethe izteicās, skārties klāt «ar visiem taustekļiem», tās izpratnei lietā likt visus atziņas gūšanas spēkus, un ne tikai analizētāju prātu vien.

Šāda Goethes mācība, šāds viņa padoms taču patiesībā var noderēt katram, arī speciālistam dabas pētīšanai, kas nekā nezaudēs, bet tikai mantos, ja liks darbā tos spēkus, ja mobilizēs tās enerģijas, par kurām runā Goethe.

Lai ilustrētu Goethes viedokli, no kāda viņš skatīja dabas parādības un ar ko tas atšķiŗas no matēmatiskās dabas zinātnes viedokļa, var minēt viņa mācību par krāsām.

Matēmatiķi-dabas zinātnieki, fiziķi grib izpētīt gaismu, viņu priekšā ir zinātniska optikas problēma. Goethe pats arvienu aizrādīja uz to, ka viņš gribot mācīt redzēt krāsas, tās saprast viņu dzīvā īpatnībā, viņu savstarpējās attiecībās, katru savā specifiskā raksturā un funkcijās. Tas, kā viņš krāsas novēroja, pētīja, salīdzināja, kā viņš neskaitāmus mēģinājumus izdarīja, lai izprastu viņu būtību, ir bijis varen liels darbs, kas mūsu zināšanas par krāsām un mūsu izpratni lielā mērā ir veicinājis. Ka zinātnei var būt un ir vēl citi uzdevumi, ka ir arī citas metodes, to Goethe it labi saprata. Viņš savu domāšanas un pētīšanas metodi arī nevienam neuztiepa, bet viņam bija diezgan iemesla skumt un dusmoties, kad daudz zinātnieku nekā laba negribēja saskatīt viņa dabas novērošanas darbā. Viņš labi saprata, ka eksaktās dabas zinātnes pārstāvji savu specifisku uzdevumu veikšanā nevar iztikt bez skaitīšanas, svēršanas, mērīšanas, bez «līnijām, leņķiem, punktiem», bet viņam pirmais un galvenais tomēr bija — dzīvais kontakts, ar dabu un ar lietām, tiešā pieskārsšanās tām, dzīvošana tām un ar tām, visu organu valība, ar kādu tās sevī jāuzņem, jāiesūc.

Kā ar dabu un dabā jādzīvo, lai iemācītos viņas grāmatā lasīt, «kā drauga krūtīs,» to Goethe starp citu savā krāsu mācībā (Farbenlehre) tik dzīvi un meistariski ir rādījis, ka šo grāmatu var lasīt ar lielu baudu un no tās smelt visstiprākos ierosinājumus un pamācības dabas draugs, zinātnieks, mākslinieks, techniķis, katrs inteliģents cilvēks.

Goethe, pats liels vērotājs, «skatītājs», kas arī mūs mudina pareizi, ar tīru, neapmāktu skatu skatīties, dara mūs uzmanīgus uz dažādām vērošanas kļūdām, māca mūs sevi sagatavot un audzināt šādai skatīšanai. Aleksandrs Humboldts ir izteicies, ka viņš, iepazīnies ar Goethes viedokli

uz dabu un ar viņa vērošanas metodēm, esot it kā jaunus organus ieguvīs. Par to, cik lieliski Goethe prata visu novērot, cik eksakti eksperimentēt, asprātīgi dažādas parādības salīdzināt, smalki atšķirt būtisko no nebūtiskā, par to viņam izdevuši spīdošas liecības Johannes Müllers, Helmholcs, Šleidens, Virchovs, Žofroā Sent-Ilērs un daudzi citi. Par Goethes stingro skolu, kurā tik labi, kā nekur, varot mācīties pareizi redzēt, ir sajūsmā allaž runājis Šillers.

Bieži gadas, ka pārmetumus, kādus Goethem taisa zinātnieki-speciālisti, viņu īstenībā nemaz neskaņ, jo daudzreiz Goethes problēma pati nemaz nav bijusi teorētiski-zinātniska, viņa uzdevums nemaz nav bijis dot zināmu parādību kauzālu izskaidrojumu, bet tikai to skatīt viņas spilgtā konkrētībā un rādīt, zem kādiem nosacījumiem un kā tā kļūst visskaidrāk saredzama un savās sakarībās ar visu citu pārredzama.

Bet nu nav jādomā, ka Goethe prata un mācīja vienīgi tikai skatīt, vērot. Visu pamatīgi novēroto viņš arvienu idejiski apgaismoja un pamatoja. Goethe, pēc Platona, varbūt ir vislielākais «ideju» darinātājs, kā vispār starp Goethes un Platona vērošanas un domāšanas metodēm ir daudz līdzības.

Goethes atziņu gūšanas ceļš bija tāds: novērot, salīdzināt, pārdomāt, atrast un uzstādīt lietas vai parādības «ideju». Praktiska novērošana bez idejiska apgaismojuma viņam bija bez vērtības. Novērojot taču arī jādomā, domājot atkal no jauna jānovēro. Prakse un teorija viņam arvienu bija saistītas. Novērotos faktos vien pēc viņa domām nemaz nevar neapmaldīties, ja tos neredz ideju apgaismojumā, bet tikpat neiespējams gūt par kaut ko skaidrību, dzīvojot tikai idejās vien, neskaņoties tieši klāt reālai īstenībai. Un bez tam vajagot ne tikai skatīt un domāt vien, bet arvienu arī ko «darīt», t. i. ik brīdi ar

visu kaut kā stāties aktīvās attiecībās, visu «grozīt uz visām pusēm,» to visādi izlietāt, izmantot, kaut kam pielāgoties, kaut ar ko lietišķi saistīties. Tikai tā esot gūstama par visu pēdējā skaidrība.

Goethe allaž aizrādīja uz to, ka tikai tādā ceļā gūtās atziņas topot «auglīgas», dzīvē izlietājamas, dzīvi radošas, bet viss taču esot dzīves dēļ, visam taču esot jākalpo dzīvei. Ka šāds viedoklis varētu novest pie pārāk liela utilitārisma, pie šaursirdīga prakticisma, ka tas varētu notrukt cilvėka intelektuālo sirdsapziņu, varētu viņu pieradināt visu, arī katru jaunu atziņu, pieņemt tikai tad, kad no tās rodas tiešs labums, bet nevis tās absolūtās patiesības dēļ, no tāda šaursirdīga pragmatisma Goethe bija pasargāts jau aiz tā iemesla, ka viņš, ja arī redzēja cilvėka garaspēku relatīvās robežas, tomēr arvienu acu priekšā turēja pēdējās, augstākās, absolūtās patiesības ideju, kā nepieciešamu virziena un ceļa rādītāju.

Goethe apzinājās cilvėkaniecīgumu visuma priekšā, bieži runāja par to, ka atsevišķi, pat ģeniāli cilvėki, ka pat veselas paaudzes varot tikai visdzīves mazu daļu saredzēt, un ka, galu galā, tikai visi cilvėki kopā, visa cilvėce, ilgstošā garīgā kopdarbībā varot tuvu pienākt klāt īstai patiesībai.

Tas tomēr viņā nemazināja nedz cenšanos pēc tās, nedz ticību tai. Un maz cilvėku mums zināmi, kas līdz pēdējai dzīves stundai tā būtu centušies tai arvienu tuvāk nākt, kā Goethe.

Kad nu Goethe stājās klāt dzīves parādībām un tās problēmām, viņš to darīja reizē kā domātājs-zinātnieks un reizē kā mākslinieks-dzejnieks, tā ka katrā viņa garīgo rosību dzīvē aktā arvienu izpaudās visa viņa vienbūtīgā daba, visā viņš arvienu lika iekšā visu savu iekšķīgi nediferencēto, nesaskaldīto garīgo es.

Apbrīnojama viņā bija šī domātāja un mākslinieka, teorētiķa un dzejnieka nešķīramā vie-

nība. Goethi-domātāju arvienu raksturo dzejiskās fantazijas līdzdalība atziņu gūšanas darbā, un ar dzejnieka fantaziju viņā arvienu saistās dziļa doma, kas visu Goethes dzeju padara tik ideju bagātu, dziļdomīgu, plaši simbolisku. Viņa dzejiskās fantazijas rosmes viņā rekad nedomā objektīvās patiesības meklēšanas tieksmi, bet liekot viņam visu saskatīt dzīvu, visu rādot spilgti dzīvā konkrētībā, arī viņa tīri teorētiskām atziņām dod lielāku spēku, dara tās iespaidīgākas un saprotamākas.

Dzejiskā fantazija viņam nevis aptumšo, bet — taisni otrādi — apgaismo ceļu, pa kādu iet viņa pētošā doma. Nekad dzejnieka izdoma viņam nav kaprīzi patvaļīga, nekad tā neliek nicināt stingrās objektīvās zinātnes prasības un normas, bet tikai visu liek saskatīt skaidrāk, dzīvāk un konkrētāk. Goethem ne mazākā mērā nepiemita dažam dzejnieka cilvēkam raksturīga iedomība, kas nemīl padoties stingriem likumiem, kas neatzīst disciplīnu, nepazīst lietišķību. Viņš taisni nīda katru pārmērīgu subjektīvismu, to apkaņoja sevī un citos, un kā no citiem, tā arī no sevis prasīja pamatīgu darbu, visstingrāko paškritiku un pazemīgu pakļaušanos augstākai objektīvai likumībai. Dzejiskās domāšanas ceļā viņš visdrošāk cerēja tikt klāt lietu un parādību pašai būtībai, atklāt to noslēpumus un konkrētos tēlos tad centās rādīt to saturus. Īsts dzejnieks-mākslinieks, pēc Goethes domām, vislabāk saredz lietu iekšīgo būtību, viņš ir dzīves un pasaules visdziļākais iztulkotājs. Viņa radītie tēli ir vispareizākie visa esošā atdarinājumi.

Goethe, protams, bija apbalvots arī lielām, tīri abstraktas domāšanas spējām, bet viņš bija pārliecināts, ka ar šo domāšanas metodi vien nav iespējams tvert dzīvo, verdošo, kūšājošo dzīvi. Abstraktā zinātniskā doma un tīrais prāts vien nespēj — tā viņš domāja — tikt klāt novērojamo

objektu centram, jo prāts visas lietas un parādības saskalda atsevišķās daļās, tās visas redz izolētas, it kā apstādinātas savā dabīgā plūsmē un īpašībā, it kā izrautas ārā no sakara ar veselo. Prātam līdztekus jāiet dzejiskai intuīcijai, kas ar vienu redz visu veselo, un redz to nevis sastingušu, nedzīvu, bet dzīvu, augošu, topošu, plūstošu, un tad atveras lietu īstā daba. Visu veselo saprast, tam tikt klāt var tikai viss veselais cilvēks, bet nekad ne tikai kaut kāds viens orgāns, arī ne visbagātāk apdāvinātais cilvēka prāts vien. Saprast var tikai līdzīgs līdzīgo, tā tad dzīvi viņas visumā pareizi saprast var tikai dzīvs un vesels cilvēks. Viņam atziņu meklēšanas darbā jāieliek viss savs totālais es.

Bet vērotājs subjekts un vērojamais objekts patiesībā ir līdzīgi, iekšķīgi radniecīgi, abiem saknes ir vienā zemē, abos plūst tā pati visdzīves sula. Tas pats, kas ir saulē, ir arī cilvēka acis, un tāpēc vien cilvēks var redzēt sauli. Un tas pats dievības spēks, kas valda visā kosmā, mājā arī cilvēka sirdī, un tāpēc cilvēks var arī sajūst dievišķo un būt laimīgs par to. Aiz visa, un ap visu, kas ir cilvēkā un kas ir pasaule, plūst tā pati Dieva elpa, valda tie paši mūžīgie Dieva likumi. Ja cilvēks ir pats ar sevi saskaņā, tad viņš ir saskaņā arī ar visumu, un pats sev godīgi un patiesībā klausīdams, viņš pilda visdzīves likumu un ir un paliek tai uzticīgs.

Šī ticība visa esošā kopējiem avotiem Goethi nav atstājusi visu mūžu. Pārliecināts par fundamentālu, absolūtu cilvēka gara un pasaules vienību, Goethe bija drošs, ka tik, cik cilvēkam vispār lemts saprast, viņš arī sapratīs, ja vien viņš pats savu iekšķīgo kārtību nejauks, bet sargās, uzturēs un nostiprinās. Jābūt pašam «no dabas pareizam», tad arī cilvēka atziņas būs pareizas, jo nesamaitāts, nesakropļots cilvēka gars, pastāvīgi uzturēdams dziļus un tuvus sakarus ar dzīves

īstenību, arvienu šo īstenību uztvers, kā mūsu acis uztver sauli.

Goethe nevienu acumirkli nešaubījās ārējās pasaules reālītātē, pats sevi nosauca šinī ziņā par radikālu reālistu. Viņš nekautrējās atzīties, ka stāvot un arvienu atradīšoties šinī «filozofijas pirmātnējā stāvoklī», kas reālai īstenībai tic, ar to skaitās, kā ar neapstrīdamu faktu, no tās iziet uz tās ceļ savu atziņu ēku.

Nav tomēr šie viņa vārdi jāuztver burtiski, nav jādomā, ka tālāk Goethe nemaz nedomāja, ka viņam ar šo «primitīvo reālismu» būtu pieticis, ka problēma par atziņu gūšanas iespēju un veidiem viņam nemaz nebūtu eksistējusi. Viņš to vienīgi nobīdīja pie malas, kā p. p. ārsts, kam jādziedē slimība, vai zinātnieks, kam jāizpēta kāds tīri speciāls jautājums, var un drīkst šai problēmai paiet garām, lai netiktu kavēts savā tiešā darbā. Tā arī Goethe-dzejnieks, kam taču viss grozījās ap dzīves īstenību, tās konkrētu attēlošanu, atdarināšanu un iztulkošanu, drīkstēja šīs problēmas atrisināšanu atstāt speciālistiem filozofiem-gnoseologiem. Viņa tiešā dzejnieka-tēlotāja un dzīves simbolu radītāja darbā nebija tiešas vajadzības risināt šīs sarežģītās atziņas teorijas problēmas. Varētu sacīt, ka viņam šāda naīva ticība visa redzamā reālītai bija tieši nepieciešama. Bez tās viņš nemaz nebūtu varējis savus tēlus darināt. Iedzimts reālistisks mākslinieka instinkts Goethem neļāva ne brīdi šaubīties par to, ka, ja mēs ko redzam, dzirdam, manām, ka tas tiešām arī eksistē, un ka, ja tas eksistē, mēs to nevaram neuztvert saviem jūteklīem, lai tad par to domātu, un to idejiski apgaismotu. Goethem materiālais un ideālais nebija šķirts, kā ar sienu. Radikālo materiālistu ieskats, it kā visa pirmsākums būtu materiālais, no kā viss cēlies, kas visam sakne un avots un no kā viss izskaidrojams, Goethem likās tik pat nepareizs, kā radikālo ideālistu

izskaidrojums, it kā visa pamats būtu vienīgi cilvēku apziņā. Kā pirmie, pēc Goethes domām, nespēj tikt galā ar apziņas problēmu, tā otrie netiek klāt lietām un reālām parādībām. Apziņa un viela, garīgais un materiālais, dvēsele un miesa, subjekts un objekts, iekšējais un ārējais arvienu ir savā starpā saistīti, nav šķirami, viens bez otra nav iespējami un domājami. Daba ir ne tikai čaula vien, un ne tikai kodols vien. Goethe uzticas šim acīm redzamam faktam, ar to skaitās, uz tā balstās. Ari cilvēks viņam ir abu polāro pretstatu apvienojums, bet taisni tāpēc, ka viņš ir tāds, ka viņā ir tas pats, kas ārpus viņa, ārējo, objektīvo lietu un parādību būtība nav noslēpta viņa skatam. Starp cilvēku un dabu nav nepārejamas robežas, nav sienas, kas vienu no otra bez cerības šķirtu. Protams, ne katram cilvēkam vienādā mērā ir pieejama daba. Vistuvāk tai nāks, visdziļāk to sapratīs garā visstiprākais, un tas, kas dabai prot visgudrāk stādīt jautājumus. To spēj darīt tas, kas visā savā būtībā augstu stāv, cilvēks ar skaidru domu, spēcīgām jūtām, norūdītiem jutekļiem, dzīvu fantaziju, smalkjūtīgs un atsaucīgs visam. Ari tad cilvēks gūš jo lielāku skaidrību par novērojamām parādībām, jo dziļākā godbijībā viņš tām stāsies klāt. Nepietiek ar lielām gara dāvanām, nepietiek arī ar vizismalcinātāko atziņu meklēšanas, novērošanas un pētišanas tehniku, vajadzīgs būt augsti kvalificētam cilvēkam visādā ziņā. Vajaga arī lietas, kuŗas grib saprast, mīlēt. Bez labvēlības, bez mīlestības nekas dzīvē un pasaulē nav īsti saprotams. Saprāšana būs arvienu jo lielāka, jo lielāka būs novērotāja mīlestība, sajūsma, pat kaisle, saka Goethe. Neviens no pasaules lielajiem domātājiem tik lielā mērā nav uzsvēris, cik daudz no tam atkarājas, kā domātājs - vērotājs pieiet klāt savām problēmām, kādā vispārīgā dvēseles noskaņojumā, ar kādu smalkjūtību un pietāti, ar

cik karstu gribu vienīgi meklēt un atrast patiesību. Vajagot sevi it kā aizmirst pavisam, izpētāmā objektā vajagot gremdēties pilnīgā pašreizējā dzīvē, dzīves ainā nedrīkstot nekā subjektīva ienest iekšā, nekādus jau gatavus ieskatus par to, nekādus aizspriedumus, personīgas vēlēšanās, bet vajagot klusu, padevīgi un tieši uzņemt visu to, kas īstenībā esot. Viņš uzsver, ka tas nebūt neesot viegli, ka reti kad cilvēks ņemot lietas tādas, kādas tās patiesībā esot, un ka tāpēc nopietni jāmācoties, jāvingrinājoties, jāpierodot tā darīt.

Un kā Goethe brīdina no visāda veida šaurirdīga, iedomīga un patvaļīga subjektīvisma, tāpat arī no aklas ticības prātam vien, no tīri teorētiskas un abstraktas empīrisko objektu tulkošanas metodēm.

Tā Goethe kaŗo pret katru vienpusību, pret kailo empīriku tāpat, kā pret radikālo loģicismu, pret cilvēka netikumu «saskaldīt to, ko Dievs radījis vienotu». Viņš arvienu skaitās ar visu, ar jutekļiem un domu, ar fantāziju un saprātu un apgalvo, ka cilvēks mūžīgi mocīsies nožēlojamā aprobežotībā, ja necentīsies attīstīt un apvienot sevī noslēgtā vienībā visus šos spēkus. Goethe apgalvo, ka cilvēka gara dzīvē, tāpat kā visā kosmā, neesot ne augšas, ne apakšas, ka viss jāattiecinot uz kopējo centru, ka viss savu īsto būtību gūstot izpaust tikai visu atsevišķo daļu un būtību saskaņošanā ar šo centru.

Arī zinātniskā darbā vienādi liela nozīme esot visiem tanī nodarbinātiem spēkiem: nojautai, skaidram skatam, atsaucīgiem jutekļiem, norūdītai domai, matēmatiskai eksaktībai, spēcīgai fantāzijai. Tā tad Goethes «reālismam» nav nekā kopēja ar to primitīvo empīristu viedokli, kam pietiek ar ārējo lietu un parādību tīri pasīvu uzņemšanu.

Nekādam atziņai nevar būt vērtības, ja jutekļiem uztvertais nav idejiski apgaismots un pama-

tots, nav apgarots, «gara darbnīcā» pārveidots un kā no jauna radīts. Pēc Goethes domām, kā jau bija minēts, arī mākslinieka uzdevums nekad nedrīkst būt tikai naturālistiska lietu kopēšana, bet arvien jaunradišana, jaunu dzīvu atziņu un jaunas skaidrības gūšana un sniegšana.

No visa tā ir skaidrs, ka Goethes reālisms, viņa lielais respekts pret objektīvām lietām, pret īstenību, no kuņas arvienu iziet, arvienu ir saistīts ar subjektīvā gara līdzdarbību, ka tanī ir nepieciešams garīgas jaunradišanas elements. Tik lielu svaru liekot uz tiešo pieredzi un arī uz konkrētu eksperimentu, Goethe tomēr aizrāda, ka katrs eksperiments arvienu esot tikai pus eksperimenta, ja tanī trūkstot kritiskas, kārtojošas, tulkojošas, aktīvas un radošas domas. Katrs atziņas akts viņam ir reizē pasīvs un aktīvs, ir reizē smalka iespaidu uzņemšana un to radoša pārveidošana, reizē atsaucīgu jūteklju un reizē norūdīta prāta tvērums.

Šāda skatīšana un reizē domāšana ir tas, ko attiecībā uz Goethes atziņu meklēšanas metodi sauca par priekšmetīgu domāšanu (gegenständliches Denken). Viņš to atzina par tādu, kas dodot vislielākos panākumus. Šāda priekšmetīga domāšana jeb arī intelektuāla skatīšana spilgti raksturo Goethes metodi. Ar tās palīdzību viņš domāja varam reizē saskatīt un reizē saprast lietu iekšķīgo dabu, to it kā tieši saredzēt, cik tas cilvēka garam vispār iespējams. Ja šāda nogremdēšanās objektā izdodoties, tad dzimstot tā simbolisks attēls, kas dodot iespējami lielu skaidrību par tā iekšķīgo dabu. Šādu attēlu Goethe nosauc par pirmfainomenu, pirmveidolu — (Urphänomen). Tādus visur vajagot lūkot atklāt. Tas arī esot iespējams.

Šie pirmveidoli, kā Goethe tos saprot, ir līdzīgi mākslas tēliem, kas arī nav visu nejaušo un nebūtisko sīkumu atdarinājumi, bet lietu iekš-

ķīgās būtības iespējami pilnīgi uztverti attēli. Tā p. p. tāda cilvēka ģīmetnei, kas tikai atdarina sejas visus nesvarīgos sīkumus un tikai tā, ka acis krīt vienīgi ārējā līdzība, nav mākslas vērtības, bet tikai tai, kurā ir uztverta un dzīvi attēlota šī cilvēka miesīgām acīm nesaskatāmā, un tikai dziļam iekšķīgam skatījumam pieejamā īstā garīgā būtība. Šāda ģīmetne liecina, ka māksliniekam ir izdevies nogremdēties cilvēka būtības centrā, viņu saskatīt, redzēt viņa seju tās «metafiziskā stundā», t. i. tādā brīdī, kad tanī visspilgtāk atspoguļojas viņa dvēseles īstākie saturi.

Goethes pirmveidols tā tad ir pretstats abstraktam jēdzienam un izteic vispārīgu ideju saskatāmā, konkrētā tēlā. Šis tēls nebūt nav patvaļīgas, untumainas fantāzijas radīts, tik pat maz, kā liela mākslinieka gleznāta ģīmetne, kurā tas, pāri ejot nejaušajam un kaili empīriskajam, nebūtiskajam, ir tvēris cilvēka sejas «metafizisko» būtību. Šis tēls nav ilūzija, nav subjektīvas iedomas produkts, lai gan tanī arvienu arī izpaušies subjektīvais moments, bet ir dziļas garīgas skatīšanas radīts un mums dod tādu skaidrību, kāda citā ceļā nemaz nav sasniedzama.

Visu esošo līdz galam saprast, atminēt visas mīklas, padarīt gaišu visu tumsu, izzināt visus sākumus un pirmcēloņus, pēc Goethes domām, cilvēks nekad nespēs. Daudz mīklas mūžīgi paliks neatminētas, daudz brīnumi neatklāti. Tāpēc, viņš saka, vajaga censties saprast pieejamo, bet nepieejamā un neizpētāmā priekšā vajaga bijībā galvu noliekt. Pat tad, kad mums kāda atziņa liekas pilnīgi skaidra un izsmeloša, mums arvienu jāapzinās, ka aiz tās tomēr rēgojas bezdibeņi, ka pēdējos dziļumos cilvēka skats tomēr nekad nevarēs iespiesties un ka tāpēc jābūt klusam un pazemīgam.

Konkrēti-simbolisku atziņu meklēšana, pie kādas turējās Goethe, viņam šķita esam visdro-

šākais ceļš uz skaidrību, patiesībai vistuvāk pievedam klāt. Kontrēti, dzīvi simboli, dzimuši visa veselā cilvēka iekšējīgos pārdzīvojumos, kā dzīvas atklāsmes izpaudumi, Goethem šķita simtkārt vērtīgāki, nekā spekulatīvās domāšanas ceļā gūtie abstraktie jēdzieni. Pirmos darina nevis cilvēka smadzenes, bet viss viņa dzīvais gars. Tikai totālajam cilvēkam garam uzaust dievišķā atklāsmē, tikai tas var tuvoties absolūtajam, dievišķīgajam, mūžīgajam, kas ir aiz visa relatīvā, nejausā, pārejošā.

Goethem likās, ka sīkas analīzes procesā, kas nekad neļauj mosties veselam kopiespaidam, jeb kam veselais arvienu ir atsevišķi apskatīto daļu mehāniska summa, arvienu konkrētais veselais izirst un tā tad paliek nesaprotams. Goethem abstraktā analīze likās ne tikai neauglīga, bet reizē metafiziski, morāliski, reliģiski ļauns paņēmieni, it kā rupja, nekaunīga rakņāšanās, spieģošana, kam pretstats — apgarota un mīlestības pilna vērošana, siltas simpatijas un pietātes modināta.

Goethem bija nepanesama bez pietātes, bet aiz rupjas ziņkārības izdarīti, mākslīgi mehāniski eksperimenti. Tā p. p. viņš neieredzēja Ņutona eksperimentus ar saules stariem, kurus tas laida caur šauru spraugu tumšā istabā un tos lauza prizmā. Šāda «mocības metode» viņam izlikās ne tik vien neauglīga, bet gandrīz kā dabas zaimošana. Viņš uztraucās par visu, kas pārāk mehānisks, kas visu cenšas izrēķināt, nosvērt, izmērīt, saskaitīt, neatzina matēmatiku tieksmes savām metodēm dažās dabas zinātņu nozarēs ierādīt dominējošo stāvokli, tāpēc ka matēmatika zinot tikai kvantitāti, bet ne lietu dzīvo kvalitāti. Tā ar komplicētiem aprēķiniem cenšoties atvietot dzīvo intuīciju arī tur, kur bez šīs pēdējās nekas neesot sasniedzams. Matēmatiskā dabas zinātne visu pārāk vienkāršojot, mehānizē-

jot, visu dzīvi konkrēto pārvēršot par nedzīvu, abstraktu schēmu.

Goethe gan saprata, ka objektu pētīšanā no svara ir arī kvantitāte, vajadzīgs arī ir svērt, mērot, skaitīt, bet viņš baidījās, ka šāda «skaitīšanas metode», vienpusīgi un pārmērīgi kultivēta, varētu nomākt dzīvas intuīcijas spējas, varētu aptumšot visa esošā dzīvo kvalitatīvo bagātību, visu neattaisnojamā kārtā vienkāršot un mechanizēt, neļaut saredzēt katras lietas individuālo seju, sadzirdēt tās pamatskaņu, nejust tās īpatnējo aromatu, galu galā visu dzīvo padarot nedzīvu.

Ja, protams, Goethes metode nebija visvarēna, ja viņš arī bieži ir kļūdījies taisni tāpēc, ka to lietājis tur, kur tā nebija vietā, tad tomēr šī viņa «priekšmetīgā domāšana» jeb «intelektuālā skatīšana» daudz gadījumos ir izrādījusies par ļoti auglīgu un ir viņam devusi iespēju izskaidrot tādas problēmas, kuŗu atrisināšana citā ceļā nemaz nebija iespējama, nebija domājama. Tas it īpaši attiecas uz organiskās dabas pētīšanu, kuŗā Goethe ir guvis tādus panākumus un devis tādus ierosinājumus, ka vēl mūsu dienās ir pamats viņam būt pateicīgam.

Vēl tagad dabas zinātnieki ar lielu respektu atsaucas par Goethes panākumiem salīdzinošā anatomijā un morfoloģijā.

Daudziem ir zināms, ka Goethe toreiz, kad norisinājās strīds starp Kivjè (Cuvier) un Sent-Ilèru (St. Hilaire), nostājās pēdējā pusē; Sēnt-Ilērs saprotot organiskās pasaules vienības ideju, kamēr Kivjè redzot, rādot un aprakstot tikai daļas; Sent-Ilērs mācot domāt organiski un sintētiski, kamēr Kivjè visu sadrostalojot, sašķeļot, atomizējot un nekad nedodot neko veselu, ka izjaucot to, ko daļa radījusi vienotu. Tīrie analitiķi no visa izdzenot ārā garu, tiem, kā lasām Faustā, tāpēc rokās

gan esot atsevišķās daļas, bet trūkstot šo daļu garīgās saites.

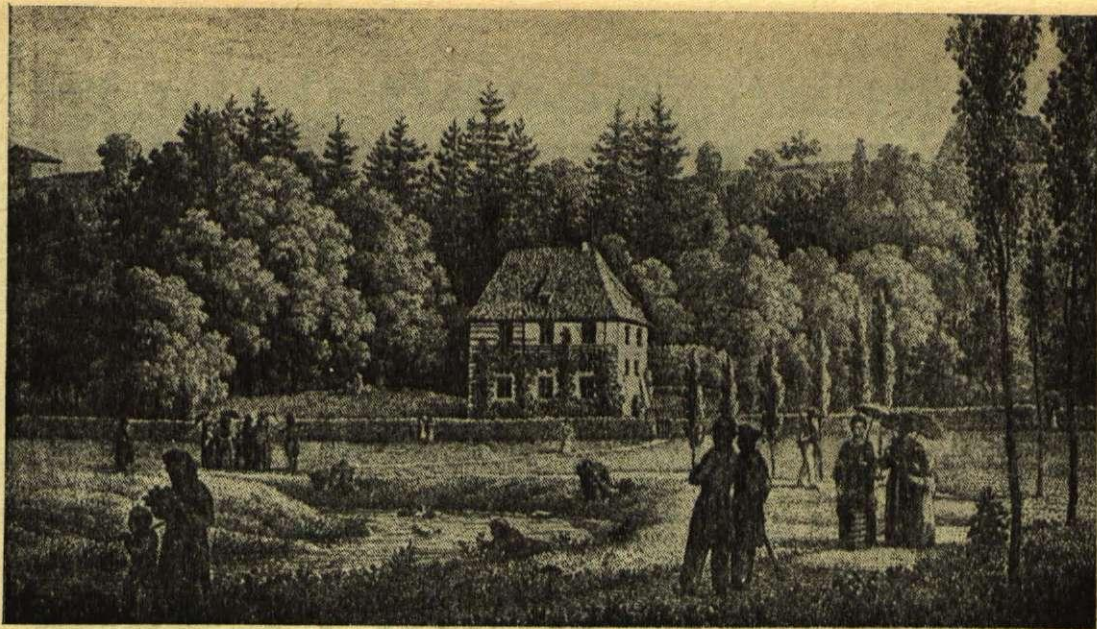
Goethes domāšanas procesā liela loma bija piešķirta analogijai. Kad mēs vienu lietu salīdzinām ar otru, mēs to arvienu labāk saprotam, ja vien pie tam ne uz brīdi neaizmirstam, ka salīdzinājums vēl nav pilnīgs līdzīgums, ka tas vēl nebūt neko nepierāda, bet tikai ilustrē. Salīdzinājumi, analogijas katru lietu apgaismo no daudz pusēm un ved mūs uz jaunām domām, lielā mērā ierosina radošās fantazijas un intuīcijas darbību. Bet intuīcija ar to taču atšķiras no diskursīvās domāšanas, ka tā nav mechanistiska, analītiski atomizējoša, bet sintētiska, ka tā redz vienību daudzējādībā, redz un izjūt daļu un veselā organisko savstarpējo sakarību, atkarību un nedalāmo vienību, dod tiešu plūstošās dzīves izjūtu. Tā ir dzīvi dinamiska, tā palīdz realizēt savstarpēji mijiedarbīgo elementu apvienošanu dzīvā, organiskā vienībā. Tāpēc Goethe diskursīvo un vienpusīgi analītisko domāšanu organiskās dabas pētīšanā atzina par nepietiekošu. Tikai sintētiskai intuīcijai atveroties organiskās dzīvības brīnumi, tā daļās tā tieši nojaušot konkrēto veselo. Goethem pašam lielā mērā piemita šī spēja bagātas dzejiskas intuīcijas ceļā atsevišķā izjust vispārīgo, daļās veselo. «Ja tu gribi aiziet līdz bezgalībai,» saka Goethe, «tad izstaigā galīgo uz visām pusēm; ja gribi priecāties par veselo, tev vajaga šo veselo saskatīt vismazākajā daļiņā.»

Ja mēs apbrīnojam Goethes ģeniālo dzejnieka fantaziju, ar kuŗas palīdzību viņš radījis nemirstīgus mākslas darbus, tad mums ne mazāk jāapbrīno viņa pētošās domas spraigums un bagātība. Goethe tiešām ir ne tik vien ģeniāls dzejnieks, bet arī ģeniāls domātājs. Zīmīgi ir tas, ka Goethe pats brīžiem savus zinātniskos pētījumus un savas teorētiski zinātniskās atziņas par pasauli, dzīvi un cilvēkiem ir augstāk stādī-

jis par savu dzeju. Un kā nekad nevar nocoties viņa lielākie dzejas darbi, tā tas arī nekad nevar notikt ar viņa atziņām un mācībām par dabu un pasauli, un vēl mazāk viņa tik vareni auglīgām domāšanas un pētīšanas metodēm.

Tās pamatā ir viņa nesatricināmā ticība, ka cilvēka domu kārtība un sakarība īstenībā ir tā pati, kas objektīvo lietu kārtība un savstarpēja sakarība, bet ka, protams, šo objektīvo lietu būtībai un iekšīgi likumīgai kārtībai viens cilvēks ir vairāk līdzīgs, otrs mazāk. Visdziļākie, gaišākie, iekšīgi patiesīgākie un sevī visdziļāk harmoniskie cilvēki atrodas vislielākā harmonijā ar dabu, ar visu esošo, viņi tai vistuvāk radniecīgi, viņu dvēseles vistuvāk skaņas klāt dievības un dabas pirmspēkiem un avotiem. Goethes izteiciens, ka dabas kodols atrodas cilvēku sirdīs, nav jūsmīga fraze, bet izteic pārliecību, ka cilvēka centrālā būtība ir radniecīga dabai, ka daba tanī atbalso un atspoguļojas. Goethe ticēja, ka pasaule un cilvēka gars ir viens, un šinī mūžīgās vienības un harmonijas apziņā izjuta arī augstu laimi.

Cilvēka prātā, domā un intuīcijā Goethe saskatīja mūžīgu kosmisku spēku, kas cilvēkam liek nodibināt un uzturēt sakarus ar visdzīvi, to saprast un tās dzīvē dalību ņemt. Tāpēc Goethe nekad nevarēja atzīt kā vienpusīgo materiālistisko, tā arī vienpusīgi spirituālistisko pasaules uzskatu. Un tā viņš arī Dievu nevis noliedza, kā dogmātiķi-materiālisti, bet arī nedomāja, ka tas ir cilvēku pašu izdomāts, ka tas dzimis tikai cilvēku smadzenēs, «aiz mulķīgās cilvēka pieres», bet ticēja Dievam-Dabai, kā mūžīgam spēkam, kas visu uztur, no kā viss izplūst, kas visu sevī ietver, kas visa sākums, būtība un jēga. Nevis cilvēku galvas kausā dzimis Dievs, bet pats cilvēks, ar visu, kas viņā ir, kas viņš pats ir, kā arī

Übermüthig sieht's nicht aus
Dieses stille Gartenhaus

Allen die darin verkehrt
Ward ein guter Muth beschert
Goethe 1828

Goethes dārza namiņš un dārzs Velmārā.

viss esošais ir Dieva-Dabas manifestācija, dzīva izpausme.

Lai vēl labāk saprastu Goethes dzīves pētīšanas un iztulkošanas metodes, izsekosim, kā tās izpaudās viņa tiešā darbā.

Kā jau sacīts, Goethe par vispirmo soli lietu un parādību pētīšanā turēja koncentrētu skatīšanu. Savas acis viņš nosauca par vissvarīgāko un visdrošāko pētīšanas aparātu. Uz viņu pašu ir attiecināmi torņa sarga vārdi Faustā: Esmu dzimis skatīšanai, nolikts — vērošanai. Tāpēc vispirms Goethe prasīja acu norūdišanu, acu skalošanu pareizai skatīšanai.

Goethes dienas grāmatā mēs bieži uzduriem uz tādām domām: «Man vajaga izskolot acis, pieradināt tās pareizi skatīt, vajaga redzēt visu vaļējām acīm, vajaga visā ar savu skatu dziļi iespiesties, visu ar acīm sevī iesūkt.» Viņš runā par to, ka vajagot acis labi izslaucīt, izmazgāt, vajagot arī savu dvēseli uzturēt mierīgu un tīru, lai tad arī skats uz visu nolaistos mierīgs, skaidrs un tīrs. Mēs jau zinām, ka Goethe, lai acīm redzētais dziļāk iespiestos atmiņā un apziņā, milēja saskatīto uzzīmēt. Taisni tanī laikā, kad viņš nopietni bija nodevies dabas pētīšanas darbam, viņš ar sevišķu interesi mācījās zīmēt, pareizi un patiesīgi ar zīmuli atdarināt redzēto. Tas pieradinot pie koncentrētas uzmanības, kas cilvēkā domātājā esot visaugstākais tikums. Viņš apgalvoja, ka, jo labāk viņš ko esot novērojis, jo labāk to spējot uzzīmēt, un jo eksaktāk viņš visu uzzīmējot, jo labāk pēc tam protot skatīt, jo skaidrāk visu saredzot. Viņš izteicās, ka to, ko mēs nespējot uzzīmēt, mēs patiesībā neesot labi redzējuši un tā tad nezinot, kāds tas īstenībā esot.

Kad Goethe ceļoja, viņam vislielākā bauda bija skatīties, vēroties visā. Ne tik vien cilvēkos un viņu dzīvē, arī ne tikai dabā, bet viņš pa-

matīgi apskatīja visādus tehniskus aparātus, mašīnas, visādus neredzētus rīkus. Goethes atstātās mantās glabājas simtiem viņa zīmējumu, uzmetumu, plānu, kopiju, reprodukciju. Viņam bija arī liels krājums autografu, par kuriem vienu laiku ļoti interesējās, pārliecībā, ka cilvēka rokraksts daudz ko izteicot par viņa dabu.

Ieradis visu pamatīgi novērot, un novēroto uzzīmēt, Goethe ieguva varen lielu vizuālu atmiņu, uz kuru varēja droši paļauties, kas viņam reiz redzētos iespaidus daudzkārt uzglabāja visam mūžam. Tā viņš savā, vecuma dienās sarakstītā atmiņu grāmatā sīki apraksta dažādas gleznas, kuŗas viņa bērnībā, viņa tēva mājā, gleznojuši pazīstami Frankfurtas mākslinieki. Kad šīs gleznas, kas bija pārgājušas citu īpašumā, vēlāk tika salīdzinātas ar Goethes aprakstu, izrādījās, ka viņš tās pilnīgi pareizi un sīki bija aprakstījis, kaut gan tās 50 gadus nebija redzējis. Dziļā vecumā viņš savam pavadonim Ekermaņam stāstīja, ka viņš bērnībā dzirdējis klavieres spēlētjam mazo Mocartu, un to tik dzīvi attēloja, it kā to nupat būtu redzējis.

Goethe arvienu uzsvēra to, ka īstenībā katrs cilvēks citādi un visās lietās citu ko redzot, vai neredzot, ka katrs arī visu vairāk vai mazāk citādu redzot dažādos savas dzīves posmos. Tā tad subjektīvais skaits arvienu iespaidojot un pārveidojot uztveri. Tāpēc esot viss jādara, lai šim subjektīvam momentam skatīšanā neļautu pārāk stipri izcelties. Un viņš apgalvo, ka tas lielā mērā esot iespējams, ka stingras disciplīnas ceļā cilvēks varot sasniegt ļoti augstu tīras lietišķības pakāpi. Bet viegli tas neesot. Cilvēks, par nožēlošanu, savus subjektīvos, kaut kādā ziņā viņam tīkamos un ērtos ieskatus, pat aizspriedumus vairāk mīlot, nekā vērojamos objektus. Viņš pats sevi arvienu tā eksāminējot: vai to, ko tu apgalvo, izteic priekšmets, vai tu pats?

Par tīru vērošanu, tīru skatīšanu Goethe nosauca šādu, no subjektīvām jūtām neiespaidotu gremdēšanos objektā. Tā piemītot nebūt ne višiem, bet ļoti retiem cilvēkiem. Vainīga tur esot cilvēku teorētiskā un praktiskā nepacietība, kā arī vispārīgs dvēseles nemiers un to pildošās visādas aizdomas, aizspriedumi un dažādi blakus nolūki, no kuŗiem jāizvairās, kad grib par ko gūt pareizu izpratni. Cik viņš pats centās ar šādu mierīgu un tīru skatu visu aptvert, par to daudz citu liecību starpā ir kāda vēstule, kuŗā tas raksta Herderam, ka viņš vienu viņa rakstu par kopēji pārrunātiem svarīgiem vēstures filozofijas jautājumiem nolīcis pie malas, «līdz svētdienas rītam», lai to svētas dienas pirmās stundās varētu lasīt tīrām acīm.

Par šo ierašu un metodi tā visu skatīt, viņš izsakās tā: «Es to vārdos nevaru izteikt, cik laimīgu mani tā dara, cik bez gala daudz man tā dod, cik daudz es katru dienu ar tās palīdzību mācos! Nevienas lietas būtība man nu vairs nav pavisam apslēpta. Viss man sevi atklāj, viss ar mani runā.»

Viņš pastāvīgi runā par to, ka vajagot mācīties un ierast visas lietas redzēt tādas, kādas tās īstenībā ir, vajagot atstāt pie malas visas pretenzijas, iedomas, aizdomas un aizspriedumus. Kam tas izdodoties, tas piedzīvojot dziļu, klusu laimi, jo viss viņam kļūstot skaidrs, tuvs un mīļš. Nevajagot stāties klāt lietām ar pacilātu dvēseli, bet vajagot tām sevi tā nodoties, lai tās dvēseli darītu pacilātu. Vajagot būt pazemīgam un pieklāvīgam un gaidīt, ko dvēsele teiks par visu redzēto. Viņš pats pa saviem ceļiem staigājot pazemībā, tāpēc tie viņam pašķīroties.

Mēs saprotam, kā Šillers par šo Goethes skatīšanās veidu varēja sajūsmināties. «Jūsu skats tik kluss un tīrs uz visām lietām dus,» saka Šillers, «un tāpēc Jums nekad nedraud briesmas no-

iet pa neceļiem, kurp dažu labu noveli gan abstrakta spekulēšana, gan patvaļīga fantazēšana.»

Goethem piemita spēja un tieksme uz visu dažreiz skatīties arī ar citu acīm, visā vēroties ne pa vienu logu vien, ne no viena observācijas punkta vien, bet visu redzēt un skatīt no visām pusēm. Viņš apzinīgi vingrinājās lai p. p. iemācītos skatīt Itālijas lielo meistarū gleznas ne ar «drūmā ziemeļnieka», bet ar itālieša «jautro, gaišo skatu.» Sākumā viņš nevarēja lāga iemīļot Mikela Andželo varenās formas un līnijas, bet kad viņš tanīs ar laiku bija ieskatījies, iejuties un iedzīvojies, viņš izteicās, ka nu, ar šī ģeniālā meistarā acīm skatoties, viņš pat visu dabu redzot citādu.

Bet ne tikai ar lielu garu acīm Goethe centās skatīties dzīvē un pasaulē, bet daudzreiz vēlējās visu redzēt tādu, kādu to redz bērni. Bērns ir tiešs, īsts, vaļsirdīgs, viņš visu uzņem svaigiem jutekļiem un visam pats atdodas ar visu savu būtību. Tāpēc Goethe vispār tā milēja bērnus, milēja jaunatni. «Tikai jaunības svaigais skats,» saka Goethe, «visu jau sen pazīstamo padara jaunu, kā vēl nekad neredzētu; tikai no bērna mutes nāk vārdi, kas rāda, ka viņš vēl redz brīnumus, kādiem mēs jau sen vairs neticam.»

Goethe gan citus, gan pats sevi pastāvīgi brīdināja no pārsteidzīgiem spriedumiem. «Šis priekšmets ir pārāk smalks un vārīgs, tāpēc jāvairās no pārāk ātriem spriedumiem par to,» saka Goethe. Un citā vietā:

«Pat tad, kad tu taisi kādu zinātnisku eksperimentu, tev uzglūn un seko visi tavi iekšējie ienaidnieki: iedomība, nepacietība, pārsteidzība, pašapmierinātība, novecojušies domāšanas veidi, aizspriedumi, vieglprātība, paviršība, nepastāvība... visi šie ienaidnieki tev uzglūn un no savas paslēptuves tev negaidīti uzbrūk...» Un tad vēl:

«Nevajaga pārāk daudz un raibus iespaidus

uz reizi uzņemt. Mēs tos iekšķīgi nevaram pārstrādāt un tie mūs tad notrulina un tikai sajauc un aptumšo mūsu domu.»

Par kādu sava laika zinātnieku Goethe izsakās, ka viņam esot tik varen lielas zināšanas, viņa galvā tik milzīgas teorētiskas gudrības un hipotezes, ka aiz visa tā viņš vairs nekā dzīva nedz redzot, nedz dzirdot.

No otras puses Goethe tomēr uzsver, ka katram nepieciešamas ļoti lielas faktiskas zināšanas, ka tas, kas maz zin, arī ja viņš no dabas ģeniāli apdāvināts, tomēr neko ievērojamu neradīs. Tikai kad mēs par kādu lietu daudz zinām, mēs tai zināsim pareizi pieiet klāt, zināsim ko tanī meklēt. Cilvēks, kam maz faktisku zināšanu, daudz lietās ir kā akls un iet uz priekšu nevarīgi taustīdamies.

Mēs vislabāk sapratīsim to, ko vislabāk būsim novērojuši, bet labāk arī pratīsim novērot to, par ko jau daudz zināsim. «Mēs tikai to redzam, ko jau zinām.»

Goethe brīdina no lētticības, no paļaušanās pašam pirmam skatījumam, kas mūs ļoti bieži maldina. Pirmais skatījums, saka Goethe, mēdz dot pareizā un aplamā maisījumu. Vajaga ilgi skatīties un novērošanu pastāvīgi atkārtot, vajaga skatīties no daudz pusēm, dažādā apgaismojumā un attālumā. Tad jāpārdomā gūtie iespaidi, pie kam rodas asociācijas, mostas atmiņas, iznirst senāk redzētas līdzīgas ainas. Tad visu vajaga salīdzināt, savā starpā saistīt, sapīt, saaukt. Vajaga visu uztvert tik tīri un tik dziļi, cik vien iespējams, viņš māca. Tīri — tas viņam nozīmē ar brīvu, skaidru, no subjektīvām jūtām, iedomām vai aizdomām neapmāktu skatu; dziļi — tas viņam nozīmē visu dziļi saistot ar visu citu, uzrādot katra atsevišķā momenta organisku sakarību ar citiem. Goethem ir simts dažādu vārdu un nosaukumu, kādiem viņš cenšas

raksturot pareizu pieeju dzīves parādību pētīšanai. Manīt, nojaust, apjaust, uzmanīt, ieraudzīt, apskatīt, pieredzēt, novērot, iejusties, iedzīvoties, pareizi nostādīt, pareizi apgaismot, kārtot. Viss svarīgs, un viss jādara pamatīgi, apzinīgi un godīgi. Nekas nav izlaižams, jo tas, kas liekas niecīgs un šķiet esam pēdējais, var kļūt par pirmo, kas ir apakšā, var atrasties augšā, šķietami rupjais var izrādīties par smalku, nebūtiskais par būtisku.

Goethe nepagurst katru mācīt un aicināt, lai tas pats sevi nerimstoši audzinātu, izglītotu, slīpētu, tīrītu, padarītu spējīgu un cienīgu stāties pie dzīves un pasaules problēmām. Vajaga «savu nabaga es» apstrādāt, veidot, kaldināt, nedrīkst to likt mierā nekad, jo to nemaz nevar padarīt par pārāk labu.

Un arvienu no jauna uzsver, ka vislielākā māksla un visvērtīgākais tikums ir — brīnīties un skatīt. Domāt ir interesantāk, viņš saka, nekā zināt, bet skatīt ir interesantāk, nekā domāt un zināt. Dziļā vecumā viņš izteicās, ka viņš visu savu dzīvi esot nodzīvojis «skatīšanās, izbrīnā un bijībā.»

Bet tikpat nerimstoši Goethe atgādina, ka tikai iekšķīga, garīga skatīšana atver lietu un parādību iekšķīgo būtību. Tā Goethe, ilgu gadu novērojis stādus, ar iekšķīgu skatu tanīs gremdējies, pamazām domāja saskatījis to būtību. likumus, kas valda viņu augšanā, sakarus, kādos tie atrodas ar citiem dabas priekšmetiem, viņu eksistences nosacījumus, viņu funkciju sekas, viņu «ideju». Tā viņam pavērās kā stādu būtiskā un pamatforma — stādu lapa, kas viņam šķita esam visiem stādiem kopējais, ar stādu jēdzienu būtiski saistītais elements, un no šīs atziņas tad pamazām izveidojās viņa mācība par stādu metamorfozu. Tā caur daudzkārtīgiem sīki sīkiem novērojumiem, eksaktiem salīdzinājumiem, viņš no

tiešās pieredzes pacēlās lielu, aptverošu ideju augstumos.

Tāpat bija, kad Goethe Jēnas universitātes anatomikumā atrada cilvēka galvas kausa starpžokļa kaulu, kas viņā nostiprināja pārlicību, ka cilvēks ir ierindojams vispārīgā dzīvnieku attīstības likumā. Tāpat pēc ilgstošiem novērojumiem un ilgām pamatīgām studijām viņam tīri pēkšņi, ieraudzījušam pārplīsušu aitas galvas kausu, uzausa osteoloģijas pamatlikums par to, ka galvas kauss sastādās no tādiem pašiem skriemeļiem, kā mugurkauls un uzskatāms it kā par to tālāk izveidotu turpinājumu. Tam līdzīgas atziņas un idejas tad savukārt Goethi ierosināja tālākām pārdomām un jauniem novērojumiem, kas bieži deva jaunus ievērojamus rezultātus. Stādu metamorfozas likumu viņš attiecināja uz dzīvnieku sugu attīstību, uz dzīvnieku pasaules metamorfozu, pāriedams uz vispārīgo morfoloģiju, uz visu dzīvības formu mūžīgo pārveidošanos.

Goethe dzīvību nemaz citādi nevarēja iedomāties, kā mūžīgā kustībā, tapšanā, nepārtrauktā attīstībā. Un ar to bija saistīta viņa pārlicība, ka arī cilvēkam lemts mūžīgi mainīties, pārveidoties, kāpināties. Nevis Nīčse, bet Goethe ir darinājis vārdu par pārcilvēku. Viņš ticēja cilvēka attīstības neizsmeljamām iespējamībām, ticēja, ka tas var tuvoties dievībai. Vārdu veidošanās, pārveidošanās (Bildung, Ausbildung, Umbildung) Goethe lieto simts variācijās, tas ir viens no viņa mīlākajiem vārdiem. Viss aug, viss veidojas un pārveidojas, nekad tam gala nav, un pat pēc miršanas, tā Goethe domā, tas, kas bijis cilvēkā, nevar iet zudumā, bet meklēs un atradīs jaunus esamības veidus. Viņš arī domāja, ka tikai tas cilvēks dzīvi un pasauli tiešām var saprast, kas pats, tāpat kā pasaule, nemitīgi veidojas, aug un arvienu jaunos veidos dzīvo. Tas, kas vairs neaug pats, nevar nemaz saprast to, kas aug. Tā

ari profesionālie audzinātāji, kas savu attīstību un izglītību jau uzskata par pabeigtu, nekad nevar audzināt jaunatni, kas pastāvīgi aug, briest, plaukst, zied.

Metodi, ar kādu Goethe stājās klāt dabai, pasaulei, dzīvei, lai to izprastu, viņš nekad nav uzskatījis par vienīgi pareizo un visiem obligātorisku. Viņš tikai bija pārliecināts, ka tā varbūt un ir zinātniskā darbā derīga un, pareizi lietota, ari tur var dot lielus panākumus. Bet viņš allaž ir aizrādījis uz to, ka nemaz nav un nevar būt kāda visiem zinātniekiem obligātoriska universāla metode. Esot cilvēki, kam vieglāk un ērtāk domāt, izejot no atsevišķā, tāpat kā citi arvienu izejot no vispārīgā un aicināja un lūdza, lai visi tomēr lūkotu saprasties, lai viens otra īpatnības respektētu, lai katrs strādātu tā, kā viņam parocīgāk, tikai lai savā darbā ieliktu visus savus spēkus un vislabāko gribu meklēt un atrast patiesību. Lai katrs pastāvīgi sevi pašu pārbaudot un savas metodes ik brīdi kontrolējot, papildinot, izsmalcinot, un lai katrs arvienu esot gatavs mācīties ari no citiem.

Tas, kas pētīšanas darbā pastāvīgi pats sev uz pirkstiem skatoties, arvienu sevi pašu darbā novērojot, ne tik vien gūšot visdrošākās atziņas par pētāmo priekšmetu, bet arvienu pats augšot, kļūšot dziļāks, plašāks un smalkjūtīgāks. Un pats izaudzis lielāks, daudz tālāk redzēšot, ap viņu arvienu plašāki vēršoties garīgie apvārsņi, un tas viņam došot lielu dvēseles prieku.

Cilvēkam, kas tā pastāvīgi uz priekšu iet, kas garīgi aug, — tā Goethe saka — nekad nekas nevar apnīkt, jo viņš mūžīgi redz un piedzīvo ko jaunu, viņa priekšā atveras arvienu jauni un arvienu plašāki horiconti, viņam ik dienas par ko jaunu jābrīnās. Un izbrīna ir pirmais solis uz pārdomām. No izbrīnas mostas godbijība, un tā

ir visa labā un skaistā dzemdētāja, ir arī īstas reliģiozitātes sākums.

Tam, kas izbrīnā un godbijībā visā vērojas, nekas neliekas nesvarīgs, viss pelna ievēribu un cieņu. Visa radība tādām ir liels, svēts brīnums. Pat izkaltuši kauli, kā Goethe kādā vietā izsakās, viņam runā par visas dzīvības svētu jēgu, par kādu noslēpumainu pirmspēku. Cilvēkam, kas pazīst godbijību, visa radība ir svēta, visa daba ir dievības gara apdvesta, tam Dabā ir Dievs, tam Daba un Dievs ir viens. Tas, kas tā dabā vērojas, izjūt tanī Dieva elpu, un viņa dvēsele kļūst tīra un plaša. Tas nejūtas pasaulē vairs pamests, atstāts un vientulis, viņš sajūt sevi kā Dieva-Dabas klēpī guldītu, drošu un sargātu.

Vērošana, skatīšana, bijība tādā kārtā aizved līdz reliģijas sliksnim. Kur skatīšana un domāšana beidzas, tur sākas ticība. Tas nozīmē it kā cilvēks, sajūtot savu domu nespēku, nevarībā un izmisumā meklētu it kā pēdējo glābiņu ticībā, tāpēc ka citur tā neatrod. Ticība ir tikai vērošanas un domāšanas turpinājums. Skatīt, domāt un ticēt ir īstenībā tas pats, viena funkcija no otras nemaz nav šķīrāma, viena otru ierosina, viena pie otras iedegas. Ticība skaras pie vispēdējā, neredzamā, neizdomājamā, pārliecībā, kas nav ne ar jutekļiem, ne ar prātu tverams, bet kas tomēr ir. Reliģiskā, godbijības pilnā nojautā cilvēks tam skaras klāt. Tas nozīmē — Dieva elpu sajūst, būt Dieva gara apdvestam, Dievu skatīt. Tas nozīmē pēdīgi Dievā atrast meklēto dvēseles mieru...

Ja Goethe arī to atrada, tad nav jādomā, it kā ar to būtu izbeigušās visas viņa šaubas, meklēšanas un ilgu sāpes. Tās viņš pazina līdz mūža galam, tāpēc ka līdz mūža galam viņš arvienu vēl gāja tālāk, kāpa augstāk, garīgi auga. Viņa iekšējais nemiers nu tikai vairs nebija tāds, kā

agrāk, kad tas draudēja izjaukt viņa dvēseles līdzsvaru un iekšķīgo vienību. Nu viņš pats bija stiprāks par visiem viņa personības vienbūtību ārdošiem spēkiem, nu bija to kungs un valdnieks, pats savu likteņu kaldinātājs.

Goethes dzīves gudrība.

Dzīves gudrība ir tā gara skaidrība un tas garīgais spēks, kas cilvēkam dara iespējamu dzīvē patstāvīgi orientēties, to no augsta viedokļa pārredzēt, tās parādības vērtēt, pret tām ieņemt stāvokli, ar tām rīkoties, tās izmantot un pārvaldīt, lai dzīvei dotu dziļāku jēgu un lai to varētu attaisnot visaugstāko ideju priekšā.

Dzīves gudrība tā tad nav tikai skaidra atziņa par to, kas ir, vai kam jābūt, bet reizē ir prasme visu tā darīt, lai tas saskanētu ar šo atziņu. Dzīves gudrība piemīt tam, kas ne tikai gudri domā, bet kas gudri prot dzīvot, gudri savus darbus darīt, gudri kārtot savas attiecības ar citiem cilvēkiem, gudri tikt galā ar visādiem sarežģījumiem dzīvē, ar visu, kas viņu kavē par labu un pareizu atzīto dzīvē realizēt.

Dzīves gudrība tā tad ir orientēta dzīvē, tai ir praktisks dzīves uzdevums.

Filozofijas uzdevums ir tīri teorētisks. Tā meklē teorētisku skaidrību gan par to, kas ir, gan par to, kam jābūt, gan arī par to, kādā ceļā un veidā pie šīs skaidrības var kļūt, kā vispār iespējams skaidras atziņas gūt. Visu, ko filozofija par to ir noskaidrojusi, tā teorētiski pamato, apvieno, sistematizē, par visu dod pārskatu, visu liek redzēt savstarpējā sakarībā un atkarībā, saprast visa atsevišķā saistību ar vispārīgo, nojaust dzīves atsevišķo momentu un motīvu un reizē visas dzīves būtību un jēgu.

Bet teorētiskā filozofija nemāca pareizi dzīvot, un visģeniālākais domātājs-filozofs dzīvē var būt nevarīgs un var rīkoties pavisam negudri.

Lielo filozofu mācības gan lielā mērā var paplašināt un padziļināt dzīves praksē gūto dzīves gudrību, var atvērt plašākus horizontus, dot lielāku skaidrību par dzīvi un pasauli, bet par dzīvei patiesi gudru cilvēku, par gudru dzīves dzīvotāju tās nevienu vēl nepadara. Dzīves gudrība ir ciešā sakarā ne tikai ar domu, bet arī ar jūtu un gribas spēku, dziļumu un ievirzi. Gudri dzīvot var cilvēks, kam ne tikai gudra galva, bet arī gudra sirds un moža ētiskā sirdsapziņa.

Ir gan tā, ka arī tīrais domātājs-filozofs, patiesības meklētājs, būs jo lielāks domātājs, jo viņam būs bagātāka jūtu dzīve, smalkjūtīgāka dvēsele, atsaucīgāka sirdsapziņa. Jo patiesību godīgi meklēt, atrast un paust taču var tikai cilvēks, kas pats iekšīgi patiesīgs, īsts un godīgs, tā tad augsta ētiska rakstura cilvēks. Bet filozofam šīs cēlās rakstura īpašības, kā vispār visas garīgās enerģijas pirmā kārtā vajadzīgas skaidru un pilnīgu atziņu gūšanas dēļ par dzīvi un pasauli, bet ne pareizas dzīvošanas dēļ.

Dzīves gudrībai ir praktisks raksturs. Tā arī nevienu teorētisku atziņu neuzņem bez kritikas, netic uz vārda teorētiķu, zinātnieku un filozofu apgalvojumiem, bet tos arvienu praktiskā dzīvē pārbauda, papildina, pārveido, pieskaņo konkrētai situācijai. Dzīvē gudrs cilvēks nav doktrinārs, kas katru teorētiski varbūt neatspēkojamu, loģiski nevainojamu mācību turētu par piemērotu un lietājamu katrā vietā un gadījumā. Viņš saprot, ka dzīvē neviens gadījums, neviens pats notikums nav pilnīgi līdzīgs otram, un pēc tā viņš tad arī rīkojas. Tā p. p. gudrs cilvēks par citiem cilvēkiem nekad nespriedīs, nedomās tos pilnīgi varam saprast un savas attiecības ar

tiem, nenokārtos, balstoties vienīgi uz zinātniskās psiholoģijas uzstādītām teorijām. Viņš sapratīs, ka ar cilvēkiem ilgi vajaga kopā dzīvot, tos ikdienas un arī ārkārtīgos dzīves apstākļos ilgi novērot, ka vajaga pašam daudz piedzīvot un pārdzīvot, vajaga mācīties un pierast un gribēt citu dvēselē iejusties, lai tā pamazām arvienu labāk tos varētu saprast un lai tad zinātu, kā ar tiem sadzīvot.

Viena īstas dzīves gudrības pazīme taisni ir šī spēja un prasme sadzīvot ar cilvēkiem, prast viņu valodā runāt, ar viņu īpatnībām skaitīties, tos objektīvi pareizi novērtēt.

Ilgu gadu stingrā pašaudzināšanas darbā ieguvis uzvaru pār savu agrāk tik pārmērīgo subjektīvismu, Goethe centās pēc iespējas arvienu objektīvs būt arī savās attiecībās pret cilvēkiem. Vajaga katru cilvēku ņemt tādu, kāds viņš ir, to viņš allaž uzsvēra. Nedrīkst no neviena prasīt un sagaidīt to, kas neatbilst viņa dabas dotām īpatnībām. Goethe tomēr nekad nevienam neglaimoja, nekādā ziņā un gadījumā nepabalstīja bīstamas ilūzijas un iedomību, bet arvienu domāja par to, kā cilvēkos paglābt ticību un palāvību sev pašiem, kā tiem palīdzēt, lai nezaudētu dūšu, lai ticētu, ka katrā cilvēkā taču slēpjas savas īpatnējas vērtības, savi tikumi un talanti, kurus der izkopt.

Goethe nemīlēja par svarīgām problēmām strīdēties ar cilvēkiem, kas viņam pēc visas viņu iekšējīgās struktūras, pēc viņu pasaules uzskata un dzīves izjūtas bija pārāk tāli. Bet gan arī cilvēku nepareizās domās meklēja kādu pareizu kodolu un priecājās, kad to bija saskatījis un tā pats ko mācījies.

Tā tad Goethe visā, arī citos cilvēkos un visā dzīvē neskatījās ar tīrā zinātnieka, teorētiķa, filozofa acīm, bet ar dvēselē bagāta, smalkjūtīga, atsaucīga, īsti cilvēcīga cilvēka un reizē ar gai-

šām vērotāja mākslinieka un dzejnieka acīm, un ari ar tāda cilvēka acīm, kas dzīvi un cilvēkus mīl. Viņš allaž apgalvoja, ka uz dzīvi un cilvēkiem jāskatās labvēlīgi, ka īgna, aizspriedumu un aizdomu pilna cilvēka skats nekad neuztverot būtisko, bet arvienu tikai ārējo, perifērisko un arvienu ari vairāk tikai negatīvo.

Mēs zinām, ka Goethe pats mācījās un vingrinājās mākslā cilvēkus saprast, taisnīgi par tiem spriest, pareizi tos novērtēt. Simts reiz smagi kļūdījās, vienu otru cilvēku bieži pārprata un ar saviem spriedumiem apvainoja, bet no šīm kļūdām pats arvienu mācījās, kļuva gudrāks un taisnīgāks. Kad viņam dzīvē radās konflikti ar cilvēkiem, viņš vainu vispirms arvienu meklēja pats sevī. Dzīve viņam likās līdzīga instrumentam, uz kuŗa jāspēlē. Tādēļ jāmacās spēlēt, jāpiesit īstie kauliņi, īstā vietā un laikā, piemērotā stiprumā, lai instruments labi skanētu. Ja tas slikti skan, tad, kā viņš izteicās, laikam gan pats spēlētājs slikti.

Goethe bija viens no dzīvē visgudrākiem cilvēkiem, par kādiem mēs zinām, par ko bieži viņu ari nosauca par ģeniālu dzīves mākslinieku, viņa dzīvoto dzīvi par diženāku, nekā viņa rakstītos darbus.

Viņš, kam visaugstākā dzīves problēma bija pati dzīve, kas no visa, ari no zinātnes, no mākslas, no dzejas, ari no filozofijas pirmā kārtā prasīja, lai tās kalpotu dzīvei, lai tās pašķirtu ceļus pilnvērtīgas un pilnskanīgas dzīves dzīvošanai, protams, nevar būt bijis filozofs-teorētiķis, zinātniski, akadēmiskā vārda nozīmē. Viņš bieži ir izteicies, ka mūžīgi esot atradies «filozofiskā pirmstāvoklī», nekad nav pretendējis uz filozofa nosaukumu. Sevišķi maz viņu interesēja tās problēmas, kas, sākot ar Kantu, visvairāk ir nodarbinājušas jaunāko laiku filozofus, proti, gnoseoloģiskās. Kaut gan Goethe visu mūžu ir centies

pats savu domāšanas aparātu izsmalcināt un visādā ziņā visus atziņu gūšanas spēkus un organus vingrināt, tad tomēr nekad nav sevišķi daudz galvu laužījis par pašu domāšanu, kā to zīmīgi izteic pazīstamajā pantiņā:

Mein Kind, ich hab' es klug gemacht:
Ich habe nie über das Denken gedacht.

Šie vārdi, protams, nav jāuztver burtiski, bet gan tie labi raksturo Goethes visu domāšanas veidu un ievirzi.

Goethem viņa ilgajā mūžā bija lemts līdzī dzīvot visām sava laika lielām garīgām strāvām, gan mākslā un dzejā, gan dažādās zinātnes nozarēs, filozofijā, saimnieciskā un valsts dzīvē, teknikā un pedagogijā. Viņš pārdzīvoja apgaismības laikmeta liberālismu, romantiskā subjektīvisma un Russò dabas evaņģelija valdības laiku, pazina un pieņēma Vinkelmaņa mācību par seno klasicismu, dzīvoja līdz Herdera universālismam un Šillera idejai par cilvēces aistētisko audzināšanu, sekoja lielo filozofu mācībām. Viss tas, no visām pusēm, saplūda viņā, kā upes saplūst jūrā. Un viņš no visa un visiem mācījās, no visa uzņēma to, no kā domāja un juta, ka tas viņu veicinās viņa organiskā augšanā, bet tikpat noteikti noraidīja visu pretējo. Viena otra ideja, viens otrs no lielajiem domātājiem viņam zināmā attīstības posmā bija tuvāks, otrs tālāks, ar apbrīnojami drošiem, paļāvīgiem instinktiem viņš visur arvienu atrada sev visvairāk piemēroto.

No lielajiem filozofiem visstiprāko iespaidu uz viņu atstāja Spinoza.

Jau agri Goethe bija iepazinies ar viņa darbiem, un proti toreiz, kad pārdzīvoja Vertera laika krīzi, kad visvairāk cieta no dziļa dvēseles nemiera, kas lielā mērā apdraudēja viņa iekšējo līdzsvaru. Tad viņam kā gaiša atklāsme un kā

atpestīšana bija Spinozas mācība par visa esošā vienību, par visā valdošo Dieva likumu, ko saprotot, un kam padoties, cilvēks saplūst ar visumu, ar Dievu-Dabu, un šinī vienībā bauda drošu un dziļu mieru. Spinoza viņam lika saprast sava paša dzīves likuma saskaņu ar visas dzīves likumu, mācīja tam padoties, būt, palikt, turēties šī likuma lokos, saprast to, kas iespējams, kas ne, lai tad brīvprātīgi un mierīgā prātā pieņemtu sev lemtu daļu. Vēl vairāk par lielā filozofa mācību Goethem nozīmēja pats cilvēks Spinoza, viņa dvēseles apskaidrotais miers, ar kādu tas lūkojās dzīvē, un viņa iekšķīgās dzīves drošais līdzsvars. Goethe viņu mēdza saukt par savu kungu un meistarū, par savu mierinātāju un glābēju, kam visu mūžu būšot pateicīgs. Viņš to allaž aizstāvēja pret viņa pretinieku uzbrukumiem, it īpaši tad, kad Spinozam pārmeta reliģijas neizpratni un viņu nosauca par ateistu. Goethe apgalvoja, ka Spinoza esot visreliģiozākais, visdievticīgākais (theissimus) cilvēks. Tas pats jāsaka par pašu Goethi, kurū arī bieži ir nosaukuši par «pagānu».

Goethes reliģiju izsmeloši raksturot, viņa reliģisko pasaules uzskatu definēt un formulēt, protams, ir tikpat neiespējami, kā dot visas viņa dzīves un būtības īsu, izsmelošu formulu. Goethes visa apzinīgi dzīvotā dzīve bija reliģioza cilvēka dzīve. Viņš dzīvoja, elpoja, vispār garīgi eksistēja reliģijā, ticībā, pašāvībā, bijīgā padēvībā augstam visdzīves likumam, kuram neklausīt nozīmētu apgrēkoties pret sevi un visu dzīvi. Goethe nemaz nevarēja iedomāties citādu dzīvi, kā tikai saskaņā ar mūžīgo visdzīves vienību, ar tās dievišķo, svēto kārtību. Viņam citāda dzīve būtu šķitusi esam nežēlīgi nabadzīga, cilvēks tādā dzīvē viņam būtu šķitis esam pamests, pazudināts radījums, nožēlojams, no visdzīves

atšķelts atoms, kas dzīvo tumsā, bez spēka, ceļa un cerības.

Spēks var būt tikai tam, kas sajūt savu ciešo saistību ar visumu, kas sajūt aiz sevis un pāri sev, kā drošu paspārni, mūžīgo, absolūto Dieva likumu un varu.

Un vienīgi tikai reliģiozs cilvēks, tā Goethe domāja, ir iekšķīgi īsti brīvs, neatkarīgs no nējaušā, no acumirkļa iegribām, iekārēm, jo viņš skaidri apzinās, kas viņam darāms, kas iespējams un kā viss jā dara. Reliģiozs cilvēks saprot, sajūt un pilnīgi brīvprātīgi visu tā dara, kā tas saskan ar viņa dziļi guldītā svētā likuma apziņu.

Goethe saka, ka cilvēks kaut ko patiešām lielu nekad nevarot izdarīt, ja viņam neesot šīs stiprās palāvības un drošības ticībā, ka pasaulē valda mūžīgie Dieva likumi. Vēsture rādot, ka cilvēce vispār viszemāk esot stāvējusi tādos laikos, kad dzīvojuši bez reliģijas, ka vislielākos un varonīgākos darbus esot izdarījuši tikai stipras ticības svētā aizrautībā.

Reliģiju Goethe ne no viena nebija mācījies, viņš bija reliģiozs no dabas, savas būtības pamatos, tāpat kā bija Dieva-Dabas apdāvināts dzejnieks.

Goethe Spinoza mācībās rada vēl jo drošāku apstiprinājumu savai reliģijai. Bet ja nu viņš Spinozu arī nosauca par visreliģiozāko cilvēku, ja saprata un pieņēma viņa mācību par visa esošā lielo vienību un dievišķību, kas viņā modināja stipru palāvību dzīvei un tanī valdošai dievišķai kārtībai, tad tomēr ļoti daudz kas viņu no Spinozas šķīra. Spinozas visa domāšanas metode, viņa stingrais racionālisms, sausi formālais loģicisms, viņa tīri mechanistiski matēmatiskie domāšanas paņēmieni bija kaut kas Goethes dzejnieka dabai tieši pretējs un svešs. Tāpēc ir nepareizi, kā to dara daudzi Goethes biografi, kad viņu nosauc par noteiktu un radikālu spinozistu.

Liela starpība starp Goethes un Spinozas pasaules uzskatu bija tā, ka Goethe daudz stiprāk uzsvēra cilvēka individuālītāti, brīvo personību. Spinozas acīs tai pašai par sevi nebija nozīmes, tā it kā izkusa, pazuda visdzīves apvāršņos. Dievs-Daba ir viss, un indivīds ir tikai niecīga visdzīves daļa, tikai viltis mūžības jūrā.

Šinī jautājumā Goethem tuvāks par Spinozu bija Leibnics. Katrs atsevišķs indivīds Leibnīcam bija dzīva monāde, ar savu īpatnējo iekšējo likumību. Tā bija Goethem saprotama un pilnīgi pieņemama doma, jo, tāpat kā viņš arvienu vērsa skatu uz visumu, uz dzīves totālītāti, tā viņš arī uzmanīgi vēroja visu atsevišķo, skaidri saskatīja individuālo. Kā viņš katra dzīvnieka ķermenī redzēja kaut ko fizioloģiski «pilnīgu sevi», tā viņš it īpaši prata cienīt cilvēka garīgo individuālītāti. «Visniecīgākajam dabas produktam», tā viņš izteicās, «ir savas pilnības sfaira ap sevi, un vajadzīgas tikai acis, lai saskatītu, ka visšaurākā lokā var būt ietverta vesela pilnīga eksistence.» Un citā vietā: «Katrs cilvēks var sevī būt pilnīgs (komplett), ja viņš rosās savu spēju un savas prasmes robežās.» Tā tad katram ir izdevība savās robežās, savā sfairā sasniegt savu īpatnējo pilnību.

Tikai nav jāaizmirst šīs Goethes domas papildinājums un turpinājums, kas tā skan: «Visskaistākās īpašības tiek aptumšotas, nomāktas, iznīcinātas, ja trūkst šo nepieciešamo samēru,» tas nozīmē, ja cilvēks pārkāpj savas robežas, ja iziet ārā no saviem lokiem. Šo loku plašums Goethem nav no svara, bet tikai pareizi samēri.

Bet ja no vienas puses katram, lai viņš savu vērtību varētu realizēt, nepieciešams ir koncentrēties sevī, tad, no otras puses, katram sevī iekšīgi saskaņotam indivīdam reizē arī harmoniski jāiekļaujas plašākos dzīves lokos.

Ari šinī jautājumā Goethe atrada apstipri-

nājumumu Leibnica mācībā. Abi bija vienās domās, ka katras dzīvas monādes nozīme un vērtība atkarājas nevis no viņas pašas vien, bet no tās attiecībām ar visu citu dzīvi. Goethe māca, ka cilvēkam gan vajagot turēties savās robežās, koncentrēties sevī, (sich verselbsten), bet līdz ar to arī vajagot no sevis iziet ārā (sich entselbsten), tiekties uz lielo, plašo, vispārīgo, un ka tikai tad viņš pareizi pildīšot Dieva likumu.

Ja personības idejas noskaidrošanai Goethem vairāk par Spinozu deva Leibnics, tad citu problēmu atrisināšanai viņam deva stiprus ierosinājumus Kants.

Līdzība starp Goethes un Kanta domāšanas metodēm ir tā, ka abi savā atziņu gūšanas darbā iziet nevis no daļām, bet arvienu no veselā. Kants ir izteicies, ka viņu taisni tāpēc grūti esot saprast, ka cilvēki neesot ieraduši iziet no priekšstata par veselo, bet tikai izejot no tā, esot iespējams saprast arī atsevišķās daļas.

Kants savos darbos taču arī nav sniedzis kaut kādu speciālu psiholoģisku eksperimentu, p. p. sīkas smadzeņu analīzes rezultātus. Viņa problēma ir — vispār saprast garu, pašu to kosmisko fenomenu, ko par garu sauc. To viņš grib izpētīt, tāpat kā valodnieks valodas būtību, astronoms zvaigžņu pasaules dzīvi. Viņš nu vēro, kā rosās, rīkojās, funkcionē gars visādos gadījumos, dažādās sfairās, dažādu problēmu risināšanas darbā, lai tā gūtu skaidrību par visas totālās gara pasaules dzīvi un būtību.

Goethe nevarēja beigt apbrīnot Kanta ģeniālās domas spēku, ar ko tas stājās klāt savām problēmām un tīri spekulatīvā ceļā, ārpus katras pieredzes, deva daudz svarīgiem jautājumiem spīdošu atrisinājumu. Goethem varen imponēja Kanta dabas zinātniskās un kosmogoniskās teorijas, kas daudzkārt saskanēja ar viņa paša gūtām atziņām, viņš apsveica Kanta mākslas filo-

zofiskās idejas, kurās redzēja tik pareizi apgaismotu mākslas būtību. Lai gan Kants īstenībā maz pazina mākslu, stāvēja tai tālu, tad tomēr par to izteica domas, kas Goethem, ģeniālajam māksliniekam, šķita esam neatspēkojamas. Kants, proti, izteicās, ka mākslas darbs, īsts un pilnvērtīgs esot tad, kad tas atstājot iespaidu, it kā tas bez kaut kāda nodoma būtu pašas dabas radīts. Tani nedrīkstot manīt apzinīga darba pēdas, tā lai mums tanī skatoties, kā dabas dotā dāvanā, nemaz negribētos jautāt, no kurienes tas nāk un kāds tam mērķis. Tādus darbus radot ģenijs pats no sevis, bez teorētiski izdomāta mērķa un bez jeb kādiem abstrakti darinātiem likumiem un iepriekš uzstādītiem principiem.

Goethem daudz kas bija pieņemams arī Kanta mācībā par katēgorisko imperatīvu, un par to, ka īsta tikumība ir tikai tur, kur cilvēki gluži nesavtīgi cenšas darīt labu vienīgi tikai paša labā dēļ. Goethe atzina šīs mācības lielo audzinātāju spēku, turēja to par vajadzīgu stingru skolu taisni viņa laika cilvēkiem, kas vēl vai nu dzīvoja vētras un trauksmes laikmeta ilūzijās, vai sekoja romantiķu pārmērīgajam ētiskam subjektīvismam un liberālismam, vai kas, franču revolūcijas ideju sajūsmināti, sev prasīja tikai tiesības, bet nekā negribēja dzirdēt par pienākumiem. Kanta formālistiskais rigorisms ētikas jautājumā tomēr savā būtībā Goethem bija svešs. It īpaši viņš nevarēja samierināties ar Kanta mācību par iedzimto grēku, ar ko viņš, kā Goethe saka, esot «aptašķījis savu pravieša mēteli». Goethes acīs visskaistākā bija tā cilvēka dzīve, kas ir tikumīgs un labs nevis tāpēc, ka viņu pie tā piespiež kaut kāds ārpus viņa stāvošs likums un kas labu dara nevis «aiz principa», bet tas, kas pats visā savā būtībā ir labs un ļaunu tāpēc nemaz negrib darīt, kam tāpēc visi likumi un imperatīvi patiesībā nav vajadzīgi.

Pilnīgs prestats Kantam Goethe bija tai ziņā, ka viņam «patiesība» vis nebija kaut kāds absolūts atziņu princips, nebija mērogs, ar kādu mērot dzīves parādības, bet taisni otrādi: viņš patiesību mēroja pie dzīves, arvienu jautāja, vai zināmo par patiesu turēto atziņu attaisno dzīve. Viņš neticēja, ka ar domu vien visu var izdomāt, bet bija pārliecināts, ka doma ir tikai līdzeklis, rīks, aparāts, kas dzīvē tieši pieredzēto, piedzīvoto un pārdzīvoto palīdz savest kārtībā.

Goethe gan pats pastāvīgi vingrināja un rūdīja savu domu, bet arvienu apzinājās, ka domai, prātam, kā arī zinātnei saknes slēpjas vītālos spēkos, bioloģiskos priekšnosacījumos. Goethe, šis varenu spēcīgu instinktu, trauksmainu jūtu cilvēks, dzimis irracionālists, visu mūžu tomēr disciplinēja arī intelektu, skoloja to visradikālāko racionālo domātāju skolā, ar patiešām askētisku stingrību apkaņoja pats sevi visu, kas kaut kā varēja aptumšot vai vājināt gaišā prāta darbību, pastāvīgi pats centās visus bagātos dvēseles saturus, visas intuitīvi gūtās atziņas izteikt skaidros jēdzienos, tērt eksaktās formulās, kas viņam arī labi izdevās. Bet tomēr visu atziņu pamats un avots viņam bija pati dzīvā īstenība un dzīvošana tajā.

Kad lasām Goethes rakstus prozā, tad mums jābrīnās, cik precīza, gandrīz pedantiski akurāta ir viņa izteiksme. Mēs zinām, cik daudz viņš šinī ziņā no Kanta ir mācījies.

Viņš pats vairākkārt izteicās, ka Kants viņu pieradinājis būt uzmanīgākam, stingri pašam sevi kontrolēt un kritizēt. Viņš atzinās, ka šinī ziņā Kants viņu esot audzinājis un skolojis un ka, pateicoties Kantam, viņš esot garīgi stiprāks, un iekšķīgi brīvāks kļuvis. Bet arvienu, arī tur, kur Goethe savos rakstos visu cenšas racionāli un eksakti formulēt, mēs sajūtam, ka visdziļākais, ka vispēdējā skaidrība neizpaužas vārdos un jē-

dzienos, ka tā pat nav vārdos izteicama, ka abstraktos jēdzienos tērpta tā pat vairs nav skaidra, ka «izrunāta patiesība vairs nav pilna patiesība».

Un nekad Goethem teorija nebija vajadzīga teorijas dēļ, sistēma sistēmas dēļ. Viņa visskaidrāk un zinātniski viseksaktāk formulētās idejas, mācības, tēzes arvienu pauž kaut kādu dzīvu un tiešai dzīvei vajadzīgu patiesību, mēs tās arvienu sajūtam plūstam no tiešas pieredzes avotiem un kļūstam par dzīvi veidojošiem spēkiem. Goethes domas nekad nav tikai tīras spekulēšanas ceļā gūtas, visās mēs jūtam dzīvus pulsa sitienus, visas ir jūtu apdvestas, visas skan dzīvas dvēseles balsis, kā lielajos gliemežvākos mums šķiet skanam jūras viļņu šalkoņa.

Goethe lietu īsto būtību, to «Ding an sich» nekad nemeklēja aiz pašām lietām un parādībām, bet, pretēji Kantam, to domāja varam saskatīt viņās pašās. Katrā pārdzīvotā acumirkļī viņš domāja varam izjust mūžību, katrā īstenības notikumā Dieva-Dabas rosību. Viss relatīvais viņam kļuva par absolūtā atspulgu, un viņš nevis aiz tā, bet viņā pašā nojauta un pārdzīvoja absolūto. Viņš paļāvās saviem jūtekljiem, kaut arī ne akli, ne bez kritikas, bet arvienu ticībā, ka ārpus tiem, tīrās spekulatīvās domāšanas ceļā vien, patiesība nav nedz meklējama, nedz atrodama.

Katra iegūtā atziņa Goethem nebija vajadzīga tikai lai to akurāti novietotu teorētiskas sistēmas plauktā, bet tai bija jāpāriet miesās un asinīs, jāvairo viņa dzīves gudrība, jāpadara viņu par spējīgāku labai un gudrai dzīvošanai.

Runājot par citu Goethes laika filozofu un viņu mācību iespaidu uz viņa pasaules uzskata izveidošanos, varētu minēt vēl Šellingu un viņa dabas filozofiju. Viņš tanī saskatīja šo to sev radniecīgu, bet dziļš iespaids jau tāpēc vien Šel-

lingam uz viņu nevarēja būt, ka Šellings par dabu gan prātoja, par to uzstādīja asprātīgas teorijas, arī skaisti un poetiski par to jūsmoja, bet, pēc Goethes pārlicības, dabu nepazina, tai nestāvēja tuvu, tanī nedzīvoja, kamēr Goethe pats taču par dabu nevis tikai filozofēja, bet tai prata tieši pieiet klāt, tanī vērojās, tanī dzīvoja, to tik intimi saprata, kā varbūt neviens cits viņa laika cilvēks. Viņš dabā, ar Fausta vārdiem runājot, prata lasīt kā tuva drauga krūtīs.

Tas, ko Goethe teicis par dabu, nav ietverams stingrā sistēmā, bet ir pašas dzīvās dabas krāšņš attēls, kādu Šellings nekad nebūtu varējis dot. Goethes mācība par dabu patiesībā nav nedz filozofija, nedz arī teorētiska zinātne, vārda visstingrākā nozīmē, bet ir ģeniāla dzejnieka-mākslinieka skatīta un attēlota varena dabas aina, kuŗā viņš arī mūs māca skatīties un kuŗu māca saprast un iemīļot.

Runājot par Goethes attiecībām pret Hegeli, kas viņam personīgi bija ļoti simpatisks, un kuŗa mācībās viņam ļoti tuva bija lielā objektivitāte un cenšanās uz objektīvo, tomēr jāsaka, ka īstenībā Hegels bija viņa tiešs antipods, ar to, ka izgāja ne no dzīves īstenības, bet no idejas par to. Goethem, kas pavisam nebija sistematīķis, kas savas idejas nekādi nedz varēja, nedz centās iekļaut teorētiski konstruētā doktrīnā, Hegela visa domāšana likās pārāk formālistiski konstruēta.

Hegela filozofija viņam tāpēc paša iekšķīgās dzīves izkopšanas, savas personības veidošanas darbā maz ko deva. To, kā redzējām, pavisam nevar sacīt par Goethes attiecībām pret Kantu. Ja Goethes skats galvenām kārtām bija vērsts uz objektīvo pasauli, un Kanta skats uz iekšieni, tad Goethe tomēr daudz mācījās Kanta stingrā skolā, līdz mūža galam viņu augsti cienīja un atzinās, ka Kants ar savām mācībām un metodi

esot bijis svētīgs papildinājums (Supplement) viņa vienpusībai.

Gribētos apgalvot, ka, neskatoties uz pilnīgu pretstatu abu iekšējā organizācijā, uz abu dažādajiem mērķiem un ceļiem, Goethe un Kants viens otram bija daudz tuvāki, nekā katrs no tiem kādam otram tā laika dzejniekam vai filozofam.

Goethe līdz mūža galam ir atsaucies par Kantu, kā par vienu no vislielākiem cilvēces ģenijiem, tikai bieži ir žēlojies, ka Kants viņam nesot piegriezis ne mazākās vērības.

Ir saprotams, ka tādas garīgas struktūras cilvēks, kā Goethe, ar bagātu dzejisku intuīciju un tik ārkārtīgi daudzpusīgi apdāvināts, drīzāk varēja saprast un taisnīgāk novērtēt Kanta personību, nekā daudz vienpusīgākais, kaut arī ne mazāk ģeniālais Kants — Goethi.

Tas tāpat, ka Goethe pareizāk varēja spriest par speciālistiem, dabas zinātniekiem un par viņu viedokļiem un metodēm, nekā viņi par Goethe, un ja Goethe savā polemikā ar dažiem no tiem ir izteicis daudz aplamu un netaisnīgu spriedumu, tad šis tas te izskaidrojams arī ar to, ka Goethe bija ārkārtīgi sarūgtināts par daudzu zinātnieku nespēju un pat gribas trūkumu saprast viņa īpatnējo viedokli un tad, pats nemanot, dažreiz savā kritikā ir aizgājis par tālu.

Tā tad, kā redzējām, Goethem dzīve bija pamats, izejas punkts, un arī gala mērķis gan domai, gan darbam. Viņam piemita liela nesatricināma pašlāvība dzīvei, pasaulei, godbijība pret dzīves reālo īstenību, ticība visdzīves dziļai jēgai, ar kuŗu centās saskaņot pašā jēgas pilno dzīvi, mazo pasauli — mikrokosmu — saskaņot sevī un reizē saskaņot ar visumu, ar lielo pasauli — makrokosmu. Viņš — kā mēs jau zinām — ticēja, ka šāda vienība sevī un vienība ar visdzīves objektīvo kārtību cilvēkam dod arī

īsto laimi, dziļa miera un drošības sajūtu «Dieva Kunga paspārnē».

Goethe sajuta, ka, ja tiešām cilvēka es un pasaule ir viens, tad visiem cilvēka personīgiem konfliktiem vajaga tikt izlīdzinātiem, ka cilvēkam savā dvēseles nemierā, kaislēs, ciešanās vajaga varēt atrast mierinājumu, ka viņš var tikt no tā atpestīts, ja jūtas viens ar pasauli, ja tanī dzīvo, ar to saplūst kopā. Ja mēs ticam, ka pasaule ir dievišķīga, un ka arī mūsos valda tie paši Dieva likumi, ka arī mūs pilda tas pats Dieva gars, kas pilda visu pasauli, tad dzīvot pasaulē, atdoties pasaulei, nozīmē dzīvot Dievā.

Padevīgam un pazemīgam vajaga būt, saka Goethe, bet nedrīkst būt iedomīgs un nepacietīgs, citādi tiek saites sarautas ar visdzīvi un cilvēks atrodas nežēlīgā vientulībā, drausmīgā izolācijā, bez dzimtenes, bez māju.

Cilvēks, kam šīs pazemības trūkst, kas pārāk daudz par sevi domā, pārāk daudz sev prasa, kas nesajūt savu atkarību no pasaules, savus pienākumus pret to, kas nezina visā dzīvē valdošo likumību un to negrib atzīt, kas nepacietībā neapmierinās ar nenovēršamo, ar mūžīgi likumīgo, kas grib neiespējamo, vai sev nepiemēroto, un tad skumst vai nolād dzīvi, Goethem izlikās tik pat neprātīgs, kā bērns, kas gražojas par to, ka nevar mēnesi paņemt kā bumbu un ar to rotaļāties. Atsacīšanās no iegribētā, bet nerasniedzamā, viņa acīs nenozīmēja pazemošanos, bet vienkārši nosvērtību un gudrību.

Dzīves gudrs — weise — bija Goethe visaugstākā vārda nozīmē. Šī viņa dzīves gudrība nav izteicama kaut kādās tezēs un formulās, tā ir jāizdomā, jāizjūt un jāizdzīvo, lai to saprastu.

Goethe allaž par to runāja, ka dzīves gudrību un mākslu nevienam ar mācīšanu nevarot iemācīt. To vārdos nemaz nevarot izteikt, katrs runāts vārds par to tiekot pārprasts, jo katrs cilvēks

saprotot tikai to, kas viņam līdzīgs, piemērots, iekšķīgi radniecīgs, ka katrs dzirdot tikai to, ko saprotot. Varot tikai zemi sagatavot labai sēklai, varot tikai dot aizrādījumus un ierosinājumus, bet galu galā sava gudrība katram pašam pamazām jāiegūstot.

Nav jādomā, ka Goethe no tās savas dzīves līnijas, kādā viņš pats apzinīgi gāja, nekad nebūtu novirzījies. Par viņa dzīvi un tās iekšķīgo «likumu» jāsaka tas pats, ko viņš teica par katru, arī par dabas stingro likumību, proti, ka tā izpaužoties izņēmumos un mūžīgos variantos, pie tam tomēr arvienu paliekot spēkā.

Tā Goethe, ja viņš arī pastāvīgi maldījās, mūžīgi visādas kļūdas izdarīja, gan rakstos, gan vārdos, gan darbos šo «likumu» aizskāra, tomēr visu mūžu dzīvoja zem tā, tas tomēr vijās cauri visām viņa gaitām, tomēr deva savu nokrāsu visai viņa dzīvei.

Tas, kas Goethes dzīvē, kā katra, arī vislielākā cilvēka dzīvē ir mazs, nav nekas, salīdzināts ar to, kas tanī liels. Būtu laiks, ka mēs atradinātos no mietpilsoniskās parašas meklēt, saskatīt, pierakstīt un kolportēt šādas tādas viņa kļūdas, vājības, pretrunas, nesaskaņas gadījumus starp viņa mācībām un dzīvi, aizmirstot pašu Goethes «ideju», to, kas viņā arvienu bija pārsvarā un kas viņu padarīja par to, kam neviens cits nav līdzīgs, un reizē tomēr par tādu, kam mēs visi kaut drusku varam kļūt līdzīgi, kuŗā varam redzēt skaistas dzīves piemēru un paraugu.

Un jāvēlas, kaut mēs visi arvienu vairāk pierastu ārkārtīgas parādības, arī ārkārtīgus cilvēkus mērot ar ārkārtīgiem mērogiem.

Mums, latviešiem, un taisni šinī brīdī, lielā mērā var noderēt Goethes dzīves gudrības mācība. Taisni mums un taisni tagad var būt tuva tā vīra mācība, kas arvienu kalpo-

jis dzīves iekšķīgas saskaņošanas, harmonizēšanas idejai, kas arī pats savā personīgā dzīvē to ir realizējis tādā pilnībā, kā reti kāds cits cilvēks, par ko mums stāsta vēsture.

Mēs zinām, ka šī viņa vienošanas ideja nenozīmē mehānisku nivelēšanu, tīri ārēju savstarpēju pielāgošanu un dzīves standartizēšanu, bet ka viņš gribēja apvienot tikai to, kas pats par sevi jau kas ir, kas savas individuālās īpatnības jau attīstījis līdz iespējamai pilnībai. Tā p. p. Goethe, kaut gan viņš bija par visu kultūras tautu savstarpēju saprašanos, to turēja par iespējamu un vēlamu nevis tā, kā iedomājas nacionāli vienaldzīgie visāda veida internacionālisti un pacifisti, bet tikai tādā veidā un gadījumā, kad katra tauta jau pati kas ir, kad tā jau izkopusi, attīstījusi, kāpinājusi un izdaļojusi savas nacionālās īpatnības, nacionālos tikumus, valodu, sabiedriskās un valsts dzīves formas, ko darīt ir katras tautas svēts pienākums.

Visādas abstraktas mācības par visu tautu draudzību un brālību, it īpaši, kad tās tika sludinātas uzbāzīgi un fanātiski, Goethem bija nesimpatiskas. Pat Herdera reliģiozi-jūsmīgais kosmopolitisms viņam likās ne tik vien objektīvi nepareizs, bet pat bīstams, un viņš par to izteicās, ka šāds mikstčaulīgs pacifisms galu galā novedīšot tik tālu, ka visa cilvēce būšot liela sanātorija un cilvēki viens otram «humāni slimniekkopēji».

Arī visādu pasaules pārtaisītāju fantastiskās teorijas viņu dusmoja. Tā viņš Sen-Simona un līdzīgu sociālu utopistu mācības nosauca par «vispārīgu lielu nekaunību», kas cilvēkus pieradinot dzīvot mākoņos un atradinot nopietni ņemt savus tiešos ikdienas darbus. Viņš bija pārliecināts, ka dzīvei labāk kalpo tas, kas vispirms «noslaucīs savu pašu durvju priekšu», nekā tas,

kas nāks ar visādiem fantastiskiem projektiem par pasaules pārtaisīšanu.

Goethe no katra arvienu prasīja, lai tas vispirmā kārtā apzinīgi pildītu to, ko no viņa prasa viņa tiešie ikdienas pienākumi. Protams, ka tas viņam vēl nebija viss. Šī pati «ikdiena» bija apzinīgi jāsaista arī ar citām dienām, skats bija jāvērs arī augstāk un tālāk. Ikdienai nebija jāpārdodas, ikdienā nedrīkstēja noslikt, bet tai bija jābūt par izejas punktu, sākumu un drošu pamatu tālākajam. Tikai nedrīkstēja tai pārlēkt pāri, to novārtā likt, aizmirst.

Cilvēkam jāapzinās, tā Goethe mācīja, ka viņam jāizveido sevi par «organu», viņam jāklūst par derīgu, veselīgu organu kādā lielākā organismā — ģimenē, tautā, valstī, profesijā, un tanī sava vieta un savas funkcijas apzinīgi jāpilda. Jo ideālāks «organs» viņš tad šinī organismā būs, jo pats organisms būs stiprāks un arī viņš pats kļūs arvienu pilnīgāks.

Tā tad, iekļauties plašākos sakaros vajaga, ierindoties, koordinēties, saskaņoties. Vienīgi tas garantē vispārīgās un reizē individuālās dzīves iespējamo pilnību.

Goethes tieksme koordinēt, vienot, harmonizēt, izlīdzināt nebija sentimentāla miermīlība, viņa iecietība pret citu ieskatiem un godīgām pārliecībām nebija vienaldzība vai glēva iztāpība, bet bija tikai griba novērst vai pārvarēt nevajadzīgas, kaitīgas, dzīvi postošas pretešķības, lai tās pārvarot, visu dzīvi augstāk paceltu. Miers viņam nekad nebija vajadzīgs paša miera dēļ, kārtība tikai pašas kārtības dēļ, bet viss bija vajadzīgs dzīves dēļ, vajadzīgs un vēlams tur, tad un tik tālu, cik tas dzīvi tiešām varēja padarīt labāku.

Talants izlīdzināt pretešķības, Goethem pieņēma lielā mērā. Viņa doma allaž bija vērsta uz pretstatu likvidēšanu, uz šķietami neizlīdzināmu

antinomiju pārvarēšanu. Viņš nevis visur meklēja «zelta vidus ceļu», bet pretstatu izlīdzināšanas ceļā lūkoja realizēt viņu dziļāku apvienošanu, augstāku sintēzi. Viņš visur, dzīvē, dabā, cilvēku raksturos redzēja rosāmos un cīnāmos pretstatus. Visu dzīvi viņš redzēja norisināmos polāru kontrastu sadursmē, visur redzēja valdām šo polāritātes likumu. Diena un nakts, gaisma un tumsa, aukstums un karstums, labais un ļaunais, gars un matērija, izelpošana un ieelpošana, pozitīvais un negatīvais, plus un minus tam bija vienas un tās pašas parādības, viena un tā paša procesa divi izpausmes veidi. Visur viņš redzēja šo sasprindzināto polāritāti, šo antagonismu, šīs antinomijas, un visu lietu īstā būtība viņam arvienu atvērās tikai abu momentu nešķiramās vienības uztverē. Polārie pretstati, katrs par sevi vēl nav nekas, bet ir kaut kas tikai abi kopā, nelaužamā vienībā. Tā ir jāizjūt un jānojaus, katrā lietā, lai tā kļūtu skaidra un saprotama.

Goethe apzīmēja par lielas gudrības pazīmi to, kad cilvēks prot «pretešķības pārredzēt un to savstarpējā saskaņojumā uztvert lietu, kā arī parādību īsto būtību.» Elpot taču nozīmē gan ieelpot, gan izelpot, un sirds pukst tikai tāpēc, ka tā izplešas un saraujas. Šo piemēru ar sirds sistolu un diastolu Goethe min kā līdzību, kā formulu visai organiskai dzīvībai. Šķietamās pretešķības dzīvē, dabā, cilvēku dvēselē ritmiski viena otrai seko, dzīvā ritmā viena otru atvieto. Šo visas dzīvības ritmu Goethe smalki atsaucīgi visur izjuta, tāpēc arī viņa doma arvienu bija un palika ritmiski svaiga un elastīga, nekad nevarēja apstāties sastingušā dogmā, nedzīvā schēmā, sausā doktrīnā. Mēs jau agrāk redzējām, cik auglīga tāpēc viņa doma bija tur, kur bija jāatrod robeža, jānoskaidro starpība, jārealizē sinteze starp atsevišķo un vispārīgo, individuālo un sociālo, laicīgo un mūžīgo, reālo un ideālo.

Goethem lielā mērā atviegloja orientēšanos dzīvē un cilvēkos, arī satiksmi ar cilvēkiem, viņa apbrīnojamā dabiskā vienkāršība, ar kādu viņš visam piegāja klāt. Šo viņa vienkāršību visās attiecībās, spriedumos, izteiksmē nevar diezgan apbrīnot. Nevar stiprāk par Goethi nīst katru ārišķību, izlikšanos, katru neīstību, frazi, nevajadzīgu patosu. Kā dzīvē, tā savos rakstos Goethe daudzkārt varēja izdarīt kļūdas, būt tukšs, garlaicīgs, arī vienu otru reizi netaisnīgs, bet nekad viņš nebija neīsts un nepatiesīgs, nekad nevarēja teikt to, ko nedomāja, apgalvot to, kam neticēja, slavēt to, ko nemīlēja.

Goethes dabiskā vienkāršība ir viena no viņa visskaistākām īpašībām, kas līdz dziļam vecumam viņa personībai piešķīra brīnišķīgu šarmu, un galīgi ir jāatmet tik tālu izplatītie, gadudesmitiem populārizētie ieskatī par svinīgo, svarīgo, olimpisko Goethi. Viņa vīrišķīgo atturību savu jūtu izteiksmē, stingro pašdisciplīnu, saistītu ar iedzimtu kautrību, iztulkot par olimpisku vēsumu varēja tikai cilvēki, kuriem nebija bijusi izdevība viņam tuvāk pieiet klāt. Raksturīgs ir Austrijas lielā dzejnieka Grillparcera nostāsts par savu satikšanos ar Goethi. Arī viņš to esot iedomājies vēsu un oficiāli svinīgu, bet kad viņš pēc sarunas ar Goethi aizgājis prom, viņš sajutis, ka ir sarunājies ar savu tēvu.

Nekas nevar vairāk falsificēt Goethes tēlu, kā viņa daudzās, dažādu mākslinieku gleznotās vai kaltās ģīmetnes, it īpaši no viņa vecuma dienām. Gandrīz visas tās, ar vai bez lauru vainaga, viņa seju rāda nevis tādu, kas izteiktu visu viņa neizsmeļamo cilvēcīgo bagātību, bet taisni tādu, kurā viss cilvēcīgais sastindzis, pārakmeņojies, miris. Lielākā daļa Goethes ģīmetņu, kad tās mums grib rādīt vai nu svinīgo slepenpadomnieku, vai pravieti, vai rigoro morālistu,

ari to nespēj, un mēs tanīs tikai redzam nedzīvas teātra maskas.

Goethe nekad nav gribējis spēlēt kādu lomu, nedz slepenpadomnieka, nedz pravieša, nedz tautas audzinātāja, bet visur, katrā darbā, katrā situācijā bija gudrs, apbrīnojami objektīvs, sirsniņi labvēlīgs, īsts cilvēks.

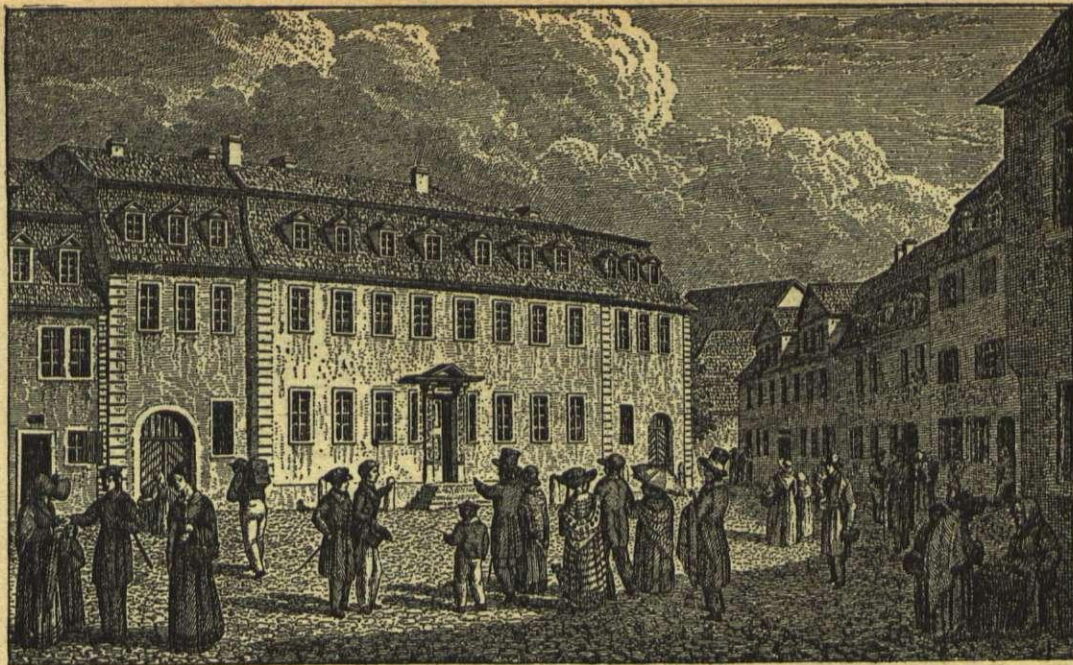
André Suarès par viņa cilvēcīgo vienkāršību saka, ka tik skaisti vienkāršu cilvēku tagad pasaulē vairs nemaz neesot, ka Goethi tāpēc arī daudzi nesaprotot, vai pārprotot. Viņš sumina Goethi par to, ka viņš visur, visās lietās, vai dzēiskas radīšanas, vai amata darbos, vai attiecībās ar cilvēkiem vispirms un pirmā kārtā arvienu esot bijis vienkāršs cilvēks, un ka viņam nekad neesot piemītis tas, ko daudzkārt redzot izteiktu viņa «uzpūstās» (guindés) ģīmetnēs, šis nedzīvās statujas stīvums, šis muļķīgi teātrālais majestātīgums un ārišķīgais diženums.

Goethem tas bija pilnīgi svešs. Varētu minēt neskaitāmus gadījumus, kad viņš tieši uzsvēris, cik maz viņš patiesībā atšķīroties no citiem, cik daudz pateicības viņš esot parādā daudz gluži vienkāršiem, arī pavisam nemācītiem cilvēkiem, cik daudz esot mācījies un arvienu vēl mācoties no tiem.

Tas stāv sakarā arī ar Goethes nekad nerimstošo tieksmi arvienu uz priekšu iet, ne acumirkli neapstāties un neapmierināties ar jau iegūto.

Viņš mācījās no visiem, no katra, viņš bija pārliecināts, ka no kuŗa katra cilvēka tiešām arī var ko mācīties, tāpēc ka katrs kaut ko citu ir redzējis, dzirdējis, piedzīvojis, nekā viņš pats, ka katrs tāpēc zin un saprot kaut ko, ko viņš pats vēl nav sapratis.

Šī tieksme mūžīgi mācīties, pastāvīgi uz priekšu iet, Goethem piešķīra mūžīgu jaunību. Kas ir lasījis viņa sarunas ar Ekermani, kuŗas šis Goethes vecuma dienu draugs ir sakopojis un

Warum stehen sie davor? Können sie getrost herein
Ist nicht Thüre da und Thor? Würden wohl empfangen seyn
Goethe 1828

Goethes māja Goethes laukumā Veimārā.

izdevis īpašā grāmatā («Gespräche mit Eckermann»), nevarēs nobrīnēties par viņa neizsīkstošo kāri vēl un vēl vairāk zināt, vēl dziļāk visā gremdēties, senus ieskatus papildināt vai izlabot. Viņa gars mūžīgi možs, viņš sajūt tā spēku, ciena tā prasības, tic tā nemirstībai un dievišķībai.

Viss, ko Goethe māca ari vecumā, nedara iespaidu kā iedomīga, pašapmierināta veca vīra sauss morāles sprediķis, bet viss ir dvēselīgs, siltu jūsmu apdvests, viss skan kā vecāka drauga sirsnīgi mīļš padoms.

Šī mīlestības pilnā dvēsele, šī siltā, augsti cilvēcīgā labvēlība, tas, ka viņam arvienu bija atvērts pat naudas maks, ja vajadzēja kam palīdzēt, vai prieku darīt, ir Goethes — cilvēka galvenā pazīme, un viņa bieži atzīmētā atturība, svinīgums, olimpiskais vēsums daudz gadījumos ir tikai kā bruņas, it kā aizsargāšanās līdzeklis pret paša jūtību un sirds maigumu. Par viņu daudzkārt viņa tuvākie draugi ir izteikušies, ka viņš bieži izliekoties atturīgs un vēss, tāpēc ka viņš kaunoties izrādīt savas jūtas.

Goethem dažkārt pārmet, ka viņš, it īpaši jaunībā, savās attiecībās ar cilvēkiem dažreiz esot bijis nepastāvīgs un svārstīgs. Pa daļai tas tā bija, bet tas izskaidrojas ar to, ka viņš daudziem aizauga garām un pārauga pāri, kas paši stāvēja uz vietas, un ka tad tīri dabīgi nodibinājās savstarpējs vēsums un notika atsvešināšanās. Goethe savā straujā temperamentā un jūsmu pārmērībā ari daudzreiz cilvēkus pārāk ideālizēja, un pēc tam, kad viņos bija vilies, noturēja par ļaunākiem, nekā tie patiesībā bija. Bet vēlāk, kad bija izdzīvota gan jūsmīgā aizraušanās, gan sāpīgā vilšanās, un kad Goethem pamazām noskaidrojās cilvēka īstais tēls, kad viņš to, no zināma attāluma, skatīja ar «tīru skatu», sprieda taisnīgāk, tad viņš daudzkārt ar siltu pietāti un

pateicību viņam atkal no jauna rīkoja «mājokli savā sirdī».

Viņa jūtu bagātība un iedzimtā labvēlība, protams, nekad viņā nekļuva par salkanu familiāritāti. Goethem tāda bija nepanesama, un viņa attiecībās pat ar visīstākiem draugiem, kā ar Šilleri, arvienu redzama zināma kautrības un kaunības jūtu dzemdēta ārēja atturība, tomēr arvienu pastāvot iekšīgi siltai sirds draudzībai, tādai, ka p. p. pēc Šillera nāves, Goethe vēl ilgi nevarēja saprast, kā bez viņa tālāk dzīvos.

Bet kā skumjas par Šillera nāvi, tā visas citas skumjas un daudz citu mīļu cilvēku aiziešanu no pasaules Goethe pārvarēja un ari turpmāk teica un slavēja. «Uz priekšu, ari pāri kapiem!» tā pats sevi mudināja.

Franču rakstnieks André Suarès savā grāmatā: «Goethe, lielais eiropietis» saka par viņu, ka, Goethes dabu un raksturu nekas tik izsmeloši neraksturojot, kā viņa drosme dzīvot — *courage de vivre*.

Tiešām jāsaka, ka nekas nekad galīgi nesatricināja viņa ticību dzīvei, dzīves dziļai, mūžīgai jēgai, ka pēc katras vilšanās viņš stājās dzīvē ar jaunu, vēl stiprāku ticību un jaunām cerībām. Kā sava romāna varoni Vilhelmu viņš nosauc par veco, mūžīgo cerētāju, tā viņam pašam labi pietāv šis nosaukums: *der alte Hoffer*.

Goethe ir pilnīgi brīvs no katra pesimisma. Viņš, kā minētais Suarès saka, nekad par dzīvi nav neslavu cēlis, viņa rakstos nav nevienas rindīņas, kas kaut kā dzīvi apvainotu, neviena vārda, kas liecinātu, ka viņš dzīvei nepaļautos un neticētu.

«Gedenke zu leben!» Šie vārdi spilgti raksturo viņa pasaules uzskata pamatmotīvu. Goethe piederēja pie tiem, kuŗus Nīčše nosauc par jā - teicējiem (Ja - Sager). Goethe arvienu uzsvēra pozitīvo un ne negatīvo, arvienu domāja

par to, ka vajaga celt, būvēt, vairo, kāpināt, jaunu radīt, bet ne jaukt un postīt. Cilvēkos viņš arvienu lūkoja saskatīt vērtīgo un zobojās par tiem, kas «kā velna advokāti» visur meklējot tikai trūkumus, kļūdas un vājības. Vajagot cilvēkos lūkot atrast to, kas viņos Dievam līdzīgs, lai tad uz tā varētu balstīties, no tā iziet un uz tā tad tālāk būvēt.

Tiem, kas vada, audzina un māca, — tā saka Goethe, vajaga vairāk ticēt cilvēku labām, nekā bīties no viņu ļaunām tieksmēm, jāliek uzsvars tieši uz pirmajām. Nevajaga tik daudz runāt par to, ko nedrīkst darīt, bet galvenām kārtām vajaga modināt gribu kaut ko labu darīt.

Kādai sava romāna personai Goethe liek izteikt domas par to, ka arī baušļos vajadzētu vairāk virzīt domu uz labo, kas darāms, bet ne uz ļauno, ko nedrīkst darīt. Vai nebūtu labāk, — tā dzirdam izteiktas šīs personas domas — ja baušļa vietā: tev nebūs nokaut, tiktu sniegta pamācība citiem palīdzēt, pakalpot, prieku darīt, cilvēkus glābt no briesmām, nežēlojot sevi? Un baušļa vietā: tev nebūs laulību pārkāpt, vajadzētu mācīt tā: cieni laulības dzīvi! Kad tu redzi vīru un sievu labi sadzīvojam, tad priecājies par to un ņem viņu priekā dalību, kā gaišas dienas laimē; ja abu starpā rodas pārpratumi, palīdzi tos izklīdināt; mierini tos, runā vienam par otru labu, lūko viņiem darīt saprotamu, cik laimīgi abi būs, kad katrs savu pienākumu būs pildījis.

Protams, šāda labvēlība un šādi labi nodomi ne arvienu dzīvē ir izvedami, ne arvienu, ne katrā konkrētā gadījumā tie dod labus panākumus. Ari Goethe pats daudzkārt vīlās, redzēja, ka ir gadījumi, kur labāk piemērotas citas metodes, bieži vīlās arī cilvēkos. Bet ja viņš tādos brīžos par tiem arī ļauni domāja un runāja, tad tie bija tikai rūgti acumirkļi, kuņus kā spēcīgs vilnis at-

kal aizskaloja prom viņa gaišā ticība un viņa neizsīkstošās cerības spēks.

Ir zināms, ka starp Goethes laika cilvēkiem ļoti nedaudzi saprata viņa īsto gan dzejnieka, gan cilvēka vērtību, ka lielākā daļa izturējās pret viņu vienaldzīgi, un ka ļoti daudzi viņu karsti apkaŗoja, viņa darbos un dzīvē saskatīja tikai kļūdas, nepilnības un aprēcības. Viņš tad — tā viņu raksturo viņa draugs, kanclers Müllers, esot centies iedomāties viņu stāvoklī, lūkojis saprast viņu viedokli, to sev līdz galam noskaidrot un tad ar to samierināties. Visus savas dzīves piedzīvojumus viņš arvienu esot centies pakļaut kādam augstākam vispārīgam viedoklim, tiem at-rast atbilstošu jēdzienisku formulējumu, tos it kā tīrīt no visa svešā, nejaušā, nepatīkamā, viņu personīgi apvainojošā, un tad no zināmas augstie-nes uz visu skatīties, kā uz neitrālu faktu, kā uz kādu vēsturisku notikumu, par kuŗu mierīgi var spriest.

Goethe arvienu, stāsta kanclers Müllers, visu sīko centies mērot pie lielā, turēties pie paliekošā, pie tā, kā priekšā mazais vēl mazāks kļūst, sa-plok un vairs nedz uztrauc, nedz dusmo. Tā viņš esot bijis laimīgs, ka nodarbošanās ar dabas zi-nībām, sevišķi ar ģeoloģiju, viņam esot devusi rokās šos vislielākos mērogus, tā ka no gadu tūk-stošu tālā viedokļa skatoties viņš varot pavisam mierīgi spriest par to, kas cilvēkam, kas no acu-mirkļa viedokļa visā vērojoties, nebūtu panesams. Tie, kam esot šādas varenas garīga spēka rezerves, esot līdzīgi ļoti bagātiem cilvēkiem, kuŗiem nav jāžēlojas, kad tiem nodeg māja vai nogrimst kuģis, kamēr nabagi un šauri egoistīgi cilvēki jū-toties nelaimīgi pie katras, vismazākās neveiks-mes vai zaudējuma.

Goethe arī citus nemēdza viņu nelaimē žēlot, bet tiem gan lūkoja iedvest drosmi, tos pārcelt pāri visām grūtībām, tos mācīt no augstāka vie-

dokļa uz tām lūkoties, lai ar tām vieglāk galā tiktu. Goethem bija nepanesama pastāvīga žēlošanās par dzīves grūtībām, caur kurām tās taču nevis vieglākas, bet vēl smagākas kļūstot. «Grūtus laikus» vismazāk varot pārvarēt ar vaimanām, bet vienīgi tikai gudrā rīcībā un darbā. Vajagot tādos laikos savus ikdienas darbus darīt, it kā nekas nebūtu noticis. Vislaunākais esot, kad cilvēki, neapmierināti ar savu stāvokli, to cenšoties mainīt ar citu. Katra «pārkravāšanās» arvienu izmaksājot nesamērīgi daudz, gan saimnieciski, gan morālistiski.

Neviena vilšanās un neviens zaudējums Goethem neļāva atnest cerību un ticību dzīvei un cilvēkiem. Viņš saka, ka pēc katra zaudējuma viņa gars arvienu no jauna cēlies augšup un ka viņa skats vēries uz visām pusēm un meklējis, kas no zaudētā vēl var tik saglābts un kas no jauna var tikt darīts. Daudzreiz cilvēka darba enerģijas tiekot vājinātas no skumjām atmiņām, no sirdsapziņas pārmetumiem par izdarītām kļūdām. No tā nevajagot vairīties, to vajagot pārceist, bet vajagot censties to rezolūti pārvarēt. Cilvēks nedrīkstot kļūt par pagātnes vergu, bet tam jābūt tās kungam, par to jāvalda, tā gudri jāizmanto, no tās jāmacās tagadnei un nākotnei par labu. Goethe pats sevi un citus allaž brīdināja no ierašas pārāk daudz un ilgi sevī rakņāties: tas dvēseli padarot tikai slimu. Nevajagot arī pārāk daudz no dzīves sev sagaidīt, prasīt sev no likteņa visādas priekšrocības, nevajagot nodoties bailēm iespējamu grūtību un neveiksmju vai nelaiemes priekšā. Vajagot arvienu vispirms domāt par savu dienas darbu, kurū teicama pildīšana arvienu došot lielu gandarījumu un radīšot labu omu. Tikai garīgi miētpilsoņi dzīvojo mūžīgās egoistīgās cerībās un bailēs. Lai pārvarētu dvēseles ciešanas, kas nākušas caur paša, vai citu vainu, kā Goethe apgalvo, prāts nekā

nevarot darīt, filozofija maz, laiks daudz, bet enerģiska darbība visu.

Bet rezolūti un sirsnīgi darboties varot tikai tas, kas mīlot tos, kuŗu dēļ darbs jādara. Tam kas mīl, visas grūtības viegli esot panesamas, kas mīl, arī visu labāk saprotot un arvienu zinot, kas jādara. Tam, kas mīl, viss esot skaists, viss iekšīgi tuvs, tā dvēsele kļūstot tīra un gaiša un mirdzot, kā «zelta pavedieni».

Viņš saka, ka arī cilvēka doma, kad tā mīlestības spārnota, paceļoties augstāk, ka idejas kļūstot dzīvi radošas ja tās mīlestības apdvestas un entuziasma apskaidrotas.

Bet mīlestība nozīmē cilvēcību. Goethe ir izteicies, ka viņš ar visu, ko savā mūžā rakstījis, galu galā esot gribējis kalpot «īstas cilvēcības triumfam». Viņa augstākais mērķis neesot bijis ne zinātnes, ne mākslas, ne kaut kādas citas kultūras nozares izkopšana, bet pirmā kārtā kalpošana īstas cilvēcības idejas uzvarai. Un tāpēc, kā tas vairākkārt aizrādīts, viņā nebija nekā ārķārtīga, pārcilvēciska, tāda, kas viņu būtu padarījis par vienreizēju izņēmumu, par nekādā ziņā un nozīmē nerasniedzamu piemēru, bet ka viņš bija, ja arī varenu apjomu, tad tomēr caur un cauri normāls cilvēks, viņa dzīve mums visiem var būt par paraugu. Skatoties viņa dzīvē, redzot, kā viens no visģeniālākajiem cilvēkiem, par kādiem stāsta cilvēces vēsture, ir gājis pa šo tīrās cilvēcības ceļu, mēs sākam ticēt, ka arī mēs, vienkāršie, viduvējie un mazie cilvēki pa šo ceļu varam iet. Goethes dzīves grāmatā mēs redzam, — saka Zimmels savā grāmatā par Goethi — kā vienkārši normālais var izaugt līdz vareniem apjomiem, reizē nekā nezaudējot no savas individuālās vērtības, bet to arvienu vēl kāpinot.

Ja daudzi vēstures lielie vīri ar visu, ko tie darījuši un sasnieguši, daudzreiz mūsos modina

mūsu pašu necīguma apziņu, tad Goethes dzīves piemērs mums katram dod drosmi, palāvību dzīvei un pašiem sev, un dod ticību, ka mēs dzīves jēgu varam realizēt, savu dzīvi attaisnot cilvēku un Dieva priekšā, ja vien stipri to gribam.

Fausts.

Ja visi citi Goethes radītie darbi raksturo vienu vai otru viņa dzīves posmu un rāda, kā viņš zināmā laikā redzēja, pārdzīvoja un saprata pasauli un dzīvi, tad Faustā varam izsekot visas viņa garīgās dzīves gaitas, no jaunības līdz dziļam vecumam.

Ja citos viņa lielākos darbos atbalsojas viņa dzīves viena veida konflikti, vienreizējas viņa dvēseles krizes, tad Faustā ir iezīmējies viss, no kā viņš kādreiz cietis, ko meklējis, pēc kā ilgojies, kā maldījies un grēkojis, kā lūkojis grēku izpirkt, kā centies pēc iekšķīga miera un skaidrības par savas paša un visas dzīves jēgu. Mēs zinām, ka Goethem visu mūžu piemita paraša — visu to, kas viņu vai nu iepriecināja, vai sāpināja vai kaut kā citādi viņu iekšķīgi nodarbināja pārvērst tēlos, dzejā. Tā viņš ar visu vieglāk varēja tikt galā, tā ne tik vien sev noskaidroja visus ārējās dzīves notikumus un parādības, bet arī par visu to iekšķīgi nomierinājās. Šis talants, tā viņš pats izteicās, nevienam neesot bijis tik vajadzīgs, kā taisni viņam, tāpēc ka daba viņu pastāvīgi mētājusi no vienas galējības otrā. Tāpēc viss, ko viņš rakstījis, esot it kā lielas ticības apliecības fragmenti par nodzīvoto dzīvi.

Ja tā ir, tad viņa Fausts nav vis tikai fragments vien, nerunā tikai par kaut kādiem atsevišķiem lieliem dvēseles dzīves notikumiem, bet tiešām ir viena liela grēku sūdzēšana un viena liela ticības apliecība par visu viņa dzīvi.

Un tāpēc, ka Goethe, kā jau par to bija runa, bija īsti normāls cilvēks, ja arī cilvēka normas visaugstākā kāpinājumā, tad tas, par ko viņš runā savā Faustā, ir teikts un saprotams katram. Un tāpēc, ka ir tādas dzīves problēmas, kas mūžam atkārtojas, kas arvienu no jauna katram stādāmas, tad tas, ko Goethe Faustā māca (un viņš tiešām arī grib mācīt, un ne tikai tēlot vien), katram cilvēkam, katrā viņa dzīves posmā var būt liels balsts un palīgs. Un ja mēs visu, par ko ir runa Faustā, uztversim nevis burtiski, bet pēc būtības un pēc tā vispārīgās un mūžīgās jēgas, tā tad kā līdzību, simboliski, tad sapratīsim, cik aplams ir bieži dzirdamais spriedums, ka Fausts esot novecojies, neatbilstot vairs modernai dzīvei un modernam cilvēkam. Tā par Faustu var spriest tas, kas dzīvo tikai momentam, tikai šai dienai, kas zin tikai modernās dzīves pārējošās, bet nezina cilvēku dzīves mūžīgās problēmas.

Kā zināms, Goethe pie Fausta ir strādājis 60 gadus, un ja mēs nu, šīs grāmatas beigās, iztirzājot viņa ģeniālo poēmu, runāsim par Goethes visu šo ilgo gadu iekššķīgām cīņām, tad tas mums dos izdevību, vēlreiz sakarā pārskatīt visu viņa dzīvi un šīs dzīves ainu ietvert plašā, visu aptverošā un noslēdzošā lokā.

Goethe savā lielā darba sākumā, it kā priekšvārdam, ir ievietojis savu skaisti un svinīgi elēģisko «Veltījumu». Tam tieša sakara ar pašu traģēdiju nav. Viņš to ir uzrakstījis tad, kad pēc ilgu gadu pārtraukuma, no jauna stājās klāt Fausta turpinājumam.

Atkal no jauna nu viņa acu priekšā parādās viņa mūzas radītie senie tēli. Kā no miglas un tvaikiem tie iznirst un viņam tuvojas. Tie viņam atgādina senas dienas, pirmo mīlestību, pirmo draudzību, mīļus cilvēkus, kas tagad jau aizsaulē, un kas nu vairs nevar klausīties viņa

dziesmā. Vai tie, kas tagad klausīsies, to sapratīs? Bez gala žēl pagātnes, kas sirdij tik tuva, un baigas vientulības sajūta jauno, svešo cilvēku vidū...

«Veltījumam» seko «priekšspēle uz skatuves». Te uzstājas trīs personas, teātra direktors, dzejnieks un jautrā persona. Tie izsaka savas domas par uzvedamo drāmu, par skatuvi, par mākslu un dzeju vispār.

No tīri praktiskā, veikalnieka viedokļa uz visu skatās direktors, kam galvenais — pilna kase. Jautrā persona visu vērtē pēc tam, kādu tas dod baudu. Dzejnieks, dziļi sāpināts, dzirdot abu vieglprātīgos, pat ciniskos vārdus, izsaka savas domas, kas, protams, ir arī paša Goethes pārlicība. Šeit, dzejnieka svētā aizrautībā, karstā patosā teiktie vārdi par dzeju, poētiskā formā dod dzejas jēgas, nozīmes un lomas izsmelošu raksturojumu.

Kas ir dzejnieks?

Dzejnieks ir tas, kas gaišāku un skaidrāku skatu visā vērojas, kas prot atšķirt būtisko no nebūtiskā, kas visu lietu raibajā jucekļī ienes kārtību, kas visu liek saprast tā īstajā jēgā, kas redz ne tikai miesīgām, bet gara acīm un tāpēc arī saredz visa iekšīgo būtību, visa ideju, aiz visa redz garu, redz rosāties dievības spēkus, visu «pārejošo» redz kā mūžības līdzību un dzīvu simbolu.

Lai plašā publika prasa tikai baudu, lai uzņēmējs direktors domā tikai par to, kā kasi pildīt, viņš, dzejnieks, neaizmirsīs, ka viņa īstais mājoklis ir gara pasaule. Tur viņam jāpaliek, tur jārisina sava doma, tur jādarina savi darbi un tie tad jānes, jādāvina cilvēkiem, neraugoties uz to, vai tie viņiem patiks, vai nē. Jo allaž tā mēdz būt, ka visu patiesi lielo un īsto atzīst tikai nākamās audzes.

Kā varena operas uvertūra, kā svinīga maje-

stātīga prelūdija, skan «Prologa debesīs» brīnišķīgie panti.

Dievs tas Kungs ir aicinājis pie sevis svinīgā audiencē savu saimi, trīs erceņģelus un arī Sātānu.

Pirmie, īstie Dieva kalpi un bērni, slavē Dieva radību. Rafaēls dzied slavas dziesmu pērkondimdošai saulei, mūžīgās gaismas nesējai un avotam, kas arī viņiem, Dieva kalpiem, dod spēku viņu darbam — teikt un slavēt Dieva godību, viņa radības skaistumu, kas arvienu vēl tikpat liels, kā pirmā radības dienā.

Gabriēls vērs skatu uz mūsu zemi, kur mainās paradīzes gaišums ar drausmīgas nakts tumsu, bet kur viss mainīgais ietverts mūžīgā kārtībā, debesu sfairu stingri likumīgās gaitās.

Michaēls vēl dziļāk ieskatās mūsu zemes rosībās, kur brāžas neganti viesuļi, zibeņos un pērkoņos visu jauc un ārdā, bet kur Dievs pats, kā lēna vēsma, pār visu staigā. Visi trīs tad kori vēlreiz apliecina savu svēto sajūsmu par Dieva darbiem, kas mūžam cēli, kā pirmās dienas spožumā.

Griezīgs pretstats šai slavas dziesmai ir Sātāna, Mefistofeļa, vārdi, kādos viņš apsveic Dievu un viņa saimi. Viņš atvainojas, ka nevarot tik skaisti runāt, kā eņģeļi, ka tas viņam arī nepiestāvēt, ka Dievam pat smiekli nāktu, ja šis ierunātos tādā pat patosā, ja vien Dievs, kā viņš, ironizējot debesu svinīgumu, piebilst, vēl nav aizmirsis smieties. Viņš visā ir noklausījies un noskatījies, visu izspiegojis, bet, kā eņģeļi visu redz skaistu, tā viņš visu redz nejēdzīgu un muļķīgu. Dieva radība vis neesot tikpat skaista, kā pirmā dienā, bet tikpat dīvaina, kā pirmā radības brīdī. Visdīvainākais Dieva radījums esot cilvēks. Dieva dāvāto debesu gaismu, prātu, viņš izmantojot tam, lai būtu lopiskāks par lopiem.

Kad Dievs iejautājas par Faustu, savu kalpu, tad Mefistofels arī par to izsakās nirdzīgi un nicinoši, it īpaši zobojas par viņa nenosvētību, trakumu, par nemieru, kas viņam liekot izdarīt vislielākās neprātības.

Kad Dievs Faustu aizstāv, slavē un apgalvo, ka viņš gan atradišot pareizo ceļu, Mefistofels zvēr, ka viņš ar Faustu varētu izdarīt, ko vien grib, ka viņu viegli varētu tik tālu novest nost no Dieva ceļiem, ka tas zemes pīšļos vārtītos.

Viņš gatavs ar Dievu saderēt, ka viņam izdosies to panākt.

Bet Dievs Faustam tic, zina, ka viņš savā būtībā labs, tic, ka Sātānam nekad neizdosies viņu aizvilināt prom no gara pirmavotiem. Viņam nav bailes no velna, viņš to pat nenīst, atļauj viņam rīkoties, tic, ka viņa kritika cilvēkiem pat var atnest labumu, tāpēc ka tā uztur možu garu.

Bet ar saviem kalpiem, īstajiem Dieva bērniem, Dievs atvadās draudzīgi un svinīgi: lai viņi turpinot priecāties par pasaules skaistumu, lai viss topošais, mūžīgi dzīvais un rosīgais viņus kā mīlām rokām skaujot, un lai to, kas visā vēl neskaidrs un plūstošs, noskaidrojot un ietverot mūžīgās idejās.

Kā operas uvertūrā mēdz ieskanēties operas pamatmotīvi, tā šai «prologā debesīs» sadzirdami galvenie traģēdijas motīvi: cīņa starp labo un ļauno, starp gaismu un tumsu, cīņa starp Dievu un Velnu ap Fausta dvēseli.

Fausta zemes dzīves likteņus redzēsīm norisināties gan dabas un paša dvēseles spēku, gan arī pārzemisku, pārdabisku, noslēpumainu, mistisku spēku cīņās. Tā tad Goethes Faustu varam nosaukt par mistēriju, tāpat kā Goethe katra cilvēka dzīvi uzskatījis par mistēriju, kurā nebūt ne viss ar prātu tverams un izskaidrojams, bet kurā valda arī neizpētāmas augstākas varas, kas

būtībā savā ir un paliek līdz galam neizskaidrojams brīnums.

Tragēdijas pirmās daļas pirmā cēliena monologos mums atvešas Fausta izmocītā dvēsele. Goethes Fausts nav līdzīgs angļu rakstnieka Marlova (Marlowe) Faustam, kas ir egoists, mantas un slavas kārīgs, kas grib būt stiprs un gudrs, lai varētu no dzīves visu ņemt, lai to varētu pilniem malkiem baudīt.

Goethes Fausts gan arī piemin to, ka viņam neesot nedz naudas, nedz slavas, un ka viņa dzīve esot suņa dzīve. Bet tas nav galvenais. Viņa sāpes nāk no dvēseles dziļiem konfliktiem, kas dzimuši nespēka un niecīguma apziņā attiecībā uz bezgalīgo un mūžīgo. Fausts grib dzīvot bezgalībā, visumā, saplūst ar to, izjust to sevi. Viņš alkst šīs dziļās iekšējās vienības ar visu. Viņš visā dzīvē tikai tad varētu saredzēt augstāku jēgu, ja ar visu būtību varētu iekļauties visumā un tanī dzīvot. Fausts cieš no tam, ka viņa dzīve nav nekas, salīdzināta ar pasaules bezgalīgiem, neizsmeljamiem saturiem. Goethes Fausts, radošā ģenija, mākslinieka, dzejnieka fantazijā dzimušais, tā tad arī pats radošs gars, nevar panest, ka viņš nevar dzīvi veidot tā, ka arī pats savai dzīvei nespēj dot tādu formu, lai tā saskaņotos, saplūstu ar visuma dzīvi. Viņš savu mazo, aprobežoto, cilvēcīgo es grib iepludināt bezgalīgās visdzīves ūdeņos, bet tam tur negrib ļaut izkust, pazust, bet to grib uzturēt, sajūst, izdzīvot viņa vienreizējā eksistences formā. Goethes Fausts vienādi stipri grib sevi pašu glābt, to izveidot, attīstīt, kāpināt, un līdz ar to grib justies viens ar visu. Viņš negrib nebūt, nē, viņš grib būt, grib būt viņš pats, viens vienīgais tāds radījums, viņš negrib nekā no sevis zaudēt, bet viņš nevar panest dzīvi šaušalīgā izolācijā, kā no visuma atšķeltu daļu, fragmentu, niecīgi žēlu atomu. Tāpēc, ka Goethe bija radošs gars, viņam pašam ne-

panesama bija doma, ka viņš varētu izgaist, izplūst visumā, pats sevi nepiepildījis, neizveidojis un nepārradījis. Bet tāpēc, ka Goethe arī reizē bija reliģiozi noskaņots, tāpēc ka viņš alka vienības ar Dievu, ka ilgojās pēc «klusuma un miera Dieva Kunga paspārnē», viņu nevarēja apmierināt izolētās individuālītātes pilnības ideāls.

Šis konflikts ir cīņa starp acumirkli un mūžību, starp telpā ietvertu un bezgalīgu, starp relatīvo un absolūto, starp mūžības ilgām un acumirkļa baudu, starp īstenību un ideālu. Kur šis konflikts nav izlīdzināms, kur izeja nav atrodamā, kur skaidrība nav gūstama, pretējo motīvu iekšķīgs apvienojums neiespējams, tur cilvēkam jāsabruk, tur viņam dzīve jāienīst un jānolād, kā to Fausts arī dara, pēc tam, kad ir pārliecinājies, ka viņš ir tikai cilvēks, tikai nabags zemes tārps.

Viņš ar visiem dvēseles spēkiem bija tiecies tvert pēdējo skaidrību, galīgo patiesību, skatīt vaigu vaigā vispirms visas radības, visas pasaules, tad zemes valdošo garu, bet dziļi un galīgi satriekts bija pārliecinājies, ka viņš to nespēj. Viņš no garu valstības bija dabūjis atbildi, ka viņš patiesībā tikai ir tas, kas ir, ir necīgs radījums, kas var saprast tikai sev līdzīgu un var darīt tikai to, kas ir maza, necīga cilvēka spēkā.

Nu vairs visai viņa dzīvei nav nekādas jēgas, nu no dzīves var, vajaga aiziet prom, tā ir jānomet zemē, kā novazāts tērps.

Fausta konflikti bija paša Goethes dvēseles konflikti, kādus viņš sevišķi sāpīgi pārdzīvoja pirmos gados Veimārā, kas viņu būtu noveduši pie sabrukuma, ja viņš nebūtu bēgtin aizbēdzis uz Itāliju, kur kļuva vesels, kur sāka saprast, kā panākams, kā nodibināms apvienojums starp šķietami nesavienojamiem spēkiem un tieksmēm.

Mēs zinām, ka Goethe, lai gan līdz mūža galam viņam šis faustiskās sāpes nepalika svešas,

tomēr ar laiku iemācījās un prata tās pārvarēt, prata acumirkli saistīt ar mūžību, katrā ielikt kaut ko mūžīgi vērtīgu, katru dziļi un sirsnīgi izdzīvojot un katrā visu cenšoties darīt mūžīgo ideju garā un virzienā. Un tad vienādi stipri izjuta gan pārdzīvojamo skaisto acumirkli, gan mūžīgo, absolūto skaistumu, vienādi stipri gan savu individuālo es, gan savu vienību ar visu. Bet kamēr viņš to vēl neprata, viņš grima dziļā pesimismā, tāpat kā viņa Fausts.

Fausts nu dzīvi nīst, viņš grib aiziet no tās pavisam, viņš satver kausu ar nāves zālēm un ceļ to pie lūpām.

Un ja viņu arī šinī acumirkļī no nāves glābj Lieldienas svētā dziesma, kas viņā modina vis-skaistākās jaunības dienu atmiņas, jaunu cerību un jaunu ticību dzīvei, tad tikai uz īsu brīdi. Pēc varenēm svaigu spēku uzplūdiem nāk atkal atplūdi, un vēl dziļākā pesimismā Fausts nu dzīvi nolād un ir gatavs nodoties pašam Sātānam.

Mums šeit jāsaprot, ka Fausts dzīvi nolād nevis par to, ka to turētu par ļaunu, ka tanī neredzētu nekādas jēgas. Viņš par to nemaz nešaubās, ka dzīvei ir jēga, bet jūt, ka pats ir par mazu un par vāju, lai to varētu tvert, izsmelt, piepildīt. Viņš sajūt pasaules bezgalību un skaistumu, bet jūt, ka viņš to nevar sevī uzņemt, ka nav spējīgs viņas dzīvē pilnā mērā dalību ņemt. Viņš sajūt arī ik kuŗa katra skaista acumirkļa dievišķību, bet nevar panest to, ka tas viņam nevar ilgstošu mieru dot. Tāpēc viņš arī šos skaistos acumirkļus, tāpēc visu savu dzīvi lād, un tāpēc, tādā galīga pesimisma un iekšķīga sabrukuma brīdī, Mefistofelim tik viegli ir viņu uzvarēt.

Viņš Fausta sāpīgo apziņu, ka viss ir tikai pārejošs, relatīvs, vēl pastiprina, jo viņš, Mefistofels, taču tieši pārstāv šo ieskatu par visa iznīcību, nevērtību, bezjēdzību, relatīvitāti. Un

Faustā vēl dziļāk tam licis iesakņoties, viņš to viegli spēj pārlicināt, ka, ja vispār grib tālāk dzīvot, tad vienkārši jāmeklē dzīves bauda. Tas tagad šķiet esam vienīgais glābiņš, vienīgā izeja. Mefistofels gan it labi zina, ka arī visi baudas mirkli tāpat pārejoši, niecīgi, bezjēdzīgi, bet tomēr Faustu ar tiem kairina. Un jo dziļāks Fausta iekšējais sabrukums, jo nevarīgāks viņš jūtas, jo vieglāk Mefistofelim sakaisēt viņa asinis ar svelmaini kārdinošām baudas ainām.

Bet kad nu Fausts viņam paklausa un kad Grietiņas mīlestībā atrod visgaišāko laimi, tad vēlāk ne tik vien vēl sāpīgāk sajūt, cik arī tā ir īsa, bet nu viņā dzimst jaunas, vēl karstākas sāpes un ciešanas, kādas viņš vēl nekad nebija pazinis, dzimst savas vainas, sava grēka mocošā apziņa. Nu vairs nav tikai sāpes par to vien, ka nav iespējams acumirkli vērst mūžībā, bet nu ir nepanesamas sirdsapziņas mokas par to, ka paša personīgas laimes meklēšanā ir izpostīta sveša dzīvība. Šīs mokas Fausta dvēselē ir vēl daudz dziļākas par viņa pasaules sāpēm. Viņam ir nepanesami tikai domāt vien par to, ka viņš ar savas dzīves lokiem sapinis mīlas meitenes dzīves lokus un viņu tomēr nav uz mūžu pie sevis varējis saistīt un paturēt, ka viņš tai nevis siltu mājas vietu devis savā tuvumā, bet ka viņu salauzis, ka izpostījis viņas laimi, ka to pazudinājis.

Ari tas ir paša Goethes dvēseles konflikts. Kad viņš bija aizgājis no mīlās, vienkāršās lauku meitiņas, Friderikas, viņš to sajuta kā lielu vainu, kā smagu grēku. Pēc tam, kad Goethe bija sapratis, ka viņš nevar un pat nedrīkst uz mūžu saistīties ar mīlo meiteni, ka viņam dzīvē citi, daudz lielāki uzdevumi, ka šāda karstu jūtu uzplūdos nodibināta saistīšanās viņu kavētu šos uzdevumus veikt, ka tā viņam salauzta spārnus, kas tam vajadzīgi augstākai un tālākai lidošanai,

viņš tomēr reizē sajuta, ka tam uz sirds uzgulies smags grēks, ka viņš izdarījis lielu noziegumu.

Daudzi Goethes dzejoļi, kuŗus viņš savā mīlestības laikā uzrakstīja, kā arī šīs mīlestības atstāsts viņa atmiņu grāmatā mums liek nojaust ne tik vien Goethes gaišās jaunības laimes brīžu mirdzumu, bet arī viņa ciešanas un sirdsapziņas mokas pēc aiziešanas no Friderīkas. Lai gan Goethe savā autobiografijā arvienu par sevi runā ļoti atturīgi, tad tomēr mēs nojaušam, cik neizsakāmi viņš cietis sava neizpērkamā grēka apziņā.

Goethes aiziešana no Friderīkas nebija vieglprātīgs solis, bet arī nebija vienkāršs praktisks aprēķins. Ja tā būtu bijis, Goethe no tā nebūtu tik dziļi cietis. Tiem, kas, vai nu aiz vieglprātības, vai aiz aprēķina atstāj bijušās mīlākās, gan nekādas tiesības nav atsaukties uz Goethes, viņus it kā attaisnojošu piemēru. Goethe subjektīvi nevarēja, objektīvi nedrīkstēja ziedot savu iekšķīgo brīvību jauneklīgai mīlestībai. Viņš vēl bija pārāk jauns, vēl pats auga, tapa, vēl nebūt nepārredzēja savu garīgo spēku inventāru, nemaz vēl nevarēja būt skaidrībā par to, kādā veidā vislabāk drīkst izlietāt savas garīgās bagātības, cik tālu drīkst uzņemties noteiktus pienākumus pret otru, tikpat jaunu cilvēku, kā viņš pats. Viņš personīgi sajuta, un objektīvi tas arī bija pareizi, ka nedrīkst savus garīgos spēkus, kā rīcībā esošu kapitālu, ieguldīt tik pārāk agras laulības un ģimenes dzīves saistībās. Ar to nav teikts, ka ģeniāliem cilvēkiem viss ir atļauts, arī doto vārdu lauzt, arī cita cilvēka sirdi lauzt. Šeit Goethe nav jāaizstāv un jāattaisno, bet ir tikai jāreda, kā viņš, radot bezgalīgas sāpes mīlotai meitenei, tomēr arī pats sev sagādāja tādas pat ciešanas, bet ka viņam tas bija jādara, tāpēc ka viņā bez mīlestības spēka rosījās vēl citi, vēl stiprāki spēki, nepārvarami, dai-

moniski, kas viņu vilka un dzina tālāk, kas viņam neļāva pilnīgi, ar visu būtību, atdoties gaisājam laimes mirklim. Lai Goethe mīlestībā arī pārdzīvoja pavasarīgu gaišu svētlaimību, tad reizē arī ik brīdī sajuta, ka viņā kaut kas briest, kas nevar un nekad sev nevarēs visu gūt šinī mīlestībā, kam ar to nepietiks, kas tās idiliskās laimes mirkļos tomēr nekad neatradīs mierinājumu. «Es esmu laimīgs. To es jūtu. Un tomēr viss mans laimes saturs ir viņojošas ilgas pēc kaut kā, kā man nav, kā es nemaz vēl nepazīstu.» Šīs «viņojošas ilgas» pēc kaut kā cita bija viņa ģenija balsis, un tās bija stiprākas par tām, kas viņam solīja skaistu acumirkļu laimi.

Šeit, kā teikts, Goethe nemaz nav jāattaisno, tāpat kā viņš pats sevi nekad nav lūkojis attaisnot, bet tikai ir jārāda šī konflikta bezdibeņi, cīņa, kādu viņš toreiz ar sevi izcīnīja, kad bija jāizvēlas vai nu idilisku mīlestības laimi, vai smagā, bet vilinošā un par svētu atzītā pienākuma ceļu, kuŗā, viņam pašam vēl skaidri neapzinoties, to tomēr neatlaidīgi aicināja viņa ģenijs, prasot no viņa visus nedalītus gara un dvēseles spēkus.

Viņš atradās krustceļā. Un kad paklausīja sava ģenija, sava «daimona» aicinājumam, kas no viņa prasīja visu, viņš to nedarīja vieglā un priecīgā prātā, un ne bez iekšējām smagām cīņām, bet ar smaga grēka apziņu, no kuŗas viņš visā mūžā vairs nevarēja atbrīvoties.

Kad mums saprotami Fausta ciešanu dziļākie iemesli, tad viss, ko lasām Goethes traģēdijā par viņu, mums ir saprotams, un nav vajadzīgi nekādi komentāri. Arī tīri simboliskie skati, Fausta sarunas ar gariem, visa Mefistofeļa rīcība, Valpurģu nakts drausmīgie notikumi, raganu virtuves ainas, viss tas ir labi saprotams, nerunājot nemaz par tīri reālistiski tēloto cilvēku raksturiem, dzīvi un likteņiem. Ja daži simboliski skati, vai viena otra alegoriska persona nav arvienu pil-

nīgi saprotama, tad tam nav jāpiegriež sevišķi liela vērība. Goethe pats allaž ir aizrādījis, ka nevajagot par daudz rakņāties visos sīkumos, nevajagot tanīs visos meklēt nez' kādus noslēpumainus nodomus, un ir zobojies par tiem, kas to dara. Vajagot arvienu lūkot tvert pamata motīvu, vispārīgo noskaņojumu, nelauzot galvu kā kaut kādu sarežģītu mīklu minēšanā. Tā p. p. nav vajadzīgs sīki izpētīt, ko nozīmē katrs runāts vārds, katra figūra, katra noslēpumaina manipulācija raganu virtuvē. Pietiek ar to, ka mēs sajūtam, kā Fausts šeit iestieg dubļos un netīrumos, kā zaudē cilvēcīgo cieņu, kā zem nešķīstās apkārtnes iespaidiem pats kļūst nešķīsts un, iedzēris raganu darināto šķidrumu, tikai dzīvnieciskām dziņām vēl klausā. Tas pats sakāms par Valpurģu nakts šaušalīgajiem skatiem, un par Valpurģu nakts sapni.

Faustu, kā zināms, visās gaitās pavada Mefistofels, kas, gribēdams viņu pazudināt, solījies viņam kalpot, visas viņa vēlēšanās izpildīt, ar ko cer viņu pilnīgi dabūt savā varā.

Mefistofels koncepcijā un izvedumā ir ģeniāli darināts tēls. Ja viņš arī ir simboliski, bet ne reālistiski tēlots, tad tomēr izpauž īstāko īstenību. Viņš iemieso visu velnišķīgo, nejēdzīgo, riebīgi nirdzīgo, kas ir ļaunos cilvēkos, tādos, kam nekas nav svēts, kas nekam labam netic, kas visur, arvienu, katrā cilvēkā redz tikai dzīvniecisko, lopisko, kas nepazīst citus motīvus dzīvē, kā tikai egoismu, dzīvnieciskās dziņas, baudas kāri. Goethes Mefistofels ir ģeniāls. Visu negatīvo dzīvē un cilvēkos viņš redz ar tiešām velnišķīgu gaišredzību, viņa spriedumos visos tāpēc arvienu ir daļa, dažreiz pat ļoti liela daļa patiesības. Viņš ar savu kaut arī aiz ļauniem motīviem dzimušo kritiku skaras klāt daudz tādām, kas tiešām ir kritizējams, kam kritika nāk tikai par labu. Ir tā, kā pats Mefistofels par sevi saka, un

kā Fausts un Goethe pats ticēja, ka viņš arvienu ļaunu grib, bet galu galā kaut ko labu rada. Un nevar noliegt, ka Mefistofels pašam Faustam patiesībā labu dara, ka viņš to ar savu aso, nesaudzīgi dzēlīgo kritiku pat audzina.

Goethe pats dzīvē cienīja tādus kritiskus cilvēkus, pats labprāt ļāva sevi kritizēt, ne tikai labvēlīgu, bet arī dzēlīgi ļaunu kritiku nemēdza ņemt ļaunā, no tās arvienu mācījās un par to bija pateicīgs. Tā viņš cienīja un mīlēja savu draugu Merkū, kas arvienu pie visa stājās klāt ar zobgalīgām piezīmēm, kas pašu Goethi, viņa rakstus, viņa vienu otru darinājumu arī pēla, un no kuŗa Goethe bez šaubām ir ņēmis vienu otru vilcienu sava Mefistofeļa tēlojumam. Goethe labprāt panesa Herdera daudzreiz visai netaktiskos, īgni ironiskos aizrādījumus, savā sirdī par tiem bija pat pateicīgs.

Mēs zinām no traģēdijas prologa, ka pats Dievs atzīst velna relatīvo nozīmi un vērtību, tura viņa zobgalības par vajadzīgām, brīžiem par veselīgām, lai cilvēki pašpeticībā un mierā neaizmigtu. Goethes dabā pašā bija šis kritikas gars, arī pašam pret sevi, diezgan stiprs. Viņa paša sirds «velns» viņu bieži smagi tirdīja, ar pastāvīgu kritiku, neticību, šaubām. Un daudz kas no tā, ko Mefistofeli dzirdam runājam, patiesībā ir Fausta, t. i. paša Goethes doma, un mēs viņa traģēdijā visu labāk sapratīsim, ja neaizmirsīsim ka Faustā arvienu rosās divi spēki, viens otram naidīgi, viens otru noliedzot un daudzreiz sīvi apkaŗojot, viens ar savu noteikto jā, otrs ar savu visu noliedzošo nē. Labais un ļaunais, gaišais un tumšais, ticība un neticība, entuziasms un kritika, dziļa palāvība un drūms pessimisms, sajūsma par viscēlāko un tumšas dziņas, viss tas mājoja paša Fausta, arī paša Goethes sirdī. Tāpēc mēs visas sarunas starp Faustu un Mefistofeli, visus lielos dialogus arvienu labāk sapratīsim, ja iedomāsimies runā-

jam šis paša Fausta dvēseles divas balsis kā divus cilvēkus, pretiniekus, naidniekus.

Un kā katra cilvēka «velns» viņa sirdī atrod daždažādus vārdus, rādās visādos veidos, cenšas panākt savu mērķi visvisādiem līdzekļiem, tā Goethe savu Mefistofeli rāda nevis vienā veidā, vai nedaudzos, kā tautu pasaka, vai arī kā citi lieli dzejnieki, Dante, Miltons, Klopštoks, kuŗu velns arvienu iemieso kaut kādu vienu nejdzības, ļaunuma, šausmu veidu, bet rāda viņu simts dažādos attēlos. Patiesībā visvelnišķīgāks, neatvairāmāks, bet tāpēc arī visbīstamāks taču ir tāds velns, kas var parādīties visos veidos, visās mēlēs runāt, uz visām cilvēka dvēseles stīgām spēlēt. Un tā mēs Goethes velnu redzam gan visā viņa kailā lopiskumā, gan arī svinīgu un svarīgu, pat impozantu. Te viņš melna pūdeļa veidā, vakara krēslā, ap Faustu ugunīgu lokus met, te viņš parādās kā elegants kavalieris, sarkana zīda tērpā. Mēs viņu dzirdam smalki glaimojam, bet arī lādam un dzēlīgi zobojamies. Profesora tērpā viņš pieņem jaunu studentīņu un ar savām velnišķīgām mācībām saindē viņa jauno dvēseli. Viņš melo, kairina, ar izsmalcinātu diplomāta gudrību apmulšina prātus un paved. Te viņš ir glums kā zutis, spiegs, lišķis, līdējs, te ļauna sarkasma pilns, atklāti bezkaunīgs un rupjš, nejdzīgi cinisks un, velnišķīgā humorā pat pats par sevi smejas. Viņš ir gudrs un ģeniāli asprātīgs un redz dzīvē un cilvēkos daudz tāda, ko cits nemaz nemana un neierauga un izteic domas, kas, ja arī neietver visu un pilnu patiesību, tomēr dažreiz atver plašus horizontus, uz daudz lietām met apzīlbinošu gaismu. Daudzi Mefistofeļa asprātīgie izteicieni ir kļuvuši it kā par dzelzs inventāru dzīves un cilvēku kritikā un no viņa paradoksāliem izteicieniem var izlobīt neizmirstamas, kaut gan arvienu dzēlīgas, bet žilbinoši asprātīgas sentences.

No tīri reālistiski tēlotām traģēdijas perso-

nām visplastiskākais ir Grietiņas tēls. Bija laiks, kad uz Grietiņu skatījās kā uz pārāk mazu cilvēku, uz niecīgu, padumju meiteni, neredzēja viņā vienkārši, bet dziļi un cēli cilvēcīgo, pat varonīgo, aizgāja viņai garām bez sirsnīgas līdzdalības, nepaguva nemaz saskatīt Goethes ģeniālitāti, ar kādu viņš tēloja šīs jaukās meitenes raksturu, dzīvi un likteņus.

Grietiņa, kaut arī tai ļoti šaurs garīgs apvārksnis, lai viņā arī saskatāmas visādas sīkpilsoniskās dzīves negatīvas pazīmes, lai tā arī nav spējīga pacelties pāri šīs dzīves sastingušai un nežēlīgi necilvēcīgai morālei, kas viņu noved pie nozieguma, ir bez gala mīli cilvēcīga, maigi un īsti sievišķīga. Bet līdz ar to viņā ir liels dvēseles spēks, pat varonība, kas it īpaši parādās cietuma skatā. To pa lielākai daļai gan lasītāji, gan arī skatuves mākslinieki pārprot, iedomādamies Grietiņu kā pilnīgi prātu zaudējušu sievieti, kas runā nesakarīgus, neprātīgus vārdus, nezina un nesaprot, kas ap viņu notiek, kuņas garīgā seja pavisam iznīcināta. Tā nav. Ja viņai arī «nabaga galva, nabaga prāts, sajaukts un plosīts un samulsināts», tad tomēr arī tagad vēl, mazākais dažos gaišākos brīžos, viņa apzinās, ka viņa grēciniece, ka viņai lielais grēks jāizpērk, ka viņa nedrīkst aiziet no pelnītā soda. Viņa tikai lūdz, kad būs mirusi, lai viņu aprok ne pārāk tālu no viņas mīļajiem. Un pat viņas sievietes, līgavas, mātes viss maigums vēl parādās, kad viņa šīs cietuma ainas beigās, kad Fausta šaušalīgais pavadonis to aizvelk prom, un kad viņš aiz cietuma durvīm pazūd, rūpēs nevis par sevi, bet par viņu, pati sevi aizmirstot, nāves bailēs viņa vārdu sauc.

Kad izsekojam visas Grietiņas mocnieces gaitas, tad mūs tiešām, kā pašu Faustu «sagrābj visas cilvēces posts un vārgs». Iedomāsimies viņas sirds nemieru jau pēc pirmās satikšanās ar Faustu, pirmo vainas uztraucošo nojautu, viņas

izbailes un kaunu, kad viņa noklausās meiteņu tenkās pie akas. Tālāk viņas sagrauztās dvēseles lūgšanu Dievmātes tēla priekšā, mirstošā brāļa drausmīgo lāstu, skatu baznīcā, kad viņa Dievu lūdzot dzird aiz sevis šausalīgo Mefistofeļa balsi, pār sevi dzird plūstam ērģeļu dunoņu un koŗa dziesmu, kas viņā modina nojautu par mūžīgo sodu un pazudināšanu; lai atceramies, kā viņa cietuma salmos, vaŗām ŷvadzot, nāves bailēs, mulsā prātā, pus atceras, pus neatceras bijuŗo, pus saprot, pus nesaprot to kas ir, samaina pagātni ar tagadni, ŷausalās paredz nākotni ar sodu pie grēka staba!

Ja Goethe pasaulei nekā cita nebūtu atstājis, kā ŷo Grietiņas traŗēdiju, viņŗ jau būtu pieskaitāms pie pasaules vislielākiem dzejniekiem un visdziļākiem cilvēku dvēseles tulkiem.

Fausts pats traŗēdijā nav tēlots tik reālistiski, kā Grietiņa, jo viņa dzīvi daudz skatos redzam norisināties gluŗi nereālā pasaulē. Ja viņŗ tāpēc mūsu priekŗā nestāv tik dzīvs un ārēji tik plastiski tēlots kā Grietiņa, tad viņa dvēseles pārdzīvojumi ir tik dziļi patiesi, tik aizgrābjoŗi un satricinoŗi attēloti, ka, ja ne ārējais, tad Fausta iekŗējais cilvēks mums kļūst pavisam saprotams un tuvs.

Kas zīmējas uz visām citām drāmas personām, tad tās ir tēlotas ar nepārspējamu meistarību. Tāds ir Grietiņas godīgais, mazliet bramanīgais brālis Valentīns, tāds ir Fausta famulus, prozaiskais, pedantiskais, mazliet komiskais, bet godīgais un Faustam sirsnīgi padevīgais Vāgners, tāds ir jaunais studentinŗŗ, kas atnācis pie doktora Fausta, bet kuŗu saŗem Fausta tērpā Mefistofels un viņu apstrādā savā garā un virzienā, tāda ir Grietiņas kaimiņiene, praktiskā, parupjā un sentimentālā Marta ŷvertleinas kundze, tādi ir, kaut arī tikai aprautās kontūrās uzместie mazpilsētnieki, kuŗu jautrībās Fausts ar prieku noskatās

Lieldienas rītā, tādi ir piedzērušie studenti Auerbacha pagrabā.

Valoda Fausta pirmā daļā ir neizsmelami bagāta, pielāgojoties ik kuŗai situācijai, elastīgi piekļaujoties katra motīva īpatnībai, te patētiski svinīga, te rotaļīga, te atkal baigi uztraukta, vietām liegi daiļskanīga, kā dzidra muzika, vietām dārdoša kā pārkoņa grāvieni.

Traģēdijas panti dziļi iespiežas dvēselē, dziļas dzīves gudrības sentences paliek atmiņā visu mūžu. Nav cilvēka dzīvē tāda stāvokļa, kuŗā viena otra no šām dārgajām, citā valodā grūti tulkojamām vārsmām neiekristu prātā, vai nu saldu baudu dodot, vai skaidrību un mieru, vai sirsnīgu līdzjūtību modinot cilvēku baigajiem likteņiem, dažreiz spalgu gaismu metot visdrūmākajā tumsā, visdziļākajās dzīlēs, nojautu modinot par vistumšākajiem dzīves noslēpumiem un brīnumiem. Neizsmelāmi dziļumi atveŗas to pantu mūzikā, kuŗā skan kosmiskās dzīves mūžīgie motīvi, monumentālos simbolos liekot nojaust to, kā būtību nekāda zinātne, nekāda filozofija nespēj izskaidrot.

Lai atcerāties kaut Fausta vārdus, kad viņš burvja grāmatā ierauga Makrokosma zīmi, tanī gremdējas un nu it kā gara acīm redz norisināties visdzīves varenās darbības procesus:

«Kā vienībā viss kopā aužas,
Viens otrā dzīvo, viens otrā glaužas!
Rit augšup, lejup debess spēki maiņus,
No rokas rokā sniedzas zelta spaiņus!
Tie svētības pilošos spārnus cilda,
Un zemi un debesi viņi silda,
Ar saskaņām pasaules plašumu pilda!»*)

Vai zemes gara vēsti par savu darbību:
«Dzīvības straume, aukainais darbs,
Viņos es līgoju,

*) J. Raiņa tulkojums. Ari nākamie panti tāpat.

Viļņoju, zvīgoju!
 Mūžīgi mirt un dzimt,
 Jūrā celties un grimt!
 Kvēlošās ainās
 Dzīvība mainās;
 Laikmeta dūcošu šaudīkli šaudu,
 Darinu dievībai dzīvības audu.»

Vai eņģeļu dziesmu Lieldienas naktī, kas vēsta Kristus augšāmcelšanos un pēc tam Fausta paša augšāmcelšanās pantus:

«No jūsu dziesmas mostas atmiņā
 Mans ziedon's tālā, jaukā bērņībā;
 Nāk senās dienas, mīļi mani skauj
 Un soli pēdējo man neatļauj.
 Ak, saldā debess dziesma, tālāk skani!
 Sirds mīksta top, tu dzīvei atdod mani!»

Nav skaistākas, priecīgākas jaunā pavasara sumināšanas, kā Fausta vārdos, kad viņš, jaunu dzīvi sākot, apsveic Lieldienas rītu:

«Jau strautiņi čalo no ledus brīvi,
 Caur ziedoņa smaidiem dzīvība modās;
 Pa ielejām zaļo, un cerība rodas.
 Un vecene ziema, nemīlot dzīvi,
 Uz kalniem un grāvām atpakaļ dodas.
 Gan nespēka dūsmās tā tiecas brāzt
 Pār zaļajām pļavām vēl krusas šalti;
 Bet saulīte steidzas tās valstību gāzt
 Un necieš, ka spīd vēl kur sniegi balti.
 Tā visu veido un dzīvību raisa,
 Un ziedonim tūkstošām krāsu tā maisa...»

Vai kad Fausts, mājās pārnācis, savas istabas silto maigumu apsveic:

«Kad istabiņas šaurā telpā
 Spīd lampa maigā gaišumā,
 No jauna spirtums rodas elpā,

Sirds nāk ar sevi saskaņā.
Tad domu bari spārnos celas,
Un cerība mums atkal zied;
Turp steigties ilgas deg un svelas,
Kur dzīves avots mūžam riet.»

Un tad Grietiņas dziesmu pie ratiņa:

«Man miera nav,
Sirds sēras jūt;
Es nevaru mūžam
Vairs miera gūt...»

Un viņas lūgšanu Dieva mātes tēla priekšā:

«Vērs' vaigu,
Vēl vārgā maigu,
Uz mani žēligi, sāpju māt!
Tev sirdī šķēpi,
Uz tavu klēpi
Tev mirušo dēlu nes guldināt.

— — — — —
Kur esmu agri, vēli,
Cik žēli, žēli, žēli
Še krūtīs manim kļūst!
Kur vien es stāvu, eju,
Es as'ras leju, leju,
Sirds man vai pušu lūzt.

Ar asarām rasināju
Pie loga puķes šorīt,
Kad dienai austot gāju
Priekš tevis viņas šķīt.»

Aizraujoši skaista ir Grietiņas saruna ar Faustu par Dievu, un Fausta poētiskā ticības ap-
liecība:

«Viņš, visa atvērējs,
Visa turētājs,
Vai Viņš netver un netura
Tevi, mani un sevi pašu?

Vai debess nejumas tur augšā?
 Vai zeme neguļ šē apakšā cieti?
 Un, laipni mirdzot, vai nekāpj augšup
 Mūžīgās zvaigznes?
 Vai es tevī neskatos aci acīs?
 Un vai netraucas viss
 Galvā un sirdī tev,
 Un plūdo mūžīgā noslēpumā,
 Neredzot — redzot ap tevi apkārt?
 Pildi ar to savu sirdi, pāri pilnu,
 Un ja šinīs jūtās tu laimes pārņemta,
 Sauc tad to, kā tu gribi:
 Sauc laimi! sirdi! mīlu! Dievu!
 Man nava vārdu
 Priekš tā! Viss tikai jūtas.
 Vārdi ir skaņa un dūmi,
 Kas apmiglo debesu kvēli.»

Drausmīgi ir panti, kuņos attēlotas Valpurģu
 nakts šaušalīgās ainas kalnos:

«Ūpis ūkšo savas gaudas;
 Apogs, sāmels, sīlis skraida.
 Vai vēl nedus putnu bari?
 Vai tur kaupji lien caur ceriem?
 Gažām kājām, resnvēderiem?
 Un, kā čūskas, sakņu zari
 Tur no smilts un klintīm lokās,
 Izstiepj brīnumainas rokas,
 Un mūs baida un mūs tvārsta,
 Un uz dzīvas, rupjas krījas
 Ceļniekam pretim kārsta
 It kā polīps gažas vījas.
 Tūkstoš krāsās bariem traucas
 Peles cauri sūnām, pļavām,
 Spīgulišu pulki jaucas,
 Zib un viz un ņirb pār grāvām,
 Maldina mūs līdzī skrejot.»

Vai tālāk:

«Naktstumsa ar miglāju kopā plūst.
 Klau! kā caur mežiem brākš un grūst!
 Pūces, trūkušās, skraida.
 Mūžam zaļošām pilīm šķaida
 Vērpata palodas.
 Švīkst zari un lūzt un bārstās,
 Koki, vareni graudot, svārstās,
 Saknes dziļumos nostenas.
 Un šausmīgā juceklī brākškot un dārdot
 Krīt tie un sašķīst, kā negaisam spārdot,
 Bet aizām cauri, kur gruveži jaucas,
 Kaucot un aurējot aukas spraucas.
 Vai dzirdi balsis augstumā?
 Tālumā un tuvumā?
 Kā straume pār visu kalnu šļāc,
 Tur neganta raganu dziema krāc.»

Ir Fausta pirmā daļā viena vieta, kuŗu Goethe uzmetis pat prozā, un vēlāk to nav vairs varējis, vai pat negribējis pārkausēt dzejas valodā. Tas ir tur, kur Fausts dabū zināt par Grietiņas briesmīgo likteni, ko Mefistofels viņam bija slēpis, un kur nu Fausts, negantās, ārprāta dusmās viņu lād, tā ka pat pats Sātāns nobīstas klausoties. Mēs sajūtam, ka šai drausmīgajā dusmu erupcijā trako, lād, vaimanā paša dzejnieka dvēsele, kuŗu tai laikā pašu plosīja nepanesami sirdsapziņas pārmetumi Friderikas dēļ, tā lieku reizi rādot, cik dziļi traģiski un kādā smagas vainas apziņā Goethe ir pārdzīvojis šo savu lielo grēku pret, ja ari ne pavesto, tad tomēr atstāto, pamesto meiteni.

Ja traģēdijas pirmā daļā mēs redzējām Fausta nemieru, sāpes, meklēšanas, izmisumu, grēku un sabrukumu, tad otrā daļā redzēsim, kā viņš atkal augšām ceļas, kā savu grēku cenšas izpirkt un kā, sevi pašu atradis, atjaunojis un piepildījis, viņš ari pilda savu dzīves uzdevumu un ataisno savas un visas dzīves jēgu.

Par Fausta otro daļu Goethem mēdz pārmest, ka tā pārāk maz vienbūtīga un viengabalaina, ka tanī neorganiski samaisīti daždažādi stili un motīvi, sajauktas visādas, pilnīgi nesavienojamas problēmu sfairas, ka tanī nekārtīgi mainās dzeja ar prozu, teika ar filozofiju, māksla ar zinātņi, politika ar morāli. Ja līdzīgus trūkumus saskata arī pirmā daļā, tad otrā to atrod tik daudz, ka tai labprāt negrib pat piešķirt patiesas, īstas dzejas nosaukumu.

Nav noliedzama šī otrās daļas raibā dažādība stilā un motīvos, tanī ir arī ļoti daudz nedzejisku elementu, dzīvu simbolu vietā nedzīvas, teorētiski sagudrotas alegorijas, ir daudz tāda, kas bez vēsturiska komentāra grūti saprotams.

Bet ja mums izdodas atrast vajadzīgo observācijas punktu, ja nekavējamies pie sīkumiem, bet lūkojam tvert galvenās līnijas, pašus pamatmotīvus, mēs redzam arī šinī otrā daļā valdām lielu iekšēju vienbūtību.

Goethes Fausts, pie kuŗa viņš strādājis vairāk nekā pusgadusimteni, līdzīgs varenai celtnei, it kā kādai senai baznīcai, kas uzcelta nevis uz reizi, pēc visos sīkumos iepriekš izstrādāta sīka plāna, bet kas pamazām tapusi, augusi, kuŗā ir visvisādas piebūves un uzbūves, torņi un tornīši, velves un ejas, visādi raibi un dīvaini ornāmenti, bet kas visā visumā tomēr atstāj varenu, monumentālu iespaidu, tā, ka atsevišķo daļu un sīkumu nesaskaņu nemaz nemana, bet redz tikai vispārīgo lielo līniju, sajūt visa veselā pamatnoskaņojuma dziļo vienību.

Tāpat Goethes Fausta gan katra daļa par sevi, gan abas kopā, neskatoties uz šķietamo nesaskaņu un ārējās viengabalainības trūkumu, tomēr ir iekšķīgi dziļi vienbūtīgas, tāpat kā pašā Goethes dabā un raksturā, kuŗā, ja tas arī dziļi, šķietami neizlīdzināmu pretstatu pilns, valda ap-

brīnojama vienība. Fausts ir tikpat liels, cik liels pats Goethe bija kā cilvēks, un tikpat iekšķīgi harmonisks, cik harmoniski līdzsvarots galu galā bija vai kļuva viņš pats.

Kā pašu cilvēku Goethi mēs nedrīkstam vērtēt pēc visa nejaušā, sīki nebūtiskā, nedrīkstam viņa biogrāfijas visiem ikdienas sīkumiem piešķirt pārāk lielu nozīmi, bet kā jālūko saskatīt viņa dzīves lielos, būtiskos vilcienus, jālūko tvert viņa dzīves pašu pamatideju, tāpat mums viņa Faustā jālūko saskatīt šos lielos pamatvilcienus, pašas fundamentālās līnijas, visdziļākos būtiskos motīvus. Goethe kādā vietā salīdzina dzeju ar raibi izgleznotām baznīcas logu rūtīm: kad no ārienes skatās, tad nekas nav saredzams, bet kad ieiet pašā telpā, tad visas šīs gleznas uzmirz brīnišķīgā mirdzumā.

Un tiešām: kad esam iegājuši šīs brīnuma celtnes iekštelpās, kad tur esam iedzīvojušies, mēs sākam nojaust tās lielo ideju, mums top saprotami tās simboli, saredzami tās skaistumi, kļūst skaidri gan visi tās pamata motīvi, gan arī daudzie līdz šim nesaprotamie, šķietami liekie sīkumi.

Fausta otrā daļā mēs nu redzam, ka Fausts sāk jaunu dzīvi. Skaidrojas viņa doma, nodibinās kārtība viņa jūtās, briest raksturs, skaistu ilūziju vietā mostas skaidras atziņas, jauku sapņu vietā vīrišķīga griba. Neapvaldīti, bez jēgas šķiesti spēki tiek koncentrēti un virzīti cietos krastos, chaosa bezjēdzība pārvēršas skaistā kosmiskā kārtībā, no maldiem izriet skaidrība, tiek izpirkti grēki, meklēti un atrasti ceļi labai, īsti cilvēcīgai un līdz ar to dievišķīgai dzīvei, tiek atrasts attaisnojums un sankcija visai dzīvei.

Jāsaka, ka pasaules literatūrā nav otras grāmatas, kas tādā pilnībā izceltu un izsmeltu visas galvenās problēmas par cilvēka dzīves mērķiem un jēgu, kā Goethes Fausts, kas tādēļ var būt

katram cilvēkam par pavadoni visās viņa mūža gaitās. Un ja mēs Faustā sniegto dzīves jēgas atrisinājumu uztveram nevis burtiski bet simboliski, kā līdzību, nevis kā praktisku, katram obligātoriski pildāmu programu, bet kā pamata ievirzi, kā augstu principu, kā svētu ideju, tā kā Goethe pats to vēlējies, tad jāsaka, ka šis viņa atrisinājums mums visiem var atvērt plašus apvāršņus un katram palīdzēt atrast savu īpatnējo dzīves ceļu. Tāpēc Goethes Fausts nemūžam nevar novecoties, bet mūsu dienās — kā eņģeļi traģēdijas prologā dzied par visu Dieva pasauli — ir tikpat skaists, «kā pirmā radības dienā».

Kā Fausta pirmā daļa ar savu prologu, tā arī otrā daļa iesākas ar svinīgu introdukciju, ar varēnu uvertīru, kuŗā ieskanas visas traģēdijas pamatmotīvi, liekot nojaust tās turpmāko ideju, gaitu un tās problēmu atrisinājumu. Kā visa traģēdija, tā arī šī introdukcija ir dziļi simboliska, arī tai ir svētas mistērijas raksturs, ja mēs ar šo vārdu apzīmējam notikumus un parādības, kuŗas līdz galam ar prātu vien nevar izsmelt, ar domu vien nevar izdomāt, uz tiešas pieredzes pamata vien nevar izskaidrot, un kuŗā redz valdām neizpētāmus pārzemiskus, pārcilvēciskus spēkus, kā brīnumu.

Fausta otrās daļas pirmā, skaisti un svinīgi simbolistiskā skatā mēs redzam, kā labais gaisa gars Ariels daiļām elfām pavēl, lai viņas Faustu, kas nemierīgs, miegu meklēdams, guļ puķainā maurā, mierinātu un iemidzinātu. Viņas to dara ar dziesmām un maigām vēja kokles melodijām. Fausts iemieg, un kad, saulei lecot, uzmostas, viņš ir svaigu spēku un jauna dzīves un darba prieka pildīts. Laiks un daba viņam ir devuši mieru, to padarījuši veselu, likuši viņam pārvarēt nāvīgās skumjas par Grietiņas briesmīgo likteni un modinājuši viņā gribu savu grēku izpirkt nevis ar žēlabām vien, bet skaistā dzīvē un darbā.

Fausts, uzmodies, apsveic sauli, zemi, kurai viņš jūtas pateicīgs, ka tā viņu glābusi un stiprinājusi. Brīnišķīgās tercīnās, kas jau ārēji atgādina augšup kāpjošo Danti, Fausts izteic savas jūtas, savu pateicību un cerību.

«Plūst dzīves sula spirtīgi ritēdama» un dod viņam spēku un modina viņā heroisku apņemšanos «uz visuaugsto būti vienmēr dzīties.»

Fausts ir izveseļojies, ir stiprs, iekšķīgi šķīstīts un svētīts liela darba dzīvei. Viņš apsveic gaismas nesēju, sauli, bet apžilbis no tās spožuma, novērš skatu. Šis gaišums ir pārāk liels, viņa acis to nevar panest. Kā cilvēks nav spējīgs tieši skatīt pašu Dievu, bet tikai Dieva darbus, kādi tie parādās virs zemes, tā Fausts nevar skatīties saulē, bet gan saules atspulgā, kurā tas ierauga mirdzošas varavīksnes veidā pār ūdens kritumu.

Viņš saprot, ka tā ir ar visām dzīves atziņām, ka mūžīgās patiesības sauli var saskatīt tikai tās atspulgā, piemērā, līdzībā, kā krāšņajā varavīksnē.

Fausts nu, tāpat kā pats Goethe, atteiksies no neiespējamā, turēsies pie zemes lietām, pie dzīves, pie īstenības, pie tā, ko viņa gars spēj tvert, ko viņš pats var pārvaldīt, ar ko pats var galā tikt, bet lai tomēr viss tas arvienu būtu saistīts ar mūžīgo, lai būtu tā līdzība.

Tā Fausta otrās daļas prologa vārdi saskan ar traģēdijas beigu vārdiem, ka viss pārejošais ir, un lai viss arī būtu mūžības līdzība un simbols:

Nīcīgais, vīstošais
Līdzības tēli...

Tas tagad ir Fausta, tas bija Goethes visas apzinīgās dzīves pamata motīvs: savu zemes dzīvi padarīt par «līdzību» tam, kas pāri visām zemes lietām, par tā atspulgu un simbolu.

Otrā skatā mēs Faustu redzam tiešā dzīvē. Mefistofels, kas Faustu vēl arvienu pavada, to ir aizvedis pie ķeizara galma. Tur pašlaik valda vislielākā nekārtība. Jaunais ķeizars grib tikai dzīvi baudīt, viņa padomnieki visi ir kāriģi egoisti. Valsts sabrūk.

Mefistofels ķeizaram dod padomu lielā daudzumā drukāt papīra naudu, tēlodams gaidāmo labklājību un laimi.

Šis nākamās laimes gaidās ķeizars rīko krāšņas svinības, raibu karnevālu, kuŗā, alegorisku figūru veidā, tiek izrādīta pašlaik zemē valdošā dzīve.

Lasītājus dažkārt atbaida šo skatu daudzie simboli, kuŗus cenšoties saprast un iztulkot, tie aiziet gaŗām traģēdijas būtiskiem motīviem un tās tīri dzejiskiem skaistumiem. Šeit vēl reiz jāatgādina paša Goethes padoms, ka pirmkārt nevajaga ilgi kavēties pie sīkumiem, bet jālūko uztvert pašus galvenos un pamata vilcienus, bet otrkārt nevajaga «mīklas minēt», t. i. visur meklēt tikai kaut kādus noslēptus autora nodomus, idejas, mācības, bet jālūko līdzī dzīvot attēlotiem notikumiem, skatīt tos kā īstenību, kā dzīvas īstenības atdarinājumu simboliskā formā.

Kas to prot, kas prot šo Goethes ģeniālo darbu lasīt kā pasaku, kuŗā pasakas būtņu un pasakainu notikumu veidā attēlota cilvēku dzīves īstenība, tas arī gūs lielu tīri māksliniecisku baudu. Tas gūs cilvēku dvēseles saturu, cīņu, konfliktu dziļāku izpratni, gūs lielu dzīves gudrību un nevis sausu pamācību veidā, bet spēcīgos dvēseles saviļņojumus, kādus ierosina autora dziļi dvēselīgā dzeja.

Skatā pie ķeizara galma jāievēro, cik plastiski tēlots pats vieglprātīģais valdnieks, viltīģais valsts kanclers, citi augsti ierēdņi, kuŗu rīcība nevar nevest pie visas valsts sabrukuma, un kā tad pats velns visu sagraģbģ savās rokās, visus

it kā apbur, padara aklus un ved turp, kur pats grib. Viegļprātība, baudas kāre, savstarpēja neuzticība, liekulība, velnišķīga intriga, diabolisks humors, viss šeit samezglojas drausmīgā kamolā, ko neviens vairs nevarēs atšķetināt. Viss liek nojaust briesmīgu katastrofu.

Bet totiesu lielāka ir visu tieksme, nedomāt par nākotni un nodoties baudu mulsinošam acumirklim. To simbolizē minētais ķeizara galma trakais karnevāls.

Šinī karnevālā mēs nu redzam atveŗamies visu šis valsts dzīves drausmīgo tukšumu, bet reizē arī jau nojaušam izeju, tālumā saskatām ceļu, pa kuŗu būs jāiet, lai glābtu to, kas glābjams.

Fausts, dieva Plūtusa maskā, simbolizējot saimniecisku un valstisku gudrību un materiālu un garīgu bagātību, apslāpē uguni, kas izceļas vispārējā trakā kņadā, kad visi raujas un plēšas ap izdalītām mantām.

Tā tad īsta labklājība nav nodibināma tur, kur cilvēki to vēl nemaz neprot godam uzņemt un izlietāt. Cilvēkus vajaga izaudzināt par tādīem, kas laimes cienīgi.

Faustam, kas nupat savu lielo gudrību un spēku parādījis, novērsdams katastrofu, ķeizars tic un sagaida no viņa, ka tas palīdzēs dzīvi labot, to skaistū padarīt. Viņš tam pavēl izsaukt klasiskās Grieķijas skaistākās sievietes, skaistuma ideālākā iemiesojuma — Helēnas un arī Parisa ēnas, kā mūžīgā skaistuma simbolus. Fausts sauc Mefistofeli palīgā, bet šis ir bezspēcīgs ideāla skaistuma pasaulē. Viņš ir kungs un jūtas kā savās mājās tikai to būtņu vidū, kādas redzējām drausmīgajā Valpurģu naktī, Harca kalnos, bet antīkā skaistuma pasaule viņam sveša. Viņš nu saka Faustam, ka, ja viņš gribot šīs ēnas izsaukt, viņam dziļi, dziļi jākāpjot zemes klēpī, pie «mātēm». Tur viņš gūšot burvja spēkus, ar

kuŗu palīdzību varēŗot izsaukt Helēnu un Parisu.

Goethes doma ņeit ir tŗ, ka skaistums nav tik viegli paņemams, bet ilgŗ darbŗ, dziļos pētijumos, vērojumos un cīņŗ iekŗojams. Jŗgremdējas kosmiskŗ dzīves dziļumos, jŗiet līdz visu parŗdību pirmsŗkumiem, kur dzīvo «mŗtes», visas dzīvības radītŗjas. Skaistums atveŗas tikai tam, kas ņis dzīvības paŗus avotus zin.

Fausts nu turp iet.

ņi viņŗ ieŗana «pie mŗtēm» nozīmē ilgu un smagu garīgu cīņu ap pēdējam bŗtības un skaistuma problēmŗm, smagu cīņu un risku. Bet viņŗ grib uzvarēt, viņŗm jŗuzvar, citŗdi jŗiet bojŗ. Viņŗm jŗizlauŗas cauri līdz dabas paŗai serdei, jŗredz, kas notiek tŗ apslēptŗ darbnīcŗs, kŗ viss top, dzimst, veidojas, attīstŗs, saskaņojas, sakļaujās skaistŗ kŗrtībā, lai saprastu, kas ir ņi kŗrtība, lai izjustu tŗ skaistumu un lai tad varētu rŗdīt tŗ simbolus.

Fausta priekŗŗ pŗrcilvēcīgi smags uzdevums. Viņŗ saprot, ka no viņŗ prasa heroisku drosmi, jo viņŗm bŗs jŗskaŗas pie galējŗ, visdziļŗkŗ, pie vispēdējiem noslēpumiem. Svētŗ bijībŗ, ar baidmu pilnu, satricinŗtu dvēseli Fausts uzsŗk savas gaitas. Mefistofels viņu brīdina, liek sagaidīt visbriesmīgŗko. Pat ceļŗ turp neesot.

Nav ceļŗ! neietŗ,
Ne ejamŗ; nav ceļŗ nelūgtŗ,
Ne pielūdzamŗ. Vai tu gatavs iet?
Ne atslēgas, ne bultas tur ko skaldīt,
Starp tukŗŗm vientulībŗm bŗs tev maldīt.

— — — — —
Nekŗ tu nedzirdēsi caur ņo tŗli,
Ne soli nedzirdēsi, viss tik klusi,
Ne vietas neradīsi, kur tu dusi.

Bet Fausts tomēr iet, un apakŗzemē tieŗŗm ari saskata skaistumu, redz un iegŗst dieviŗģīgi

skaistās harmonijas simbolus, Helēnas un Parisa ēnas, lai tās tad varētu rādīt cilvēkiem.

Bet cilvēki, praktiskie, egoistīgie, kāriģie tīro skaistumu pat nemeklē un Fausta sajūsmu par to nesaprot. Kad viņš tiem krāšņā bruņinieku zālē rāda Helēnas un Parisa ēnas, viņi tikai sajūt jūteklisku baudu, taisa savas naivās vai rupjās piezīmes, un Fausts, kas viņu priekšā atklājis savu dvēseli, tiem runājis par to, kas viņam vissvētākais, paliek nesaprasts un vientulis, kā tas dzīvē notiek ar dažu labu ideālistu un jūsmotāju. Bet kad viņš, Helēnas dievišķīgā skaistuma līdz ārprātam aizrauts, grib apskaut viņas ēnu, garīgie tēli pazūd, izgaist tvaikos un miglā.

Tā arvienu ir, kad nav spēka, izturības un pacietības ideālam uzticīgi un ilgās gaitās sekot, bet kad to, acumirkļa aizrautībā, ar varu grib tvert un turēt ciet. Ideāls arvienu tikai ir ceļa rādītājs nekad nebeidzamam, mūžīgam darbam un uzdevumam, bet ne acumirkļī saņemama balva.

Fausts, kas ir redzējis un iemīlējis skaistuma ideālu, Helēnu, nu vairs nevar palikt pie ķeizara galma, kuŗa ārišķība viņam riebīga. Viņš grib skaistuma ideālam kalpot ar to, ka skaistumu radīs sevī un ap sevi. Viņš zin, ka nepietiek ar siltu sirdi, sajūsmu, labu gribu, bet ka jādara liels darbs, ilgs, pamatīgs, grūts, pašizliedzīgs, ka tāpēc tagad dzīve jāšāk no jauna, lai to padarītu patiesi skaistu.

Mefistofeļa pavadībā, atgriežas atpakaļ savā agrākajā darba vietā, vecajā savā studiju istabā, lai sarautās saites atkal saistītu ar bijušo, ar pagātņi, lai atgrieztos arī pie senajām domāšanas metodēm, kuŗas reiz, neprātā, titāniskā apmulsumā, bija atmetis. Viņš saprot, ka jūsmošanas, titāniskas trauksmes, neprātīgā maksimālisma laiks ir pagājis. Viņš ir bezgala daudz pārdzi-

vojis, cietis, maldījies, vīlies dzīvē un sevī, bet saprot, ka pats bijis vainīgs, ka gribējis neiespējamo, ka centies pēc nesasniedzamā, ka gribējis saņemt vēl nenopelnīto.

Otra cēliena sākumā mēs Faustu redzam viņa senākajā mājoklī, kur viss palicis pilnīgi tāds pats, kādu viņš to bija atstājis.

Kamēr viņš pats atpūšas, Mefistofels ņem veco profesora talāru, no kuŗa izbirst kukaiņi un kodes, apvelk to un pieņem audiencē to pašu skolnieku, kuŗu reiz šinī pašā Fausta talārā jau bija pieņēmis un tam kā augstāko dzīves gudrību mācījis kailu dzīves baudu. Nu izrādās, ka šis sava velnišķā skolotāja mācību labi iegaumējis un palicis par rupju, cinisku egoistu.

Pēc tam Mefistofels uzmeklē veco Vāgneru, Fausta bijušo palīgu-famulusu, kas savā laboratorijā ķīmiskā ceļā grib radīt dzīvu cilvēku. Un tiešām: traukā izkristalizējas maza dīvaina būtne, maziņš cilvēciņš — homunculus. Pats velns viņam pēdējā acumirkļī palīdz to radīt.

Šī dīvainā būtne simbolizē tīro, abstrakto domu un tā kļūst Faustam par vadoni uz skaistuma zemi, kā tīrā doma un zinātne cilvēkus taču patiesībā arī bija iepazīstinājusi ar seno Griekiju un atvērusi tās skaistumu.

Vispirms šis mazais gariņš Faustu aizved nevis tieši pie Helēnas, bet vada to papriekš uz tā sauktās «klasiskās Valpurģu nakts» svētkiem.

Kā Fausta pirmā daļā Goethe tēloja ziemeļzemes velnu un raganu svētkus Harca kalnos un tur gribēja rādīt visa ļaunā un nejēdzīgā valdību, tā šeit viņš grib attēlot antīkās pasaules harmoniskā skaistuma celšanos, būtību un dzīvi. Goethe bija pārliecināts, ka no visām pasaules tautām taisni senie grieķi «dzīves sapni visskaistāk ir sapņojuši.»

Aiznests, kā pasakā, uz tālo Griekiju, Fausts izjūt nevaldāmas ilgas pēc Helēnas. Viņam šķiet,

ka nonācis Grieķijā, viņš atrodas svētītā zemē. Viņš nu ari svēti uzsver savu uzdevumu — izdzīvot šīs zemes skaistumu, ar to pildīties, un tad to nest atpakaļ zemes dzīvē. Bet nu viņš būs pacietīgs, gudrs, prātis gaidīt, necentīsies skaistumu nepelnītu gūt, bet gatavosies ilgām grūtībām un cīņām.

Alegoriskās ainās viņš redz norisināties savā priekšā it kā visu Grieķijas gara kultūras vēsturi. Vispirms viņš ierauga viszemākos mitoloģiskos radījumus, vēl Ēģiptes gaisā dzimušus, sākot ar šaušalīgo grifu un sfingu, tad redz sirēnas, pirmās tīrā grieķu gara dzemdētās būtnes, bet tomēr vēl drausmīgas un šaušalīgas, kas ar savām dziesmām modina nevaldāmas ilgas. Tad ierauga kentauru Chironu, kas, kaut ari vēl ne cilvēks, tad tomēr tam jau vairāk līdzīgs. Faustu redzam Penējas upes krastā, kur upes dievs un nāras to aicina veldzēties dzidros upes viņos. Šeit kentaurš Chirons Faustam stāsta, kā viņš reiz uz savas muguras nesis Helēnu, un Faustā iedegas vēl karstākas ilgas. Chirons viņu aiznes pie gudrās sibillas Manto. Šī slavē Fausta cēlo cenšanos («es mīlu to, kas cenšas pēc neiespējamā») un rāda viņam savā templī ieeju uz Hadesu, kur viņš lai ar apakšzemes dieves Persefonas palīdzību lūkojot Helēnai tuvoties.

Lasot šos simboliskos skatus, jāvērs uzmanība ne tik vien uz «ideju», bet ari uz vietām brīnišķīgo formu, kādā Goethe visu tērpis, uz īsto, skaisto dzeju, uz dzīvām, aizraujošām ainām.

Pirmie skati norisinās Tesalijā, grieķu tautas dzimtenē, Farsalu laukumā, kur Cēzars uzvarēja Pompeju un kļuva par pasaules valdnieku. Šīs cīņas gada dienā bijušie kareivji uzceļas no mironiem un turpina cīņu.

Grandiozi spokainā burve Erichtoja runā par to. Viņa redz miglā kritušo kareivju teltis; ap

nometņu sarkaniem ugunskuriem staigā un sēd Grieķijas teiku tēli. Mēness stari līst pār visu plašo laukumu. Erichtojas vārdi skan drausmīgi svinīgi, kā metalā kalti. Pimoreiz šeit dzirdam antīko trimētri:

Šo šausmu nakti svinēt tā kā daudzkārt jau
Es, drūmā Erichtoja arī dodos šurp...

Kā drausmīgais, tā arī maigais, elēģiskais, jautrais, šeit atrod savu izteiksmi. Lasītājs darīs pareizi, ja visur ilgāk apstāsies pie katras ainas un klausīsies dzejas valodā, kas Fausta otrās daļas daudz skatos sasniedz brīnišķīgu krāšņumu un burvīgu izteiksmes spēku.

Īstas, vismaigākās dabas lirikas valoda atskan Penējas upes gara un nāru dziesmās, ar kādām ieaijā Faustu. Tanīs tiešām dzirdama rāmās upes vieglo viļņu čala:

Līgo lēni, niedulāja,
Dvašo kalva, čukstētāja,
Žūžat, vieglie vītlokrūmi,
Trīsat, apšu lapas, drūmi...

Rege dich, du Schilfgeflüster!
Hauche leise, Rohrgeschwister,
Säuselt, leichte Weidensträuche,
Lispelt Pappelzitterzweige...

Nāras aicina Faustu, lai viņš maigi atdusētos: viņas to ieaijās, iešūpos sapņos...

— Žūžot un ritēt
Mēs negribam mitēt.

Wir säuseln, wir rieseln,
Wir flüstern dir zu.

Mēs saprotam, cik laimīgs jūtas Fausts. Viņš ir kā sapnī, kā ekstāzē, viņš nesaprot, kas ar viņu un ap viņu notiek, nezina, vai tas viss tagad ir, jeb vai reiz bija...

Vai atmiņas, vai sapņi smaida?
Jau reiz, man šķiet, šo laimi sajutu.

Sind's Träume, sind's Erinnerungen?
Schon einmal warst du so beglückt...

Milīgās nāras piepeši satrūkstas: vai dzirdat, māsiņas? zeme dun, pakavi kludz! Tiešām: at-aulekšo brīnišķīgais baltais kentauris Chirons, kuplām krēpēm, skaistu galvu, gudrām lielām, kā gudra cilvēka acīm.

Chirons, seno grieķu varonības un skaistuma, spēka un gudrības simbols, Faustam, kuŗu nes uz savas muguras, skaisti un aizraujoši stāsta seno grieķu teikas, par argonautiem, Jazonu, Orfeju, Herkuli. Pēdējo viņš apraksta tik skaisti, un tēlo viņu tik varenu, ka

ne dziesmas apdziedāt to prot,
ne akmens spēj tam tēlu dot.

Tad stāsta par Parisu un, beidzot, par Helēnu. Tēlo viņu tādu, ka Fausta ilgas kļūst nevaldāmas.

Viss tas šeit atkal ir īsta dzeja, dzidra poēzija. Tā pilda arī daudz citus skatus, pat tādu, kur norisinās vārdu cīņa starp divu pretēju kosmogonisku mācību pārstāvjiem.

Kad Fausts ir gremdējies apakšzemē, kur cer saskatīt, saprast un uzņemt īsto skaistumu, klausoties mūsu zemes pašos dziļos sirds pukstienos, viņš tur sastop sengrieķu filozofu Anaksagora un Tālesa ēnas un noklausās viņu strīdos par zemes izcelšanos.

Goethe skaistumu, kā mēs zinām, saskatīja vienībā un harmonijā, atsevišķu lietu saskaņā pašām ar sevi un ar visu citu. Viņš sajuta kā neskaistu visu neharmonisko, chaotisko, un tāpēc nīda visu, kas to kaut kādi veicina. Viņam bija subjektīvi nesimpatiska un likās objektīvi nepareiza tā saukto plutonistu mācība par zemes

izcelšanos, kas par galveniem veidotājiem turēja vulkāniskos spēkus. Viņam šķita daudz pareizāka tā saukto neptūnistu doma, ka galvenie zemes veidu noteicošie spēki ir nevis vulkāniskie izverdumi, pēkšņie un revolūcionārie apvērsumi, bet lēnais, nemitīgais skalotājs ūdens, zem kuŗa iespaidiem pamazām viss veidojies, kamēr pēkšņie satricinājumi tikai šo to nejauši pārvērtuši, bet nav spējuši jaukt dabisko lēnās, pakāpeniskās attīstības gaitu. Viņam šī «lēnā spēka» vara šķita esam daudz lielāka, tās rosības panākumi ilgstošāki, un arvienu dziļi būtiski. Tā viņš domāja ne tikai par dabas, bet arī par cilvēku sabiedrības, par katra cilvēka gara un dvēseles dzīvi, kuŗas izkopšanā, pēc viņa domām, vislielākā nozīme ir nevis acumirkļa revolūcijām, bet lēnam, pastāvīgam, neatlaidīgam iekšķīgas disciplinēšanas un audzināšanas darbam. Viņam šī ideja bija tik dārga, ka viņš tai, kā daudz citām iemīlotām idejām, deva vietu arī savā Faustā. Šī pati «zinātniskā polemika» šeit tomēr atkal ir vairāk, nekā tikai teorētisks strīdus, un kad mēs klausāmies abu filozofu sarunā, tad mēs tos ne tikai dzirdam izteicam savas teorētiskās pārlicības, bet arī visu savu dzīves un pasaules izjūtu, to, ko viņi mīl, kam tic, kas tiem izliekas mūžīgi skaists. Viņu valoda ir spilgti raksturīga, dzīva, krāšņi gleznaina. Revolūcionārais Anaksagors runā kā dūsmās, stipri uzbudināts, viņš rāj un baras, draud un neganti uzbrūk mierīgajam, apdomīgajam, maigajam Tālesam.

Anaksagors ir dumpinieks, uzurpātors, puču taisītājs, fanātisks aģitātors, maksimālistisks dogmatīķis, kamēr Tāless ir plaša skata, mierīgi taisnīga sprieduma cilvēks. Viņš ir novērotājs, vairāk «objektīvs zinātnieks», nemaz nav doktrinārs un dogmatīķis, fanātisks dēmagogs. Viņš gan arī redz dabas revolūciju nenovēršamo liku-

mību, bet vairāk tic mierīgas, organiskas augšanas, lēnas evolūcijas spēkam.

Tā abi šie filozofi ir divu mūžīgu cilvēku tipu un divu pretēju pasaules uzskatu raksturīgi pārstāvji, un viņu dialogs Faustā ir nemirstīgs šādu pretešķību sadursmes simbols.

Kamēr Fausts gremdējas kosmiskās dzīves noslēpumos un tās mūžīgā skaistumā, viņa pavardonis Mefistofels skumst, dusmojas, gaŗlaikojas un ilgojas pēc savas pasaules, pēc savas mīļās raganu saimes ziemeļu dzimtenē. Viņš tuvs izmīsumam. Bet te uzreiz parādās, viņa skumjai sirdij par iepriecu, vēl neredzētas būtnes, galanto lāmiju koris, grieķu raganīņas, graciozas, bet ne mazāk netiklas par velna draudzenēm ziemeļos. Tās nogurušo, īgno, klibo velna kungu ņem savā vidū un dejo ap viņu savu «klasisko» kankanu. Un vecais kungs atkal atdzīvojas, viņam sirds top mīksta, bet, kad viņš, iekairināts, grib jaukos radījumiņus apskaut, tie pārvēršas nejēdzīgos sikspārņos un izmēda un izmulķo svešo kavalieri. Velna kungs nu vēl vairāk sašļūk un svešā malā jūtas pavisam pamests.

Bet atkal liktenis viņam uzsmaida. Viņš sastop trīs vecas bābas, forkiādas, tumsas un chaosa šausmīgās meitas, kas tik neticami, tik neizdomājami riebīgas, ka pats velns sastingst aiz brīnumiem viņas ieraugot. Bet reizē viņš ir aizgrābts no šīs nejēdzības pilnības, viņš bābas ap-sveic svinīgi, ne mazāk viņu nejēdzības aizrauts kā Fausts Helēnas skaistuma. Un kā Fausts grib uzņemt, iesūkt sevī Helēnas skaistumu, tanī tērp-ties, lai pats skaists kļūtu un skaistumu arī ci-tiem varētu nest un rādīt, tā Mefistofels grib gremdēties šo forkiādu būtībā, viņu tērpā grib tērp-ties, viņām līdzīgs tapt. Viņš klanās viņu priekšā, izlūdzas viņu svētību un lūdz, lai tās viņam dāvinātu savu seju. Un tiešām: viņš pār-vēršas, kļūst pilnīgi līdzīgs riebīgajām forkiā-

dām, kā brālis īstām māsām, tik nežēlīgi nejēdzīgs, ka pats pie sevis noteic, ka visi velni peklē nobītos, kad viņu tādu ieraudzītu!

Tā katrs iet savu gaitu, piepilda savu «ideju».

Ari mazais homunculus.

Viņš, tīrās domas, teorijas iemiesotājs, grib dzīvs kļūt, par dzīvību tapt. Tā ir īsti goethiska ideja: doma ir nevis pašas domas dēļ, bet dzīves dēļ, un doma, kas nepāriet dzīvē, netop pati dzīva un paliek neauglīga. Un šinī klasiskajā Valpurģu naktī mēs tad redzam, ka homunculus savās karstās dzīvības alkās, tapšanas gribas ārprātā, sadužas ar dzīvības nesēju, ar dzīvības un mīlestības dieves, Galatejas, gliemežratiem, sašķīst, iedegas liesmā un pazūd, saplūstot ar jūru, ar mūžīgās dzīvības nesēju. Viņš mirst liesmu nāvē, sadeg, lai taptu, īsti Goethes garā, kas pavēl: mirsti un topi! — stirb und werde!

Mīlestība visu dzīvu dara, veido, pārveido, atjauno, liek no jauna dzimt...

Klasiskās Valpurģu nakts noslēgums ir mīlestības idejas varena sumināšana un gaišs triumfs.

Tas norisinās burvīgā mēness naktī, Eģeju jūras līčos, svinīgā viscēlāko jūras garu procesijā-rotalā.

Sirēnas atklāj svētkus, dzied un stabulē, apsveic mīlo mēnesi un lūdz, lai tas savu maigo gaismu dāvātu visam svētku laikam. Nereīdas un tritoni tām atbild, mēness spīd, lēni vilņi mirdz un laistās, muzika un dziesmas skan...

Un tās pamatmotīvs — mīlestība. Galateja, mīlestības dieve, Nēreja skaistākā meita, gliemežratos slīd pa vilņiem...

Jūras dievi, saules dievi, visādi gari uz ūdens zirgiem, uz ūdens pūkiem, jāj tai papriekšu...

Varena plūst viņu dziesma un pilda gaišo mēness nakti. Vilņi čalo, dziesmu vilņi šalc, mēness staro zeltā un sidrabā. Ap mēnesi, kā smalki gaiši plīvuri tinas, bet tā nav migla, bet ir balti

baloži, sūtni, jūras un mīlestības karalienes pavadoņi.

Sajūsmā, neapvaldāmā ekstāzē viņu apsveic visi gari, visa daba, vis-visi (all-alle) dzied viņai slavu, viņai — mīlestībai, dzīvības nesējai, visas dzīvības dzemdētājai. Mīlestības himna plūst pa gaišās nakts telpu, tūkstoš-tūkstošbalsīga.

Mīlestība visu rada, no mīlestības viss dzimst! Kamēr tā valda, tikām arvienu, arvienu jauna dzīvība būs, gala nebūs, bet katrs gals būs atkal jauns sākums.

Tā, līgs mos gaviļu akordos, kā varenā gaišā simfonijā, izskan klasiskās Valpurģu nakts grandiozais fināls.

Fausta otrās daļas trešais cēliens, pasakardrāma par Fausta dzīvi Grieķijā, ar Helēnu, pēc savas uzbūves, gara, formas, vispārīgā noskaņojuma līdzinās īstai sengrieķu traģēdijai. Goethe tanī gribēja atdzīvināt klasiskā laikmeta garu, ko viņš pirmām kārtām uztvēra kā skaistumu, kas, pēc viņa domām, vēstures gaitās vispilnīgāk bijis iemiesojies taisni sengrieķu dzīves formās.

Ja mūsu dienās mēs arī vairs nevaram šinī senajā dzīvē saskatīt tikai to, ko tanī redzēja Goethe, tad tomēr zinām, ka tā savos ziedu laikos bija sasniegusi visaugstāko garīgās kultūras pakāpi, un ka neviens, kas ar to iepazīsies un tanī ilgi dzīvos, no tās neaizies, neguvis ne ar ko citu nesalīdzināmus, varenus ierosinājumus visam savam mūžam.

Goethe bija pārliecināts, ka īsta gara kultūra nemaz nav domājama, ja tā nav dzimusi šinī garā, ja uz tā nebalstās, ja visu ar to nepilda. Viņš pats taču, kā zināms, meklēja un atrada visaugstāko garīgo baudu, visvērtīgākos ierosinājumus taisni antīkās pasaules skaistumā, tur dzīvodams arī pats sevī guva nodibināt skaistu iekšķīgu saskaņu un kārtību. Kas Faustam dzīve ar Helēnu, tas pašam Goethem bija dzīve

Italiijā. Tur viņš pārvarēja gan savu iekšīgo nemieru un nesaskaņu, gan galīgi likvidēja jauneklīgā titānisma posmu, tur sāka dzīvot īsti «klasiska cilvēka» dzīvi. Tāpēc arī Faustam, ja tas gribēja sasniegt visaugstāko cilvēcīgo pilnību, bija jādzīvo šīs antīkās pasaules skaistumā, jādzīvo ar Helēnu, kā šī skaistuma ideālāko iemiesotāju.

Protams, ka dzīvošana skaistumā vien nedz pašam Goethem, nedz arī Faustam nebija galvenā vai pat vienīgā dzīves forma, Tanī varēja attīstīties nebūt ne visas, bet tikai dažas skaisti auglīgai dzīvei nepieciešamās īpašības un spējas.

Faustam Helēna ir dieve, ir augstas kosmiskas idejas iemiesotāja. Viņa mīlestība nav baudas laime, nav kaislīga aizraušanās, nav ārprāts, bet ir gaiša atziņa, ir absolūtā skaistuma skaidra skatīšana un apzinīga gremdēšanās tajā.

Goethe pats šo «Helēnas» drāmu ir nosaucis par klasiski-romantisku fantasmāgoriju.

Tiešām, viss, kas tanī tēlots, ir gluži nereāls, īstenībā neiespējams, ir fantastiska pasaka, kuŗā mums jāpārceļas pāri laikam, telpai, visiem dabas likumiem. Un tomēr tā no sākuma līdz galam saista mūsu interesi, mēs ticam tās, ja ne ārējai, tad iekšējai patiesībai, dzīvojam līdz tanī tēloto cilvēku likteņiem, viņu laimei un nelaipei, viņu aizrautībai un izmisumam, jūtam līdz viņu skumjām par šķiršanos un nāvi.

Kāds Goethes kritiķis izteicies, ka viņš dzīvās Grietiņas skūpstā sajūtot vairāk skaistuma un poēzijas, nekā visās skaistās un cēlās «izdomātās» Helēnas runās. Te viņam gan ir sava daļa taisnības, un mēs varam līdzīgi just viņa entuziasmu par mīlo Grietiņu, bet ja viņam būtu piemītusi spēja bez liekas prātošanas, tieši stāties klāt Goethes sapņu pasakai, to arī lasīt kā pasaku, bet nevis «minēt mīklas», tad viņš tanī būtu atradis ne tik vien dziļas domas, bet, ja arī

ne naturālistiski, tad tomēr iekšķīgi dziļi patiesi un aizgrābjoši tēlotu cilvēku dvēseles likteņus.

Vispirms jāredz pati Helēna viņas maigā sievišķībā un cēlā goda prātā, viņas lepnā majestātīgumā un reizē kā mīloša māte, kas pēc sava dēla nāves vairs dzīvot negrib virs zemes un aiziet atpakaļ miroņu valstī. Jāredz, kas Helēna ir visiem cilvēkiem, visai apkārtnei, kā uz viņu skatās pats Fausts, viņas jaunās kalpones, jaunais torņa sargs Linkejs, kas, viņas skaistuma apburts, pat aizmirst ziņot viņas ierašanos. Neizteicami maiga poēzija dveš mums pretim no visa, ko viņa dara, ko runā, kā viņā mostas mīlestība uz svešo vīru.

Viņa grib tam piederēt, ar viņu viena būt, viņā dzīvot, viņā elpot. Pat valodu savu, ritmā un melodijā, viņa grib pieskaņot Fausta runai, un viņš savu — viņas vārdiem, tā kā abu valodas saplūst kopā kā maigi muzikālā duetā.

Mums nemaz nav no tik liela svara zināt, ka Eiforions, daiļais zēns, kas abiem piedzimst, nozīmē jauno daili, kas dzimusi no viduslaiku romantiskās dzejas apvienošanās ar senklasisko. Ari ja par to nemaz nedomājam, tad šīs jaukās ģimenes laimes skati jau paši par sevi ir skaisti un silti aizkustinoši. Un ja mēs no komentāriem arī nezinātu, ka Eiforiona personā Goethe suminājis savu visvairāk mīlēto dzejnieku Baironu un viņam šeit cēlis brīnišķīgi skaistu pieminekli, mūs aizgrābtu un satricinātu ugunīgā zēna liktenis, viņa neprāta sajūsma, kuŗā viņš sadeg, bojā iet, līdzīgi Ikāram, kas, cēlies saulei pretim, kam saules kvēlē izkūst vaska spārni, kas nokrīt zemē un noslikst jūrā.

Aizgrābjoši skan koŗa bērnu dziesma, kuŗas vārdi mūsu priekšā uzbur varonīgā lielā dzejnieka un lielā mīlētāja Bairona tēlu, bet kas arī paši par sevi, savā smeldošā adagio lamentoso mūs dziļi aizkustina.

Ar lielu meistarību Goethe šeit ir tēlojis arī drausmīgo un nejēdzīgo, tā it īpaši riebīgo forkiādu, Helēnas pils saimnieci, zem kuņas maskas patiesībā slēpjas Mefistofels, tik šaušalīgu, kā dažs Dantes tēls viņa elles aprakstā, tādu, ka Helēna, to pirmo reizi ieraudzījusi, gandrīz zaudē samaņu.

Dzīvi tēlotas ir Helēnas pavadones, jautrās trojietes, kuņu vieglie anapesti tik raksturīgi kontrastē ar Helēnas svinīgiem trimētriem, kā dzīvē kontrastē vieglu cilvēku nebēdība ar drūmu un skumju stingrību.

Maigās krāsās ir tēlota Helēnas kalpone Pantalīda, kuņas sirsnīgā uzticība un mīļā gādība Goethes acīs ir augstas dižciltības pazīme, kas viņai nodrošina nemirstību.

Neaizmirstami ir Helēnas vārdi pēc Eiforiona nāves, kas izteic katras mātes, katra cilvēka sāpes par to, ka tam, kas dzīvē tik skaists, tomēr lemts mirt.

Kad Helēna, atvadījusies, aiziet prom, un Fausta rokās paliek tikai viņas tērps un plīvuris, tad gan ir derīgi zināt, ko komentātori par to saka, proti, ka tas nozīmējot romantiskās mākslas un dzejas tērpšanos antīkā skaisti vienkāršā tērpā, antīkās formās, kā pats Goethe, pēc sava romantiskā dzīves posma mācījies no senklasiskās mākslas, uzņēmis tās garu un ar to lūkojis pildīt savu dzeju. Bet mums, bez visiem šiem paskaidrojumiem jau pats vienkārši cilvēcīgais motīvs ir saprotams, kā pakalpalicējs mīļi saņem dārgā aizgājēja dāvanu, lai paturētu to par piemiņu visam mūžam.

Tā viss šeit reizē ir dziļas simboliskas nozīmes pilns un reizē reāls dzīves notikums, visiem mums pazīstams un cilvēcīgi saprotams. Tāpēc tas viss mums šeit dod divkārtēju baudu, apmierinot gan vērotāja skatu, gan domātāja prātu, un arvienu uzturot dzīvu mūsu līdzjūtību, neļaujot

mazināties interesei par drāmas personu likteņiem.

Fausts, kad viņš pie «dabas krūts» bija smēlis spēkus un mieru pēc smagajiem dvēseles konfliktiem un sava lielā grēka sāpēm, un kad šie spēki viņam palīdzēja rast pieeju skaistuma pasaulei, kad bija izbaudījis arī tā laimi, tomēr gāja tālāk. Spēks, laime un miers viņam nu bija jāziedo radošam darbam.

Helēnas tērpā, kas ap viņu vijās kā mīļa doma, kā atmiņa, kā mākonī tiek aiznests atpakaļ savā dzimtenē, un mēs viņu atkal redzam pie ķeizara galma, t. i. tur, kur viņš domā vislabāk varam lietā likt visu līdz šim iegūto.

Sākas jauns posms Fausta dzīvē — apzinīga kalpošana dzīvei, cilvēkiem, augsta ideāla vārdā.

Fausts par lieliem nopelniem valsts sargāšanas un glābšanas darbā, asiņainā karā, no ķeizara dabū piešķirtu plašu jūras krastu, kuŗu viņš nu nodomā pārvērst ziedošās ārēs, uzcelt mājas, dibināt pilsētas, kopt laukus un dārzus, lai tur varētu laimē dzīvot cilvēki. Šo laimi viņš nesaprot kā tīkamu mieru un ārēju ērtību, bet paredz, ka arī te cilvēkiem nāksies cīnīties ar grūtībām un briesmām. Tikai tādā dzīvē cilvēki varēs kļūt stipri, patstāvīgi, drosmes pilni, neatkarīgi, iekšīgi brīvi, tie būs tie «freie Menschen», kas stipri stāvēs «auf freiem Boden». Doma par to, ka viņam varētu izdoties tādu dzīvi radīt, Faustam dod lielas laimes sajūtu, drosmi un dzīves prieku.

Tas, ka tādā veidā Fausts kļūst par liela stila kolonizatoru, atkal uzskatāms gan kā tīri reāls notikums, bet reizē arī uztverams simboliski. Fausta gars stājas pretim kailai dabai, tas grib apvaldīt jūras bangas, kas nekā nerada, bet tikai skalo, grauj un posta, grib darīt galu «neapvaldīto stichiju bez jēgas trakošanai», grib organizēt chaosu, chaosa bezjēdzību un neskaistumu

pārvērst kosmiskā kārtībā un skaistumā. Ja Goethe šo varonīgo cīņu ar chaosu, cīņu par gara uzvaru rāda taisni tādā veidā, kā to izcīna Fausts, tad to tāpat var iedomāties izcīnītu citādi un citās dzīves nozarēs. Šeit no svara pati ideja — gara bruņinieka svētā cīņa par augstu ideālu, augstas cilvēcības idejas un Dieva likuma vārdā.

Ja mēs Faustu nu redzam darbā, nesavtīgā kalpošanā, svētas misijas pildīšanā, tad redzam, ka arī te viņa dzīve nav bez konfliktiem, bez ciešanām, ka tā arī te nevar būt bez maldiem, kļūdām, nevar arī būt bez grēka. Maldīties ir cilvēka daļa. Kamēr cilvēks dzīvo un taisni tad, kad darbojas, cenšas, cīnas, viņš nevar nemaldīties, nevar arī neaizskārt, ja arī ne ar nodomu, citu cilvēku tiesības vai ērtības, citus apvainot, apbēdināt, tiem sagādāt ciešanas.

Jau pašā kara laikā, ja karš arī bija vajadzīgs un nenovēršams, tomēr Faustam bija jāredz, ka notiek lielas netaisnības, varmācības akti, laupīšana, pie kam Mefistofels arī savu darbu darīja, un Faustam no tam bija jācieš un bija iemesls arī pašam sev smagus pārmetumus taisīt. Vēl lielākas sirdsapziņas mokas viņam bija, kad viņš vecajam Filemonam un Baukidai bija atņēmis viņu zemes stūrīti, kas viņam bija vajadzīgs savu vareno plānu izvešanai, pie kam abi vecīši aizgāja bojā. Kā daudz citas ainas, tā arī šī abu veco cilvēku, Filemona un Baukidas dzīve ir atēlota gan kā reāla īstenība, gan atkal, kā simbols, rādot vecās dzīves traģisko sabrukumu zem jaunās dzīves uzvaras gājiena, kā mūžīgu, nekad neizlīdzināmu konfliktu starp pagātni un tagadni nākotnes vārdā.

Fausts pats ir dziļi satricināts par mīlo vecīšu nāvi, viņa ciešanas ir tik lielas, ka viņš zem to nastas gandrīz sabrūk. Viņam nākas izcīnīt neizsakāmi smagu cīņu ar savu sirdsapziņu. Bet tomēr iesākts darbs jāturpina, un Faustam, tāpat kā

pašam Goethem, sev jāsaka: pāri pār kapiem — uz priekšu!

Protams, viņš lūko būt taisnīgs, rokas tīras turēt, gudri saudzēt to, kas jāsaudzē, nebiedroties ar ļauniem spēkiem, kā tas ne vienreiz vien viņa dzīvē noticis, bet apstāties viņš nedrīkst. Viņam pildāms augsts uzdevums, svēta misija, un tās vārdā — uz priekšu!

Mefistofels, kas visam seko, visu izspiego, zin visu, kas ar Faustu notiek. Zin ari, ka viņš ilgi vairs nevar dzīvot, domā par viņa galu un par savu uzvaru.

Viņš ir izsaucis elles garus, lemūrus, kuriem Faustam jārok kaps. Fausts, simts gadus vecais varonis - darbinieks dzird lāpstas žvadzam, bet tāpēc ka ir akls, neredz kas īsti notiek. Viņam šķiet, ka darba rīki šķind viņa paša strādnieku rokās, kam uzdots lielu purvu nosusināt. Prieks un gaišas cerības pilda viņam krūtis. Viņš nesaņū savu vecumu, neskumst par aklumu, jo viņam «krūtīs spoža gaisma spīd». Viņš iedomās sev iztēlo sāktā darba panākumus, paredz kā viņš miljoniem cilvēku dos telpu, dos darbu, dos iespēju cienīgu, brīvu cilvēku dzīvi dzīvot. Darba dzīve tā būs, cīņas dzīve, bet skaista. Kas par laimi, par to domāt, tam ticēt! Tik skaists šis cerību pilnais acumirkļis, ka gribētu to apturēt, gribētu to par mūžību pārvērst. Un pašam saplūst ar mūžību! Tik augstas laimes nojautā šis acumirkļis Faustam ir visskaistākais dzīvē.

Bet ja nu Fausts ari — kā mums šķiet — ir uzvarējis, ja mēs viņu turam par atpestītu, par cienīgu stāties Dieva priekšā, tad tomēr traģēdijas autors tā nedomā. Atpestīt var nevis cenšanās grēku izpirkt labas dzīves un labu darbu ceļā vien, jo grēks nav nemaz tā izpērkams, darītais reiz ir padarīts un mūžam nevar kļūt nedarīts, nekāda dzīve, nekādi darbi nevar to grozīt. Un tāpēc viskarstākās cenšanās vēl ir par maz, vis-

pašreizējā darbā vēl nepietiek, bet vēl ir vajadzīga piedošana. Visiem cilvēkiem tā vajadzīga. Pat ideālists maksimālists Brands Ibsena drāmā, savas dzīves beigās saprot, ka viņam jālūdz piedošana, žēlastība, pat Dante zin, ka visas mokas un ciešanas, ka pat ugunsjūras kvēle viņu vēl nav tik tālu šķīstījusi, ka viņam nekā vairs nevajadzētu. Ari viņam vajadzīga mīlestībā dzimusi žēlošana un piedošana.

Brandam Agnesa to dod, Peera Ģinta grēkus nomazgā Solveiga, Danti uz Dievu sauc Beatrice. Nevienš tā nespēj mīlēt un piedot, kā māte, māsa, ligava, kā sieviete. Tā prot un mīl piedot pati un ari par mīloto cilvēku izlūgties žēlastību un piedošānu no Dieva. Tas ir tas mīlestības un piedošāšanas spēks, kas tādos apmēros tikai sievietei piemīt, kas ari Grietiņai liek Faustam nākt pretim un viņu Dieva mātei pievest klāt. Tā vispēdējo svētību Fausta var tikai ar viņas starpniecību saņemt, tikai viņā iemiesotais mūžīgais mīlestības spēks, šis mūžīgi sievišķais, var viņu galīgi šķīstīt un augšup celt.

* * *

Kad Goethe bija uzrakstījis Fausta pēdējās lappuses, viņš bija pateicis visu, kas viņam bija sakāms.

Drīz viņš ari nekā vairs nevarēja teikt.
Tuvojās gals.

Viņš tam gāja pretim ar dziļu iekšķīgu mieru. «Es, kā nomodā esošais Epimenīds, mierīgi caur saviļņotās tagadnes plīvuru raugos savas dzīves sapņos, kas man gaŗām plūst,» tā viņš raksta kādā vēstulē. Citā viņš runā par to, ka jo tuvāk nākot gals, jo arvienu vairāk uzplaukstot viņa dvēseles pavasaris. Un draugam Ekermanam saka, ka savu pēdējo dzīves laiku uzskatot par mīļu Dieva dāvanu.

Bet pats tomēr vēl nerimst dāvināt, un viņa gars un roka, ja ari vairs nerada nekā jauna, vēl

nebijuša, tad tomēr līdz pēdējai mūža dienai nenogurst un nerimst rīkot, lai tas, ko atstās cilvēkiem, būtu vislabākā kārtībā.

Kādā 1832. gada marta rītā viņš, atspiedies uz sava sulaiņa pleca, lēnām staigādams pa istabu, ievaicājās, kāda diena esot. Kad viņam pateica, ka 22. marts, viņš priecīgi iesaucās: «Tā tad pavasaris atnācis!»

Iesēdies lielajā krēslā, viņš piesauca sev klāt savu vedeklu, lai tā viņam nosēstos blakus un dotu rociņu.

Tad iemiga. Spriežot pēc viņa miegā runātiem vārdiem, viņš sapņoja par gleznām. Sapnī vēl minēja Šillera vārdu.

Tad nāca nāve, klusu, kā salds miegs.

Goethe vecumā.

Goethes rakstu izdevumi.

Goethes rakstu, vēstulu un dienas grāmatu vispilnīgākais izdevums ir ilgos gados no daudz krietniem speciālistiem sastādītais Veimāras izdevums 125 sējumos. Labs un saturīgs ir tā sauktais Propileju izdevums 40 sējumos. Kottas (Cotta) jubilejas izdevums, arī 40 sējumos, un Leipciģas bibliografiskā institūta izdevums 30 sējumos. Lētāki labi izdevumi ir Leipciģas Maksa Hesses apgādātais 12 sējumos, bet it īpaši no Ēriha Šmidta Leipciģas izdevniecībā «Inselverlag» apgādātais «tautas izdevums» 6 sējumos.

Literatūra par Goethi.

No nepārredzamās literatūras par Goethi šeit atzīmēju tikai visgalvenākos un arī izsmeltošākos rakstus: Viktor Hehn — Gedanken über Goethe — 1885. A. Bielschowski, Goethe, sein Leben und seine Werke, 2 B., 1902. R. Meyer, Goethē, 3. B., 1912. H. S. Chambrlain, Goethe, 1912. G. Simmel, Goethe, 1913. Fr. Gundolf, Goethe, 1922.

Vieglā valodā sarakstītas, bet sniedz palāvīgas ziņas par Goethes personīgo dzīvi, ir visas W. Bodes grāmatas: W. Bode, Der weimarische Musenhof, Karl August von Weimar, Charlotte von Stein, Goethes Leben im Garten am Stern, Goethes Lebenskunst, Goethes Gedanken, Der fröhliche Goethe u. c. Otto v. Petersen, Goethe und der baltische Oesten — 1930.

Speciāli par Faustu: Fr. Fischer, Goethes Faust, 1875. E. Treumann, Goethes Faust, 1919.

Praktiski noderīga Fausta lasītājiem, saturot arī visu svešvārdu, latīņu tekstu un dažādo simbolu iztulkojumus, ir Amerikas zinātnieka grāmatīņa vācu tulkojumā: H. Boyesen, Ein Kommentar zu Goethes Faust,

Angļu valodā Boyesena grāmata — Goethe and Schiller, including a Commentary on Goethes Faust.

No Goethes nāves piemiņas, 1932. gadā iznākušām grāmatām mināmas: Julius Petersen, Aus der Goethezeit, Gesammelte Aufsätze aus der klassischen Zeit, André Suarès, Goethe le grand Européen.

Rīgā pastāv Goethes biedrība (Goethe-Gesellschaft), kas sarīko lekcijas, izstādes, mūzikālus un citāda veida izrīkojumus par Goethi.

Latviešu valodā iznākusi Goethes antoloģija: A. Dauge — Goethe. Latviešu valodā Raiņa un Aspāzijas tulkotais Fausts iznācis glītā iespiedumā ar daudzām ilustrācijām Ernsta Plātes apgādībā 1898. g. Bez tam vairāki Goethes darbi, arī Raiņa un Aspāzijas tulkoti, iznākuši Gulbja «Univers. bibliotēkā», kā: Jaunā Vertera ciešanas, Prometējs, Egmonts, Ifiģenija, Stella, Klavigo, Torkvato, Taso un Dzejas. Patlaban V. Plūdonis, kas ir tulkojis vairākus Goethes dzejoļus, latvisko viņa «Hermanu un Doroteju».

Prēmijas kupons

biografiju serijai

„Pasaules slavenākie vīri“

un

„Latvju izcilus darbinieki
dzīvē un darbā“

Nr. 20 un 21.

Grāmatā: **Goethe.**

Abonentu un arī visi tie, kas būs iegādājušies visas pēc kārtas 24 grāmatas un iesniegs izdevniecībai vēlāk visus 24 kuponus

no 1—24, saņems pilnīgi

par brīvu kā prēmiju

Ekskursiju vadoni

pa visām Latvijas skaistākām un vēsturiskām vietām

Tanī ietilps bez Vidzemes un Kurzemes Šveices arī Latgales un daudz citu ļoti skaistu un ievērojamu vietu, kas līdz šim tik maz vēl tiek apmeklētas, bet kas tomēr patiešām ieteicamas un vērtas apskatīt. Bez nobildējumiem, skatiem un attēliem, būs ievietoti maršrutu sīki ceļu plāni, apmešanās vietas un norādīti attiecīgie satiksmes līdzekļi.

NB. Godātie abonentu, kā arī atsevišķu eksemplāru pircēji, tiek laipni lūgti ievērot, vai grāmatu beigās ir arī šāds kupons, un ja tas kādā trūktu, tad grāmatu bez tā nepieņemt un par to nekavējot ziņot izdevniecībai.

„Pasaules slavenākie vīri“

serijā jau iznākušas:

- 1) Prof. P. Dāles — **Imanuels Kants**
240 lappuses ar 2 fotografijām.
- 2) Prof. Baloža un Ezeriņa — **Kristaps Kolumbs**
160 lpp. ar 2 fotografijām un 8 attēliem.
- 3) Vitolīna un Krodera — **Richards Vāgners**
192 lpp. ar 7 fotografijām un 7 attēliem.
- 4) Jāņa Silīna — **Mikelandželo**
224 lpp. ar 6 fotografijām un 10 attēliem.
- 5) Doc. Ābeles un prof. Baloža — **Čarls Darvins**
192 lpp. ar 4 fotografijām un 23 attēliem.
- 6) Gen. Buivida un A. Zaļuma — **Napoleons**
240 lpp. ar 4 fotografijām un 20 attēliem.
- 7) Doc. P. Jureviča — **Platons**
192 lpp. ar 2 fotografijām.
- 8) Cand. hist. Gailītes un Geskes — **Garibaldi**
208 lpp. ar 2 fotografijām un 13 attēliem.
- 9) T. Lejas-Krūmiņa — **Knuts Hamsuns**
240 lpp. ar 2 fotografijām un 3 attēliem.
- 10) Jāņa Dombrovska — **Rembrants**
192 lpp. ar 6 fotografijām un 17 attēliem.
- 11/12) Prof. Dr. K. Kundziņa — **Kristus**
272 lpp. ar 6 fotografijām un daudz attēliem.
- 13) Cand. oec. Radziņa un Rozentāla — **Fords**
184 lpp. ar 2 fotografijām un daudz attēliem.
- 14) Doc. J. Slaucītāja un Dr. Alf. Bīlmaņa — **Fr. Nansens**
192 lpp. ar 2 fotografijām un daudz attēliem.
- 15) J. Zandera — **Rabindranats Tagore**
224 lpp. ar 3 fotografijām.
- 16/17) Prof. Aleks. Dauges — **Goethe**
336 lpp. ar 14 fotografijām un 3 attēliem.

„Latvju izcilus darbinieku“

serijā jau iznākušas:

- 1) Ant. Birkerta — **J. Rainis**
192 lpp ar 3 fotografijām un 1 attēlu.
- 2) Ant. Birkerta — **Rūdolfs Blaumanis**
192 lpp. ar 3 fotografijām un 1 attēlu.
- 3) Kārļa Kraujiņa — **Apsīšu Jēkabs**
232 lpp. ar 2 fotografijām un 3 attēliem.
- 4) Doc. Kārkliņa un Kraujiņa — **Fricis Bārda**
248 lpp. ar 2 fotografijām un 6 attēliem.

Katrs numurs maksā tikai 1 latu